

LETOPIȘIȚI

DE
CONST. MILLE

LETOPIȘIȚI

CONST. MILLE

Letopisiți

1905

lot 274357(1)

274894

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „ADEVERUL“

1908

~~I 3291~~

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA ~~I 107540~~

288/04

B.C.U. Bucuresti

C20041328

~~Institutul de Științe Politice și Social-Politice
CC PC al C.C. al P.C.R.
BIBLIOTECA DOCUMENTARĂ~~

~~Inventar~~

~~74660/79~~

PENTRU CETITORI

Ași putea să prezint publicului acest volum, fără să-î mai dau osteneala de-a citi o prefață. Totuși, fac lucrul acesta, pentru că simt nevoie de oarecarî circumstanțe ușurătoare.

În fundul conștiinței mele, stă nerezolvată întrebarea, de ce am adunat în volum aceste notițe săptămânale și dacă din parte-mă nu este o greșală?

De ce am adunat în volum aceste impresiuni, scrise în grabă și în goana întâmplărilor, dintre carî multe sînt uitate acum?

Primul motiv este că mulți mi-au sugerat această idee. Mulți? Ce va să zică mulți? O fi zece, ori o sută, hai să zicem o mie de inși, carî să-și fi pus această întrebare. Să fie aceasta de ajuns? Foarte probabil că nu.

Să fie dorința de a scoate la iveală o adevărată operă de artă, care ar rămîne fără de aceasta, uitată în colecțiunile prăfuite ale ziarului care le-a publicat, și din care Academia Romîină posedă numai două exemplare?

In această privință am bunul simț să-mi dau seamă că dacă pînă acum, nu mi-am stabilit reputația de om de litere, de talent literar necontestat, de acum înainte este prea tîrziu.

De multe ori, un scriitor trebuie să mănînce și speră că scrisul lui îi va da bucățica de pîine pe care încă nu o are asigurată. Nu acesta este motivul care m'a împins să fac să retrăiască, o minută, aceea ce am simțit în decursul șirului lung de ani, de cînd am luat hotărîrea să public rubrica Letopisișilor.

— Dar rubrica a plăcut, poate m'am gîndit eu?

— Da, rubrica a plăcut, dar și aceasta este ceva îndoelnic. A plăcut, dar la cîți? Poate, după cum ziceam mai sus, la o sută ori la o mie. Aceasta să fie suficient pentru ca să scot acest volum? Și apoi altceva este să publici note asupra evenimentelor la ordinea zilei, și cu totul altceva este să dezmembrîți lucrurile acestea după ani de zile. Le-a pierit savoairea actualității, evenimentele care le-ați sugerat ați fost date uitării, așa că de multe ori comentariile scrise asupra lor, sînt lipsite azi de interes. O floare place cît este proaspătă. Uscată, ea nu ne produce nici o plăcere.

Dar în definitiv, să zicem că rubrica mea a avut și are succes, să concedez că și acest volum va fi primit bine. A fi primit bine este a se vinde cu succes, căci care să fie alt criteriū de judecată în această materie, mai ales cînd

în țara românească, critica propriu zisă nu există? Faptul însă al vânzării este oare o normă sigură? Succesul față de o anumite epocă, nu va să zică numai decît că opera în sine este bună. Cîți autori orî artiști în epoca lor au trecut ca oameni cu talent și apoi au fost și sînt pentru totdeauna uitați! Succesul de librărie, tradus în alte cuvinte, e că place publicului ceea ce scrii. Dar aceasta va să zică a fi în gustul lui, a nu te urca mai sus de un anumite nivel, a fi gustat fiindcă poți fi înțeles și aceasta de multe ori nu-î de loc o laudă. În adevăr, nivelul general nu este cel mai ridicat și cu cît tu cugești mai ca toată lumea, cu atît este mai inferioară puterea ta de cugetare.

Cîte odată succesul se datorește și altei întîmplări, care de data aceasta este în favoarea scriitorului. Acesta n'a tradus în vorbe aceea ce cugetă toată lumea, ci aceea ce ea simte, fără să poată să concretizeze această simțire. Cînd tu cititor, citești aceea ce este scris de altul, și se pare că e gîndirea și simțirea ta. Totuși dacă ai cerceta mai adînc, îți vei da seamă, că este o potriveală, cu singura deosebire că el, a mers ceva mai departe decît tine, și ceea ce era latent, fără de ființă văzută, în capul multora, azi este întrupat într'o formă anume.

Dar în definitiv, orîcari ar fi motivele cari m'au împins să public aceste Letopisiți în vo-

lum, mare rău nu pot face nimănu și mult bine de asemenea iarăși nu...

In caz de succes, nu mă voiî îmbogăți grație lui, iar în caz dacă posteritatea va rămîne să mă judece, nu va veni după acest nesucces, nici o ruină materială pentru mine, iar cea morală, e ceva imponderabil.

Voiî avea cel puțin avantajul ca scurta mea biografie să se mai lungească cu un rînd ori două, voiî avea dreptul să amplific lista operilor mele, voiî avea satisfacțiunea că am dat de lucru lucrătorilor tipografî, că anticariî din cînd în cînd, vor căuta volumul acesta, pentru vreun ciudat colecționar—iar pentru rest, îmi spăl mîinile, ca Pilat din Pont, mi-am luat toate precauțiunile pentru ca la caz de succes, să nu ameșesc dela înălțimile lui, iar la caz de cădere, să păstrez indiferența pe care am putut-o păstra în alte cazuri mai grele din viața mea.

Carlsbad, Iulie 1908.

LETOPISIȚI

1904

I

DE LA 15—20 NOEMBRIE

15 Noembrie 1904. — Cad de oboseală, cu greu gîndul își mai urmează firul și totuși vrea să'mi adun în astă seară impresiunile zilei de azi.

De la Cameră, nimic. Ce o să te impresioneze grămada asta de haine negre, de decorații, tribunalele diplomaților, tribunalele doamnelor, publicul, regele, principele Ferdinand, miniștrii, în sfîrșit această întregă solemnitate rece, poruncită, oficială? Nicî regele nu crede în ceea ce citește atît de rău, nicî cei ce aplaudă nu simt nimic. Nu cred să fie vre-unul din cei prezenți care să aibă în adevăr emoțiunea caldă care te silește să bați din palme și să îți ieși din minți, cum se întimplă de multe ori față de un artist, față de cineva care te transportă, și îți iewa uzul judecăței reci.

Totuși, ziua n'a fost fără de emoțiuni pentru mine. A ieșit primul număr al *Adevărului* transformat în ziar de 5 bani. Cititorul, care aruncă vînzătorului gologanul de cincî, nu se gîndește ce cuprind aceste două foi de hîrtie, cîtă muncă, cîtă energie cheltuită, cîtă forță intelectuală, ce complexitate de industrii și manufacturi contribue

la alcătuirea acestui petic de hîrtie tipărită. Gazetăria este unul dintre meșteșugurile cele mai grele, și care servă de piatră de încercare atitora. Numai acela care are însușiri proprii și forță de muncă și energie remarcabilă, numai acela poate rezista. Voi fi eu dintre aceștia? Iată ceea ce mă întreb, după zece ani de muncă, în care am pus tot ce am avut mai bun, și ca entuziasm, și ca energie și curagiū.

16 Noembrie. — Pe piața, fostă a Icoanei, azi piața G. C. Cantacuzino, se așează statua fostului ministru de finanțe liberal, cu acest nume, care se va inaugura Dumineca viitoare. L'am cunoscut pe Cantacuzino și am știut să-l apreciez. A fost cinstit și era unul din aceia cari, deși nu era propriū zis din generațiunea de la 1848, avea totuși multe din însușirile ei. In special știa să se jertfească pentru partid și pentru ideile lui.

Intr'o altă țară și în alte vremuri, aceasta n'ar fi o laudă. La noi și pe aceste vremuri — în cari sacrificiul este o prostie — însușirile lui Cantacuzino devin merite mari. Apropo de aceasta, îmi amintesc profesiunea de credință a unui casier care nu găsea mai mare laudă pentru dînsul de cît aceea că timp de 30 de ani cît a mînuit banii publici nu i-a lipsit nici o *santimă*.

Să revin însă la Cantacuzino. Mie mi se pare că de multe ori prietenii îți fac mai mult rău de cît bine. E cazul fostului director al *Voinței Naționale* care, ori cît a fost om cinstit și om de partid gata de sacrificii, aceste însușiri nu-l îndrituesc să aibă o statuie, înaintea lui Cuza, lui Kogălniceanu, lui N. Bălcescu, a fraților Golești, a lui Alexandri, Eminescu, Bolintineanu și altora mulți. Peste cincizeci de ani, lumea se va întreba

ce însemnează această statuie și de sigur că greu se va găsi răspunsul.

Și cu toate acestea Cantacuzino a fost fără îndoială un om de bine; dar o statuie e ceva prea greu pentru el și-l zdrobește.

17 Noembrie. — Criză ministerială. Toată lumea a pierdut capul. Oamenii cei mai cuminți devin nebuni și nebunii par coprinși de înțelepciunea lui Solomon. Și apoi este criză ministerială? Când cearta e mai mare e semn că pacea se apropie și din potrivă liniștea prevestește uragan.

18 Noembrie. — O femeie — o doamnă tinărară și cultă, mumă a mai multor copii — a venit azi la mine și mi-a mărturisit starea ei: „Nu mai am nici un mijloc de existență, copiii îmi mor de foame, stau zile întregi fără foc și fără de mîncare. Iată situațiunea mea și nu găsesc de cît două soluțiuni: ori să mă vînd primului venit, ori să mă omor. Ce mă sfătuiești să fac?”

Această întrebare m'a revoltat la început, am protestat în numele datoriei de a trăi, i-am arătat că exagerează, am căutat să-i dau încrederea că totul nu-i pierdut, i-am dat indicațiuni și recomandațiuni; dar în sufletul meu nu am putut fi mulțumit. În prima linie, fiindcă vedeam înaintea mea o suferință reală, fiindcă o credeam fără leac, și fiindcă eram în neputință să răspund la întrebarea teribilă a acestei nenorocite. Cum i-aș fi putut spune *ucide-te!* Omul, cred eu, n'are acest drept, mai ales cînd are copii și *este dator să trăiască*. Dar atunci rămîne a doua parte a dilemei: *trebuie să mă vînd întîiului venit*. Din cleștele acestei alternative ieși de poți, și iată cum la răspîntiile vieții dai de cestiuni pe cari nu le

puteai bănuî că pot să existe și cărora nu le poți găsi soluțiune.

Și cîți și cîte nici nu-și închipuiesc că femeî nenorocite de acestea sînt cu miile, și că unele au curajul de a rezista la ambele din soluțiile dilemei, iar altele cad jertfă fie a morții propriu zise, fie a morții morale.

Și în mintea mea revin versurile vecinic tinere ale lui Alfred de Musset, din Rolla :

*Vous ne la plaignez pas, vous femmes de ce monde,
Vous qui vivez gaiment dans une horreur profonde
De tout ce qui n'est pas riche et gai comme vous.
Vous ne la plaignez pas, vous mères de familles
Qui poussez les verrous aux portes de vos filles
Et cachez un amant sous le lit de l'epoux.*

.....

*Vous n'avez jamais vu le spectre de la faim
Soulever en chantant les draps de votre couche
Et de sa lèvre blême effleurant votre bouche,
Demander un baiser pour un morceau de pain."*

19 Noembrie. — Azi am primit multe vizite și în special oferte pentru ziar. Mai ales un tinăr, foarte vorbăreț, prea vorbăreț chiar, mi-a atras atențiunea prin insistența sa și prin laudele ce aduce el însuși capacității sale ziaristice.

M'am hotărît să pierd cîteva momente cu acest nou venit în lumea gazetăriei. Transcriu dialogul :

— Aî mai fost la vreun ziar ?

— Nu. Dar asta n'are a face. Pot să fac tot ce doriți.

— Și dacă voi dori să scriți reviste politice ?

— Perfect. Sînt în curent cu tot ce se petrece în lumea politică.

— Puteți să faceți reportaj ? Ați mai făcut așa ceva ?

— Nu, dar voi face. Am legături cu toți bărbații de stat.

— Literatura, arta, teatrul?

— Nicî nu încapе vorbă. Am publicat și un volum de versuri. Sînt tare și în partea umoristică.

— Bine, îi zisei, toate bune, d-ta ești universal cum vād; dar, pentru toate aceste rubrici, noi avem redactori speciali și locurile sînt ocupate. Pe d-ta care voiești să intri în ziaristică, te întreb: ce aduci original, o notă nouă, o rubrică care n'a mai fost, ceva care să dea ziarului ceea ce n'a mai avut pînă acuma? A face totul este foarte frumos; a face *ceva* însă, a avea o specialitate nouă este mai preferabil pentru un tînăr care îmbrățișează o carieră, unde tocmai trebuie lucruri noi, — căci pentru lucrurile vechi locurile sînt prinse!.. Adu-mi dar nota d-tale originală și te angajez imediat....

Tînărul viitor ziarist s'a uitat la mine cam surprins, și-a luat pălăria, făgăduindu-mi să se gîndească asupra notei noi.

Sînt sigur însă că nu'l voi mai vedea, că va prefera să intre la primărie sau în percepție funcționar cu o sută de lei lunar, căci acolo nu i se cere *nota nouă*, pe care vai! zadarnic o căutăm în generația ce se ridică.

20 Noembrie. — Criza ministerială continuă și Capșa își are zilele lui mari. Mulți acum își pot da ifose de oameni *carî știu ceva*, fie-care își are mica lui soluție; iar filosofi de cafenea pot în sfîrșit să fie ascultați și chiar apreciați. Sînt însă unii carî aū altă specialitate, aceea de a tăcea și a face pe misterioși. Aceștia reușesc și mai bine, de oare ce tăcerea, prin taina ei, atrage totdeauna.

Maî interesantă este lumea celor cari tremură. Cite existențe, cite înaintări, cite numiri nu depind de soarta actualei formațiuni ministeriale, orî numai de venirea saŭ plecarea cutăruî ministru ?

II

DE LA 21—27 NOEMBRIE

21 Noembrie.—De ce, s'o fi întrebînd cetitorul, întrebuiñez ca titlu al acestor articole săptămînale cuvîntul arhaic, uitat de mulți și pe care l-am luat din Neculcea cronicarul, din Miron Costin, Urechiă și alți scriitori de izvoade ale țării ? Pentru că am crezut că acea ce aŭ făcut cronicării cu faptele istorice să făc eŭ cu stările mele sufletești, cu multe impresiuni fugitive, cari trec un minut prin minte și apoi dispar dacă n'ai un imbold ca zi cu zi să le așternî pe hîrtie.

Recunosc însă că titlul este cam pretențios. E un păcat mărturisit, decî pe jumătate iertat, și pot — cea ce nu prea crez — să răsplătesc această lipsă de modestie a titlului prin sinceritatea conținutului.

22 Noembrie.—Prinz intelectual la d-na și dl. J. Th. Florescu, subt prezidenția d-lui C. Disescu. Am fost învitat și m'am simțit foarte recunoscător căci mi s'a procurat o seară din cele maî plăcute. E ceva curios cum e de ajuns să te găsești în alt mediu pentru ca să nu te maî recunoști. Mă credeam de mult mort pentru viața intelectuală și deodată, ajuns în alt mijloc, mi se pare că sînt cu douăzeci de anî maî tînăr. Sportul

intelectual pesemne este ca și acel al bicicletei : dupe ani de părăsire te regăsești acelaș, rugina și se șterge repede și poți pedala pe spirit cum ai pedala pe mașină....

Ce natură complexă este însă Constantin Di-sescu! Te farmecă cînd vorbește și nu te poți opri să nu admiri multiplele fețe ale acestui talent admirabil, care totdeauna găsește nota originală și care în special pare a fi făcut pentru genul „causeriei“. Asupra subiectului vast și vag de „*inimicițiile sînt în natură*“, iată-l vorbind timp de trei sferturi de oră, aproape nepregătit și epuizînd subiectul pe care-l tratează din toate punctele de vedere. Fiecare par'că ar fi făcut și el observațiile pe cari le face *causeur-ul*. Meritul însă este de a le fi sintetizat, de a le fi coordonat și astfel a da subiectului fața și coloritul unei conferințe atrăgătoare.

E de tras nădejde că aceste regalări întelec-tuale se vor repeta.

23 Noembrie. — La poartă se văicărește un cerșetor. În general te indispune lamentarea aceasta tristă și poate mincinoasă. Auzi de atîtea ori că cine-va n'a mîncat de atîtea zile, că ajungi să nu te mai impresioneze. Prima mișcare mi-a fost totuși să pun mîna în buzunar. E frig însă afară și e o adevărată afacere ca să-ți desfaci blana și haina și să scoți punga. Să fi fost vara gologanul ar fi eșit ușor din buzunarul meu. Faptul însă că ași fi simțit o neplăcere să mă desfac a privat pe acel nenorocit de un gologan care *poate* i-ar fi dat mai multe satisfacțiuni, de cît mie mi-ar fi făcut neplăcerea de a găsi punga.

Totuși, pe drum am căutat să-mi justific fapta rea ce făptuisem : Un cerșetor este un profesio-

nist; poate că meșteșugul ăsta rentează și eu ca prostul încurajez vițiul și fac ca să privesc de un ajutor real pe un adevărat nenorocit. Am raționat probabil bine, fiind că conștiința mea s'a liniștit și am trecut înainte gândind la altele. Și cîți nu fac fapte mai rele ca a mea și totuși găsesc în conștiința lor elastică scuza și iertarea; căci așa este omul: nu numai egoist, dar socotindu-se pe sine cel mai altruist și făcînd ca să-și adoarmă conștiința pe care romancierii de senzație o găsesc totdeauna deșteaptă și chinuind pe cei vinovați. Pentru mine este aproape cert, că tot atîta îl muștră conștiința pe Mărunțelu în temnița lui cît m'a muștrat pe mine că n'am dat unui cerșetor un gologan de cincî, deoare-ce mi-a fost greu să-mi destac haina.

24 Noembrie. — Am vorbit azi la Cameră. Era vorba de starea de plîns a țărănimei, și am vorbit ca socialist, întrebînd pe ambele partide istorice ce au făcut și *cum* au făcut că azi țărănimea este redusă la a cerși Statului hrana zilnică. De ce însă simt o jenă să vorbesc așa cum îmi spune inima și convingerile? E probabil jena de a ști că vorbești în pustiū, că mișcarea de altă-dată azi este pierdută și că vorbele tale nu mai pot avea răsunset.

Totuși răspunsul ce-mi dă ministrul de finanțe și faptul că recunoaște că am vorbit ca un socialist îmi fac plăcere și aceasta de sigur pentru cuvîntul că, în haosul și amestecul intelectual și moral în care sîntem, și eu am început să mă îndoiesc dacă am rămas sau nu aceea ce am fost odată?

25 Noembrie. — Tot la Cameră. Fac de mult o observație ciudată... Văd oameni cari se luptă

între ei, își dispută zgomotos puterea și preponderanța în partid, se sapă, intrighează unii contra altora și probabil că în acest moment se urăsc de moarte. Totuși par prietenî, își vorbesc ca și cum n'ar fi nimic între ei, glumesc și par a nu-și da seamă de tot ce se vorbește despre dușmănia lor și de tot ce fac ei, unii contra altora. Ce fel de intelect aŭ oamenii aceștia? Și eŭ de ani de zile lupt și atac; dar îndată ce lovesc, și lovesc cu toată sinceritatea credinței, evit să măi dau mîna omului pe care îl atac cu violență.

Alții cu toate acestea, deși făcînd ca mine și mult măi rău, nu cred trebuincios să-și pună de acord aceea ce zic și aceea cê fac cu raporturile dintre ei. E și aicea o deosebire de mentalitate pe care nu o pricep și, cine știe, poate că eŭ sînt vinovatul, care nu merg cu curentul și care nu sînt în nota zilei de azi.

26 Noembrie. — Am vizitat la Ateneŭ expozițiunea d-lor Kimon Loghi, Grant, Paladi, Sperlich, Ioanid, Mihăilescu; m'am abătut un moment la expoziția d-lui Anghelescu, din casa Ionid de vizavi de Palat, și pentru Decembrie avem anunțate expozițiile d-lor St. Popescu și St. Lukian, iar la urma tuturor *Tinerimea artistică*, în cap cu principesa Maria, va delecta ochiul amatorilor de artă. Pe lîngă aceasta, poate măi sînt și altele de cari nu am cunoștință.

E o sforțare artistică din toate părțile, dar ceea ce mă întreb este: oare publicul român merită aceasta, oare este vreo proporțiune între oferta artistică și cerere? Aceasta o neg și aceasta o știŭ bine și artiștii cari cu drept cuvînt se plîng de indiferența publicului. Nu este indiferență; este ceva măi rău: e *lipsa de necesitate a*

artei. La noi s'a desvoltat o pleiadă de artiști plini de talent, dar cari nu sînt la acelaș nivel cu gustul publicului în ceea ce privește arta, nivel cu totul inferior.

Și cu atît mai de admirat sînt acești preoți ai artei într'o țară fără religie artistică!

27 Noembrie.—La Cameră mi se spune că o parte a partidului liberal va începe o campanie contra suveranului care favorizează, se zice, pe ciți-va miniștri în potriva „partidului“. Aceasta mă face însă să zimbesc, fiind că de atîtea ori am văzut pe cele două partide politice cînd prosternate la picioarele tronului, cînd mîriind și gata să mușce. Eă unul n'am fost niciodată la palat și nu cunosc personal pe suveran.

Dacă însă aș voi să-l cunosc ar fi nu ca rege, care nu'și descopere sentimentele, ci ca om care este dezgustat de tot ce vede și aude de aproape patruzeci de ani. Crez că ne am înțelege foarte ușor asupra acestui punct de vedere, din care trebuie de privit politica țării și pe politiciani. Regele însă ce zor are să vorbească cu mine între patru ochi și ce zor aș avea să'i cer audiență pentru ca să-i spun acelaș lucru pe care'l fac oamenii noștri politici?

III

DE LA 28 NOEMBRIE — 5 DECEMBRIE

28 Noembrie. — Eri am petrecut o oră la d-ra Elena Văcărescu. Pe cînd poeta care a cîntat dragostea și a împrumutat coardele cobzarului nostru ca să facă să răsune melodia sufletului român, pe

cînd poeta vorbea despre cea ce a scris pînă acum și despre ce mai are de scris, eă mă gîndeam la soarta acestei femei.

Un moment a crezut că o coroană de regină i se va pune odată pe frunte, a avut iluziunea, s'a simțit chiar aproape de tron și ca prin farmec a pierit închipuirea și trista realitate s'a arătat ochilor săi, realitatea care îi zdrobea și o patimă a sufletului său și o năzuință. A plîns de sigur mult, a suferit și mai mult, a băut paharul durerilor de tot soiul, a înfruntat noroiul ce i se arunca și oțelită de această luptă (și cu sine și cu dușmanii) a ieșit din ea mai mare decît orî cînd și cu o altă coroană pe frunte, coroană eternă și mai strălucitoare, coroana talentului.

Și mă întrebam în mine dacă Elena Văcărescu nu e mai fericită azi de cît dacă o coroană regală i s'ar fi așezat pe frunte?... Poate da, poate nu, fiindcă fericirea vai ! constă în *ceea ce nu mai poți avea*. Nu trebuie dar de întreat poeta în această privință ci judecă tu singur și, în cazul acesta, un lucru este cert : dacă Elena Văcărescu ar avea o coroană pe fruntea ei, — fie coroană de regină, fie coroană de principesă, — n'ar avea înainte de toate siguranța talentului său. Azi, dacă este ceva, dacă este apreciată, nu datorește aceasta altei împrejurări de cît faptului că a fost și este o personalitate de mîna întîia în vieța artistică contemporană.

29 Noembrie. — Recitesc rîndurile de mai sus, scrise ieri, și găsesc că, fără să mă gîndesc, am dat o definiție fericirei, pe care n'am citit-o într'o altă parte : *Fericirea constă în ceea ce nu poți avea*. Iată o temă pentru o viitoare causerie a maestrului Dissescu. Și mi se pare că definiția este

bună, căci pentru fiecare om fericirea constă în altceva...

Cel sărac ar fi fericit dacă ar fi bogat, cel urît dacă ar fi frumos, cel cu renume dacă ar putea să trăiească necunoscut și neștiut de nimeni, milionarul dacă ar putea să fie iubit pentru el însuși, nu pentru banii lui, cel încarcerat dacă ar fi liber, cel bolnav dacă ar fi sănătos, și așa mai departe. Nu există o fericire în sine, ci atâtea fericiri cîți indivizi sînt. Mai mult încă: ceea ce ar fi o fericire pentru unii, e o nefericire pentru alții: un om bogat de multe ori este nefericit că nu-î sărac pentru ca să aibă cu ce umple viața lui; pe cînd cel ce n'are ce mînca ori care muncește din răpputeri, invidiază pe acela care nu știe ce să facă cu timpul lui și care de multe ori se sinucide din cauza ororii și a dezgustului de viață.

Subiectul este însă prea vast. Il las pentru un dîneț intelectual viitor și pentru alții cari ar putea să facă ceva mai bun decît mine. Mă mulțumesc dar a-l semnala dacă, bine-înțeles, ceea ce cred eu nouă și original n'o fi de mult lucru vechi.

30 Noembrie. — Sînt în Iași, leagănul copilăriei mele, orașul în care m'am născut, unde am crescut, unde am iubit pentru întîia oară. Toate acestea nu se pot uita, cum nu se uită cele d'întîi impresiuni ale vieței.

Intr'un moment de răgaz mă gîndesc la mine și la trecutul meu, trecut în care regăsesc multă muncă, multă luptă, destule deziluzii, multă tristețe și totuși o mare satisfacție: acea de a fi reușit. Aș fi nedrept dacă n'aș fi mulțumit. Ce eram și *cum* eram cînd m'am aruncat în lupta

pentru vieață și unde sînt acum? Copilul orfan de altă dată, pe care îl ținea de pomană ru-dele, care, dacă nu s'a culcat niciodată cu stomacul gol, totuși de multe ori nu l'a avut de cit pe jumătate plin, copilul acela a străbătut prin marea vieței, a ajuns la liman și azi nu mai are nici o altă ambițiune. Dacă azi aș muri, aș închide ochii satisfăcut: mi-am făcut datoria de om pe deplin și în vieață am ajuns pe o culme nu prea înaltă, dar peste care nu năzuiesc să mă urc. Știu, alții poate n'ar fi mulțumiți cu atîta. Eă sînt mai modest și cred că nu mai am de cerut nimic soartei, afară poate de avere, și banii pentru mine nu sînt de cît un mijloc de a căpăta satisfacțiuni; căci în sine banul nu însemnează nimic, este un metal ca oricare altul, rece și de multe ori coclit.

1 Decembrie. — In parlamentul unguresc, deputații s'aă dedat ieri la acte de vandalizm. Azi la Cameră unii dintre colegii mei înfieraă această sălbăticie ungurească. O fi poate sălbatic ceea ce aă făptuit colegii noștri de la Pesta. In tot cazul este mai preferabil această manifestație violentă de cit vieața noastră parlamentară, care nu există, care este o derîdere a sistemului parlamentar. Ceea ce s'a petrecut la Pesta e dovadă că acolo este *luptă*, pe cînd la noi este o parodie a vieței politice, deputații fiind la ordinul guvernului și guvernele la ordinele regelui. Nu m'aș simți decî de loc dezonorat să fiă deputat ungar și chiar dintre aceia cari aă fost împinși de necesitatea luptei ca să transforme sala parlamentului în baricade de război.

2 Decembrie. — Ce emoționantă dramă este aceea a morții deputatului francez Syveton ! Dacă cele relatate de depeșile venite din Paris sînt adevărate, omul acesta a fost un mare mizerabil. A sedus pe fiica soției sale, a măritat-o; apoi, cînd a văzut că nenorocitul soț va afla totul, a provocat avortul victimei sale, iar cînd a văzut că totul avea să se descopere s'a sinucis, *cu știința soției*. În drama aceasta, dînsa (soția) reiese mare, superbă, ca o eroină de dramă antică. Lovită în sentimentele sale de mamă și soție, totuși caută să scape pe soț și, cînd lacrimile nu au mai fost cu putință, s'a încercat să-i scape cel puțin onoarea lui și a familiei, prin o moarte pretinsă accidentală. Nenorocitul închis pe dinafară de soția lui, cu tubul de la soba de gaz în gură și simțindu-se că moare asfixiat de gazul care se degagia, aleargă nebun la ușă, ca să ceară soției sale să-i deschidă. Ea refuză și dînsul moare, — moare fără ca ea, la urma urmei soție, să poată măcar scăpa nepătate și numele soțului și onoarea fiicei sale acum pe moarte.

Și cînd citești drame de acestea *reale*, cît ne par de meschine dramele închipuite și cît de sărace apar imaginațiunile romancierilor și dramaturgilor noștri !

3 Decembrie. — Așeară, am primit o scrisoare foarte tragică. Un tînăr îmi scrie că nu mai poate lupta cu mizeria, că a hotărît să și răpună viața, dar că eu îl pot scăpa dîndu-i o slujbă, și anume dînd afară pe o anume persoană... Iată-mă într'un teribil impas: orî nu dau slujba cerută solicitatorului și atunci am pe conștiință o viață, orî dau locul cerut și cine știe ce alte drame se

întimplă, fiind că nici acela al cărui loc se solicită nu s'ar simți bine dacă l'aș concedia.

Totuși trebuie să ies din cleștele dilemei și am ieșit ușor, fiind că precedentele m'am învățat minte. Nu pentru prima oară primesc scrisori de felul acesta. M'aș înduioșat odată și am rămas păcălit. De atunci, toate aceste amenințări mă lasă rece, deși recunosc că poate câte odată să fie cazuri reale. Ce să fac însă?

Cine poate să'mi dea rețeta ca să pot mulțumi, cum zice francezul, și pe soacra și pe toată lumea?

4 Decembrie. — De câteva zile observ un lucru ciudat, dar care se repetă periodic. Gardiștii mă salută cu un respect, care mă umilește; o mulțime de necunoscuți scot pălăriile pînă la pămînt; în sfîrșit mi-se dă o atenție pe care nu o merit și care la prima vedere nu se explică. Eū mi-o explic foarte ușor. E vorba ca guvernul liberal să cadă și, cum eū fac parte din opozițiune, logica simplistă a cetățeanului, a slujbașului român și a candidatului de slujbe, zice că pot fi mîine omul zilei și deci pot orî să'l mențin în slujbă, orî să'l fac să capete una, dacă n'o are...

Lucrul acesta se repetă, cum am zis, periodic, totdeauna cînd cade guvernul, și ține cîteva luni, pînă cînd toată lumea se convinge că — dacă am fost bine cu guvernul de azi pe cînd eram colegi de opozițiune — nu e nici un motiv serios ca și acum, cînd fosta opozițiune a devenit guvern, să persist în această prietenie trecătoare și fatală pentru două opozițiuni.

Caritabil aviz deci acelora cari își strică bunătațe de pălărie, salutîndu-mă.

IV

DE LA 5—12 DECEMBRIE

5 Decembrie. — Pretind că sînt unul din oamenii cei mai ocupați și grație acestei lipse de timp nu-mi pot îndeplini o mulțime de îndatoriri sociale : vizite, recepțiuni, serate, baluri, etc., etc. De sigur însă că în străinătate oamenii de felul meu sînt și mai ocupați. Cîți ziariști și oameni politici măi găsesc timpul să scrie opere însemnate și totuși niciodată nu lipsesc dela îndatoririle sociale. Un francez de pildă răspunde la toate scrisorile, mulțumește tuturor celor cari îi trimit cărți ori publicațiuni, ia parte la festivități, ședințe, își îndeplinește datoriile mondene, nu lipsește de la nici o premieră importantă, se duce la înmormîntările amicilor și cunoscuților și scrie regulat la cite 3—4 ziare și tot atitea reviste, măi găsind timp să publice cite un volum pe an.

Cum fac oare oamenii aceștia ca să găsească timp pentru toate, pe cînd noi, — fiind relativ mult măi puțin ocupați, — totdeauna ne plîngem că nu ajungem să îndeplinim aceea ce avem de făcut ?

Socot că explicațiunea se poate găsi ușor în faptul că noi nu avem un sistem de lucru bine stabilit, că nu știm să prețuim timpul nostru și al altora, așa că pierdem o mulțime de vreme în mod inutil, cu iluziunea că muncim orî că sîntem ocupați pe cînd în realitate pur și simplu pierdem timpul fără folos...

6 Decembrie. — Am vizitat într'un hotel de a doua-zecea mîna pe un negustor de pasări. Intr'o

C2004/328

odaie murdară, un întreg paradis. Toate neamurile de pasări, ciripind, cîntînd, unind cîntecele lor într'o armonie dulce, care par'că te face mai bun și îți dă iluziunea de a fi într'altă lume. Și în acest paradis, stăpînui tuturor acestor pasări cu gitlej măestrit, stăpînul nu poate gusta nicîdecum această plăcere ideală și sfîntă; căci stăpînul este surd, de o surzenie aproape complectă. Un păsărar surd! Cum o să mă înțeleg cu dînsul și cum o să-mî poată vinde pasărea care cîntă frumos, cînd el nu poate face deosebirea cîntre vocile unora și ale altora? Am luat pasările acasă și am nemerit adevărate juvaeruri muzicale... Totuși în mintea mea a rămas întrebarea: *cum acest nenorocit, lipsit de simțul auzului, poate să facă negoț de pasări cîntătoare?*

nr 74660/79

7 Decembrie. — Mîine vom publica în ziar un întreg foileton cu versuri de Cincinat Pavelescu. Iată un poet care încă a rămas poet și care și peste douăzeci de ani va rămîne tot astfel, fiindcă este din adevărata stofă a poezilor adevărați. Totuși, artistul acesta e nevoit să trăiască în fundul unui orașel de provincie, magistrat pînă zilele trecute, avocat de acum cîteva săptămîni și lipsindu-î în prima linie *mediul*. De altfel, acesta ne lipsește nouă tuturor.

În special, în București, în capitala țării, nu există cu desăvîrșire mediul artistic. Nu doar că n'ar fi artiști, literați, oameni de spirit și în sfîrșit tot ce trebuie pentru ca odată pe săptămîină să'ți poți zice că ai eșit din preocupările prozaice zilnice și că ai trăit un ceas ori două în altă sferă, mai înaltă, care te înviorează și îți dă gust să lucrezi și să produci. E imposibil însă de a aduna la un loc o sută de artiști de toate

felurile, e imposibil să adunî zece. Toate încercările în această privință aũ rămas zadarnice. De ce? Iată marea întrebare, la care eũ cel puțin n'am găsit pînă acum răspuns satisfăcător. Totuși, faceți în chip superficial o listă de toți intelectualii din București și veți constata ca și mine că ar fi posibilă o atmosferă culturală și artistică.

Aud că d-șoara Elena Văcărescu și un cerc de doamne și domni, în cap cu maestrul Disescu, ar încerca așa ceva. Lucrul ar fi de dorit și urez succes deplin celor cari aũ luat această inițiativă lăudabilă.

8 Decembrie. — Am fost la Sinaia cîteva ore și am rămas încîntat. Ce cer splendid în albastrul lui deschis, ce climă dulce, ce plin de viață te simți acolo iarna și ce deosebire de Sinaia pe care o cunoști vara! Și cu toate acestea orașul pare mort. Nimeni nu vine să repare pentru o zi forțele pierdute, nimeni nu ia drumul spre Bucegi, fiind-că la noi *moda* este totul. Lumea noastră nu merge la Sinaia ca să respire aer curat, ca să se odihnească și să trăiească o viață nouă, ci pentru că *toată lumea* merge. Cînd această *toată lume* încetează de a se mai duce la Sinaia, cine voiți să mai meargă acolo în tovărășia urșilor?

Și cu toate acestea cît de mult regret eũ că nu mă pot întoarce mai des acolo!

9 Decembrie. — La Cameră, majoritatea liberală s'a învrăjbit și a alcătuit două tabere, cari își jură moartea una alteia. E mare emoțiune în incintă, altă emoțiune în tribune și mai mare emoțiune afară, în curte, unde *poporul* opozițio-

nist așteaptă rezultatul. Și e de ce să fie emoțiune în popor, căci e chestie economică la mijloc: fiecare socoate că va putea face Crăciunul mai vesel de cît pe timpul negrei opozițiuni.

Mă lasă rece toate aceste zvîrcoliri periodice. Am văzut atîtea, vecinic aceleași și vecinic fără nici un rezultat mulțumitor pentru țară.

10 Decembrie. — Un negustor a venit la mine și mi-a reproșat că de ce nu protestez contra faptului că anul acesta n'a să fie baluri la palat.

— „Nu-î de ajuns criza, nu-î de ajuns că țărănimea moare de foame?... Mai trebuie acum să nu mai fie nici balurile de la palat?... Se mai cumpără de o rochie, o mînușe, în sfîrșit comerțul tot mai merge. Acum nu ne mai rămîne de cît să închidem prăvăliile“.

— Bine, i-am răspuns, adică regele nu e și el om și nu-î este permis să-și țină doliul ?

— Un rege nu trebuie să țină seamă de așa ceva. Nu poate găsi el o formă ca să mulțumească și doliul lui și necesitățile noastre ale tuturilor ?

Am rămas gînditor și mi-am zis că în ferocitatea lui comercială omul acela are întru cîtva dreptate: *fie-care cere de la rege ceea ce îi convine lui*. Noroc însă că aceste cerinți nu sînt imperative, fiindcă astfel meseria de rege ar fi foarte neplăcută și chiar plictisitoare.

11 Decembrie. — Putea-voi să asociez pe cetitorii mei la o faptă bună ? Incerc: *cine cere nu piere*. E vorba de o tînără fată, nepoata unui om celebru odată, care a adus servicii țarei. Fata aceasta este complet lipsită de mijloace, și or-

fană. A venit la mine plîngînd și povestindu'mî trista ei soartă :

— N'am pe nimeni în lume, mă ține o streină de pomană și pentru fericirea mea un tînăr mă cere de soție. E sărac și dînsul, așa că și lui și mie ne lipsesc cele trebuincioase pentru începutul unei mici gospodării. De alt-fel nici mie nu'mă convine să mă duc în casa lui, fără strictul necesar unei fete care se mărită. Nu găsiți oare un mijloc, ca să faceți doi oameni fericiți ?

— Și cît îi trebuie pentru aceasta ?

— Cel mult o mie de lei.

Ei bine, iubiți cititori și cititoare cari aveți pri-sos în casele voastre, bătrîni și bătrîne cu averi pe cari vă muncește gîndul cui să le lăsați ; în sfîrșit voi toți acei privilegiați, credeți oare că aș îndrăzni prea mult dacă aș apela la voi, la ini-mile voastre caritabile, ca să împliniți miea de lei care ar fericii o pereche omenească ?

Nu îndrăznesc să sper prea mult, căci în vieța am avut multe decepții. Cu toate acestea, întind pălăria și... aștept.

V

DE LA 13—20 DECEMBRIE

13 Decembrie. — Un tînăr, muncitor și ta-lentat îmi trămite romanul său eșit de curînd de subt tipar și îl însoțește de următoarele rînduri :

„Aș ține să am aprecierea d-tale și în tot cazul anunță-l mai cu insistență prin gazetă. Pe cele-lalte ziare nu comitez, și ar fi păcat ca o lu-crare care are cel puțin meritul de a fi conștiin-

cioasă să treacă absolut nebăgată în seamă. Aș prefera cea mai defavorabilă critică, tăcerii și indiferenței“.

Scrisoarea aceasta nu e strigătul desperat al unui scriitor izolat, ci strigătul tuturilor celor cari produc, cari muncesc pe cîmpul secetos al artei și cari, orî că au talent orî că nu au, se bucură din partea publicului de aceeași primire indiferentă. Nimeni nu citește, nimeni nu critică, nu laudă sau înjură. E imposibil de a mișca această nepăsare generală, orî-ce ai face orî-ce ai zice. E chiar de mirare cum în această atmosferă asfixiantă se mai găsesc oameni care să'și piarză timpul scriind și de multe orî cheltuind cu imprimatul scrierilor sume de bani cari nu se mai întorc nici odată în buzunarele lor.

Și cînd te gîndești cită năzuință, cit dor, cită muncă, cite nopți nedormite pentru a alcătui o lucrare care la noi trece neobservată și care nu'ți aduce nici laudă, nici reprobare!...

Cit despre mine, tinere autor, vezi, nici eă nu pot fi mai bun de cit alții. Nu'ți voiă putea citi lucrarea și cei ce'ți vor face nițică reclamă nu o vor citi nici ei ci se vor mulțumi să ți-o răsfoiască și din două pagini citite să'ți fabriceze o notiță, care poate te va măguli un moment dar care în acest timp de criză politică va trece și ea neobservată.

E crud cea ce'ți spun, dar este.... adevărul adevărat!

14 Decembrie. — În săptămîna trecută am făcut o faptă îndrăzneată și am luat subt protecțiunea mea pe o fată orfană care, pentru a se putea mărita are nevoie de *o mie de lei*. Am făcut apel la cititorii și cititoarele mele, la cei bogați și binefăcători, ca să mă ajute și ei pe mine

ca să pot săvîrși o facere de bine care ar putea să ferească o pereche omenească.

N'am prea sperat mult, căci știu cît este de greu să faci pe om să deschidă punga. Totuși am încercat, căci mi-am zis că *cine cere nu pierе*, mai ales cînd nu cere pentru dînsul. Ziarul a apărut Duminică, în provincie abia azi este citit, așa că n'ar putea fi timpul pierdut. Totuși mă tem că în zadar am întins pălăria mea. În adevăr pînă acuma n'am primit de cît suma de 20 de lei de la o anonimă și, dacă pînă în acest moment nu am primit de cît atîta, e multă bănuieală că nu am putut emoționa de cît o singură persoană, și cea desigur cu mijloace restrînse și care poate că a făcut o jertfă despărțindu-se de această hîrtie de douăzeci de lei.

Și să mai zică cineva că ziaristul are oarecare influență asupra publicului? Da, e probabil că se întîmplă așa ceva, dar nu cînd e vorba de a pune mîna în buzunar... Ce mai vorbă multă în această privință! *Adevărul* cu toată popularitatea sa n'a putut aduna, pentru monumentul lui Cuza, de cît suma de 2.000 lei!...

Ergo... să închidem discuțiunea.

15 Decembrie. — Azi am primit vizita unui domn care mi a adus o infamie spre publicare, contra unui cunoscut om politic. — Mi-o publicați? întrebă vizitatorul care binevoise să șî iscălească murdăria cu un X. Y. Z oarecare. — Da, i-am răspuns, însă subț iscălitura dv. — Da, ieaă răspunderea, de sigur, începu să îngîne calomniatorul. — Nu, nu; să iscăliți articolul dv. — Apoi, vedeți, îmi vine greu, trec drept amicul acestui domn. — Eū nu numai că trec, dar chiar îi sint amic, răspunsei scurt. — Atunci, va să zică,

nu se poate ; credeam că tocmai *Adevărul*. — Ce credeați, domnule ? Adică d-ta să înjurî pe cineva și să nu iscălești, și eu să ieaŭ răspunderea lipsei d-tale de convingere și de curaj ? Dacă ești leal, iscălește-te, publică subt numele d-tale, nu te ascunde după alții, că nu-î frumos să lovești din umbră. — Ertaiți, vă rog, n'am știut — și individul s'a retras rușinat, dar desigur că a alergat la alt ziar, care negreșit că va publica articolul... căci ce nu se publică în presa romîină contra unui adversar ?

16 Decembrie. — Criza ministerială tot nu s'a isprăvit. Zvonurile și știrile false aleargă acum din gură în gură și toate, dar absolut toate, sînt crezute. Și lucrul nu e de mirare, de oarece la noi și la D-zeŭ totul este cu puțință.

La palatul justiției am întilnit pe un mic slujbaș comunal, care s'a apropiat de mine foarte timid și m'a întrebat : „Ce știți despre criza ministerială ?

— Să mă iertați, dacă vă importunez cu întrebarea mea, se scuză slujbașul, dar de cînd a izbucnit criza o ducem rău de tot. Nu sîntem siguri de ziua de mîine și cea ce e mai îngrozitor e că și cei mai de sus sînt tot în așa stare de zăpăceală și de temere. Uite de pildă eu, am acasă un copil bolnav de scarlatină și am cerut casierului să'mi dea un scont de patru-zeci de lei. Mi l-a refuzat subt cuvînt că e posibil să cadă guvernul și că, dacă voiŭ fi dat afară, ce va face el cu chitanța mea. Noroc că un cămătar, care a fost mai curajos 'mi-a dat cei doi poli.

Și pe cînd politicianii se ceartă pentru preponderență și pentru putere, cîți nenorociți tremură în umbră și pe cîți alții politica ce se face azi nu-î va arunca mîine pe stradă !

17 Decembrie. — În sfârșit guvernul și-a dat demisiunea. Toată lumea este de aceeași părere: că partidul conservator vine de astădată la putere. La Cameră toate tribunele sunt pline de *cetățeni* cari manifestează cea mai mare bucurie la vestea că *guvernul a demisionat*. Fără îndoială că acești „cetățeni“ aparțin opozițiunii și anume acelei flămânzite de patru ani de departe de putere.

18 Decembrie. — Mi se confirmă știrea că Stelian Popescu a rămas păcălit: și-a dat demisiunea din postul aproape sigur de judecător de instrucție, cu gând să fie numit avocat la căile ferate și a rămas și cu demisia dată din magistratură și fără postul de avocat public.

Mărturisesc că, întru cât am contribuit la acest rezultat, sunt oarecum satisfăcut. Nu doară că colcăie în mine spiritul de răzbunare. Personagiul este prea fără de însemnătate, pentru ca să fac caz de el. Dacă am intervenit este din punctul de vedere al spiritului de conservare: trebuie în țara românească să te faci temut, altfel te zdrobesc mișei. Cînd însă inspiri frică, poți să te miști mai liber, fiindcă pilda celor cari au încercat să te doboare și nu au reușit este salvatoare pentru tine. Nu avem din nefericire nici lege, nu avem justiție, nu există nimic care să te pue la adăpostul infamiilor... Iată pentru ce azi Stelian Popescu plînge că și-a pierdut postul de magistrat pe care îl ilustrase așa de bine.

19 Decembrie. — La apelul meu pentru întemeierea unei gospodării fericite au mai răspuns două persoane: un leu mi s'a adus de o văduvă care și-a depus cu multă bunăvoință „*Obolul vă-*

duviei“, iar două hîrtii de cîte 20 de lei mi s'au trimis de către un abonat... din Sofia. Sînt dar în posesiunea a 61 de lei, ceea ce face că, pentru a'mi completa suma dorită, îmi trebuie încă 939 de lei! E cam mult, dar eî sînt dintre aceia cari nu se desnădăjduesc ușor. *Perseverare diabolicum est* cum îmi zicea odată sentențios la Cameră d. Sturdza; totuși eî crez că a persevera este un mare folos, în tot cazul este o dovadă de *voință*, chiar cînd stăruiești în rău, fiindcă de sigur ai convingerea că faci binele. Binele și răul sînt lucruri relative.

Perseverez dar în credința mea că nu-î posibil ca publicul care mă citește, care dispune și pe care îl animează bune sentimente, ca acest public să nu răspundă la apelul meu,—care de altfel este foarte modest.

Haide dar, doamne și domnișoare, cucoane și boeri, cu dare de mîină, haide, aruncați în pălăria mea obolul vostru, obolul dat cu bucurie, pentru că grație lui două ființe omenesci vor fi fericite, dacă fericirea este cu puțință pe acest pămînt!

VI

DELA 21—27 DECEMBRIE

21 Decembrie. — E ziua nașterii mele. Altă dată o socoteam ca un eveniment plăcut. Nu prea știu de ce, dar așa era. Azi această zi îmi devine indiferentă, fiindcă ea nu mă însemnează pentru mine nimic alt ceva decît că mă apropiu din ce în ce mai mult de anul morții. Ai urcat dealul vieții, ai ajuns în vîrf și, cînd treci de patruzeci

de anî, începî să scoborî valea spre vecînicie. E o vreme cînd mai ai scopuri de împlinit și îți zici : dacă aș ajunge să fac cutare lucru. Sosește însă momentul cînd nu mai ai aproape nimic de îndeplinit, așa că nu mai ai date anume, *punte de répare*, ci timpul trece otova, fără dorințe prea mari, fără de emoțiuni prea puternice.

E o observațiune însă pe care o fac cu cît înainte mai mult în viață : e chipul cu totul altfel de a calcula epoca bătrîneței. Cînd eram de 20 de anî socoteam că omul la 40 de anî poate fi considerat ca bătrîn ; azi cînd am trecut de mult de această vîrstă, mi se pare că și la 60 de anî omul încă nu îmi pare prea bătrîn ; cînd voi fi și eu la acea vîrstă, voi fi înainta desigur limita bătrîneței și mai departe.

22 Decembrie. — Azi am scos în vînzare edițiunea a doua a romanului meu *Dinu Milian*. Prima edițiune, editată de Haiman, de bietul Haiman care s'a ruinat ducînd comerțul intelectual de librărie, a ieșit în 1887. A avut un mare succes de librărie fiindcă în cîteva zile s'a vîndut din o mie de exemplare aproape *cincisute*. Restul de *cinci sute a pus numai* optsprezece anî ca să se desfacă, cea ce desigur este un succes pentru autorul acestei scrieri. Voi fi eu de vină și poate va fi publicul, habar nu am, dar faptul este adevărat : o ediție de o mie de *exemplare* s'a desfăcut în *optsprezece anî* ! Dacă și această ediție va avea *succesul* celei d'întîi e de sperat că voi fi cu barba albă—dacă voi trăi—cînd se va scoate la iveală—dacă se va mai scoate—ediția III-a.

Și cînd mă gîndesc cîte iluziuni nu au fost puse în acest volum ! Socoteam că am cucerit publicul, că voi putea să trăiesc cu meseria de

scriitor, că am talent, că în sfârșit se va crea o viață intelectuală în țara românească. Totuși, trebuie să recunosc că munca 'mi-a fost plătită. Am încasat de la prima edițiune a lui *Dinu Milian treisute* de lei, și mi-aduc aminte că mi-aș servit de minune banii aceia : am plătit cu ei o parte din chirie care rămăsese demult în restanță.

Aceste *treisute de lei* sînt singurii pe cari i-am cîștigat cu muncă literară propriu zisă, bani ghiață, trei hîrtii noi, nouțe, de cari m'am despărțit cu părere de rău...

23 Decembrie. — Ministerul conservator este ca și format. Din el face parte amicul meu din copilărie Al. Bădărău. Sînt vesel că a atins culmea pe care ori-ce om politic este în drept să o rîvnească. Și aceasta cu atît mai mult, cînd ești fiul operelor tale ; cînd nu te-ai născut nici beizadea, și nici nu faci parte de drept dintre puternicii zilei, ci ai devenit tu singur cea ce ești și mai cu seamă te ai impus ; e greu să ajungi și apoi nu e lucru ușor a te impune. Ceî ajunși formează o castă, un cerc închis, pe care cu greu îl rupe noul venit, fără altă cartă de intrare de cît personalitatea sa. Și lucrul este ușor de explicat : la masă sînt locuri aproape numerotate și un nou venit însemnează un loc mai puțin, pentru unul din cei din lăuntru castei.

E de discutat faptul dacă pentru un om politic a fi ministru este un ideal. Eă mă înscriu contra acestei păreri, mai ales că de multe ori, împrejurările nu'ți dau răgaz să lași măcar o urmă a trecerei tale prin guvern. Amicul meu Bădărău este desigur de altă părere ca mine de oare-ce a consimțit să devie ministru de justiție.

Ce ciudată e însă viața omenească și cît de greu este de prevăzut viitorul ! Cine ar fi crezut din noi doi că soarta era să ne rezerve cea ce ne a rezervat fiecăruia ? Totuși eă par'că regret timpurile acelea sfinte ale tinereței mele, cînd aveam așa de aproape idealul, cînd credeam încă și făceam și pe alții să crează, cînd în sfîrșit voiam ceva și aveam o țintă.

Nu se gîndește oare și „*Excelența Sa*“ la anii petrecuți împreună, în cele două odăițe din strada Universității din Iași, cînd munceam și împreună făceam visuri și planuri pentru o lume mai bună decît această lume, în care oamenii să fie liberi și omul să nu mai exploateze pe om ?

24 Decembrie. — Primesc o scrisoare foarte cuviincioasă de altfel, care îmi pune această întrebare : „Ați făcut apel la publicul cititor ca să adună o mie de lei spre a face fericită o pereche omenească. Aud că ești om bogat. De ce nu dai singur mia și mai faci apel la cititorii d-tale ? E o cestiune a căruia dezlegare nu o găsesc și deci te rog să mă deslușești“.

Răspund bucuros : Chiar dacă aș fi bogat, totuși facerea de bine are o limită. E mai ușor ca o sută de inși să dea cîte zece lei, orî cîte douăzeci de lei cincizeci de persoane, de cît una singură să dea o mie. De altfel, dacă cineva fiind bogat destinează în bugetul său o mie de lei pentru binefaceri, el e dator să o împartă cît la multe persoane, să acopere cît mai multe nevoi.

25 Decembrie. — Sînt dizolvat, sînt ex-deputat. Impresiunea cu care plec din Cameră, după aproape patru ani de viață parlamentară, este depri-

mantă. Când ești în mijlocul acestor lupte vezi zădărnicia lor. Ca guvernamental nu poți face nimic, fiindcă nu e permis să întreprinzi nimic decît ceea ce vrea guvernul; iar cînd aparții opozițiunii nu ți se ascultă glasul, fiindcă nu ești cu guvernul. E dar o simplă satisfacție personală de a protesta contra nedreptăților, de a ți arăta liber cugetul tău, dar și aceasta într'o formă dulceagă, căci altfel nici nu ești ascultat. Și pe lîngă asta trebuie să aibî și talentul oratoric: dacă nu'l posezi, de multe ori amorul tău propriu suferă că lucrurile bune și drepte pe cari le ai spus, din cauza formeî, nu aû căpătat cel puțin aprobarea morală a colegilor tăi.

Totuși voiû căuta să mă întorc în parlament, căci este singurul loc unde ți se dă iluziunea unei vieți politice, care de fapt nu există.

26 Decembrie. — Citesc depeșile relative la capitularea Portului-Arthur și vād cu rușine că două lacrimi se coboară încetișor pe fața mea. În oroarea acestui războiû în care aû pierit atitea vieți omenesci, sînt fapte mari cari te emoționează. Și ori cît te-ai gîndi la stupiditatea și lipsa de rost a războiului, la civilizațiunea omenescă, care este atît de puțin înaintată în realitate; totuși un tip războinic ca Stoessel, care pare că nu are în vedere de cît onoarea țarei și ambițiunea sa de militar, cinstea steagului, un Stoessel, un Nogi te emoționează. Cuceritorul Nogi, purtat în triumf — vesel pe de o parte că a luat o cetate socotită neluabilă — în ciuda gloriei ce'l încongioară, blestemă desigur războiul, teribilul războiû care îl înalță pe el, dar care îi a răpit pe cei doi fii ai săi, morți pe cîmpul de onoare!

27 Decembrie. — Crăciunul ! De alaltă erî la *Adevărul* a încetat vieața. Nu mai suflă greu motoarele, nu mai dudue mașinile, nu se mai aud glasuri de oameni, pașii cari urcă și scoboară scările, nu se mai aud vocile vînzătorilor, camioanele grele cu baluri de hîrtie cari nu se opresc la poarta localului. Totul tace și această tăcere impune, îți dă o impresie ciudată și îți arată prin contrast cit de mare și de intensă este vieața intelectuală a acestui mic organism care este un ziar și cîte vieți se țin de pe urma acestei foi, care trăiește cîte-va ceasuri și care nu costă mai mult decît cincî parale !

Crăciunul ! Cîtă bucurie pe unii, cîtă durere pe alții ! Intr'o parte chef și fericire : pe cei cari aũ intrat în slujbă orî speră să intre. Dincolo, casierul n'a plătit leafa, căci ea fost luată înainte, și aconturi nu se dau din cauza nesiguranței ; e întuneric în casa *liberalului* orî a siujbașului de subt liberali și Crăciunul este trist : plînge nevasta și aleargă după protecțiune, bărbatul se vede prăpădit, iar copilașii se uită cu ochi mari și triști la cea ce se petrece în casă, fără să priceapă bine ce nenorocire mare este cea că „a căzut guvernul“.

1905

VII

DE LA 3—10 IANUARIE

3 IANUARIE. — Aseară am asistat la balul societății *Munca*, la care nu știu exact pentru ce sînt prezident de onoare. Această grupare este tot ce a mai rămas din admirabila mișcare socialistă de acum cincisprezece ani. Cît de strein mă găsesc eu în această atmosferă în care am trăit atîta vreme și care este în oarecare măsură și opera mea! Pe scenă coruri de bărbați și de femei cîntă cîntece revoluționare; un muncitor declamă două bucăți de versuri de-ale mele. Eu par într'altă lume.

E curioasă această senzațiune care m'a coprins. Pare că sînt și că nu sînt acolo, par'că visez, par'că aud un fel de ecoî îndepărtat aceea ce a fost odată. În adevăr, nu mai văd decît puține din figurile de altă dată. E o tinerime nouă pentru care sînt poate strein cu totul și care streină este și dînsa mie. E ceva mort, fie în sufletul meu, fie în mijlocul acestei mulțimi. Totuși n'am încetat nici un moment de a crede în izbînda sfîntă a cauzei proletariatului. Pare că simt o jenă. Dacă aș putea să concretizez cea ce simt, este un fel de silnicie,

de ruşine faţă de aceşti oameni, pentru care nu mă sînt *exact* acelaşi de acum zece, cincisprezece ani. E apoi şi alt simţimînt : mă simt singur, toţi tovaruşii de altă dată sînt orî dispăruţi, orî morţi. Mă întorc în mijlocul acestei lumi, ca şi cînd după douăzeci de ani aş revedea oraşul meu natal, unde poate sînt mai străin decît orî unde.

4 Ianuarie. — Fiindcă săptămîna aceasta este a amintirilor, uite încă una : sînt zece ani de cînd sînt la *Adevărul*. Drept vorbind, dacă copiii mei vor plînge măi de timpuriu moartea mea, ei vor putea zice cu drept cuvînt că ziarul a grăbit moartea. Am depus în susţinerea lui atîta muncă şi energie că forţele mele, în cari aveam altă dată o încredere nelimitată, azi încep să decline. Totuşi nu'mi pare rău, fiindcă în definitiv, dacă voi însemna ceva, — cea ce e foarte problematic — voi fi tot ca director al acestui ziar care a făcut mult rău celor răi, dar a făcut şi mult bine şi a împiedicat multe fărădelegi. Nu ştiu dacă bătrînul Beldiman, de s'ar scula din groapă, ar fi mulţumit de mine. Eă unul nu mă pot căi de tot ce am putut da ca să las neatinsă această tribună politică de pe care s'aş spus multe adevăruri.

5 Ianuarie. — Imi revine în minte o informaţie a ziarului *Epoca*, care priveşte pe un fost şi viitor deputat. Ziarul acesta a publicat zilele trecute o petiţiune a acestui domn către judele de pace local prin care chema în judecată pe un client şi declara prin acţiune că *i-a pus la dispoziţiune influenţa sa de om politic şi de deputat ca să scape de serviciul militar pe unul din fiii pîritului*

și, pentru acest serviciu, reclamantul cerea un onorariu oare-care.

Epoca, bine înțeles, se indignează și vestejește pe acest fost și viitor deputat. Indignarea poate fi numai pentru faptul că s'a așternut pe hârtie *cea ce se face dar nu se spune*, fiind că — slavă Domnului — ce fac oare domniii deputați și senatori *cu influență* decît că și-o vînd *en gros* și în detaliu? Toată lumea știe aceasta, este lucru admis și tolerat de moravurile noastre, așa de tolerat că de multe ori lucrul devine aproape public.

Relativ însă la vorba *se face dar nu se spune*, cineva îmi povestea mai deunăzi o anecdotă picantă. Ci-că Vodă Ghica din Muntenia avea un aghiotant și o cucoană care era amanta Domnului. Se plictisise de această iubită și, într'o zi, pe cînd aghiotantul îi anunța vizita *cucoanei Marița*, Vodă îi zise răstit: *Du-te și o pupă!* Aghiotantul foarte încurcat se duse înaintea *cucoanei Marița* care aștepta răspunsul lui Vodă.

— Ce a zis Voda? întrebă boereasa.

— De! Ce să zică... încurcă tînărul ofițer, a zis că... să te pup...

— Măgarule!... începu să zbiere cucoana. Măgarule!...

Și jart, jart, două pocnituri de palme; iar, pe cînd aghiotantul se zăpăcise de furia prea demonstrativă a *cucoanei Marița*, ea eși din palat trîntind ușa și rostind următoarele cuvinte către tînărul ofițer:

— Măgarule, *asta se face dar nu se spune!*...

Epoca, dacă ar fi voit să fie de spirit cu fostul și viitorul deputat, i-ar fi aruncat și ea apostrofa *cucoanei Marița*.

6 Ianuarie. — Trebuie să recunosc că sânt un om care îmi creiez singur dificultăți și din senin. M'a pus dracul să cedez mâncărimei de condei și să scriu câteva cuvinte despre noul ministru de justiție, un vechi și din copilărie prieten al meu. Atât a fost de ajuns ca să fiu inundat de scrisori și de telegrame, să fiu invadat de vizite, să fiu căutat în toate părțile și, oricât mă voi ascunde, să fiu descoperit și pus pe rug, ca să reformez și să complectez magistratura țării cu cunoscuții aceștia pe cari aproape nu îi cunosc.

Declar solemn, sus și tare, jur pe toate sfințele cruci că am renunțat la amicitia d-lui ministru al justiției, pe care de acum înainte nici nu'l voi mai saluta pe stradă, pe care am încetat de a'l mai cunoaște. Va ajunge oare această declarațiune ?

7 Ianuarie. — Am pe masa mea scrisoarea unei doamne care nu mă cunoaște și este o cititoare a *Letopisișilor* mele; mă roagă să'i trimit fotografia. Dacă n'aș fi om serios și n'aș fi renunțat de mult la aventuri, poate aș fi înclinat să'mi răsucesc victorios mustața și să zic: *am dat-o ori voi da-o gata*. E sosit însă timpul pentru mine, când gânduri de acestea sânt numai o dulce amintire și totuși trebuie să mărturisesc că curiozitatea acestei doamne mă măgulește, și apoi la urma urmei este și legitimă. Intre scriitor și cititor se naște o legătură de idei și sentimente și vieța intimă a scriitorului totdeauna a intrigat pe public, căci e un fel de ciudată curiozitate de a vedea pe artist ori pe literat în carne și în oase, socotind că el trebuie să fie mai altfel decât ceilalți muritori.

De altfel curiozitatea aceasta a dat multora — mai ales femeilor — crude decepțiuni, fiindcă mai niciodată nu se potrivește realitatea cu iluziunea ce'și fac cititorii—publicul în general — despre aceia cari dau pradă lui gândurile și simțirile lor intime.

Dacă cititoarea mea dorește să-mi aibă chipul îi dau un mijloc foarte ușor : să meargă la editorul Ig. Hertz și la Papetăria *La Principele Nicolae*, din fața Palatului, și să ceară o cartă poștală cu portretul meu. Costă zece bani toată daravera, și apoi am avantajul de a mă vedea mai tinăr cu zece ani !

De altfel, la administrația *Adevărului* portretul acesta se poate avea și gratis.

8 Ianuarie. — Sint la Alexandria în mijlocul alegătorilor mei țărani. Ieău masa la un mic birt și, pe când îmi sorb cafeaua, prin cap îmi vine o comparație poetică, care mă persecută de vreo două săptămâni. O împărtășesc cititorilor mei, căci vreun poet de talent poate face o frumoasă poezie ; dacă nu va reuși, vina va fi a lui nu a mea ; căci nu materialul brut face parale în artă ci *forma* pe care i-o dă artistul : o bucată de marmură de Carara poate deveni ori un capo-de-operă ori o statuie de comerț ordinară.

Ningea acum câteva zile și întreg orașul era acoperit cu zăpadă, toată murdăria dispărea sub această haină albă. *Cum, mi-am zis eu, nu cade o zăpadă și pe faptele omenești, ca să le dea culoare albă originală, sfântă și curată ? Ele rămân vecinic murdare, oribile, pline de sânge și de noroiu.*

9 Ianuarie.—De câte ori mă duc să-mi revăd

alegătorii din Teleorman, mă întorc cu un entuziasm fără de margini pentru cauza poporului român. Un stat, care are la baza lui un popor așa de deștept ca cel român, nu poate pieri... Și când te gândești că acest element de cultură și de progres este părăsit, uitat, și lăsat prada sărăciei și a întunericului. Cât de mic nu sânt eu față de greaua sarcină de a'ți face datoria întreagă, așa cum îți dictează conștiința ta de om cinstit! Oh! dacă am fi o mie, două în această țară cari să simtă și să cugete ca mine, cât de ușor s'ar schimba fața acestei țări și pe malurile acestea dunărene ar fi o țară fericită cu un popor fericit!

Sânt însă aproape singur și de multe ori mă muștră cugetul că, fără de voia mea, oamenii aceștia pun în mine mai multă speranță decât ar trebui să pună, față de nimicnicia individului izolat ca să schimbe mersul lucrurilor.

VIII

DE LA 17 — 22 IANUARIE

17 Ianuarie. — E grav cea ce se petrece în Rusia, dar și ceva grandios. Și nu'ți atita de interesantă izbucnirea brutală a revoluției de stradă, ci mai ales întreaga stare de spirit a imperiului moscovit căreia i se datorește. Contra unei asemenea stări de spirit nimic nu poate să izbutească, decât satisfacerea năzuințelor. De altfel e imposibil și de susținut și de închipuit ca—pe când întreaga Europă și întreaga lume a mers

înainte, pe cînd însăși Rusia a progresat de fapt — să mai existe acest anahronism al despotizmului. Pentru aceasta ar fi trebuit în jurul imperiului țarilor ziduri mai groase și mai înalte decît cele chinezesci; ar fi trebuit ca civilizațiunea să nu fi străbătut nici direct nici indirect și ca țara aceasta să fi rămas, — și ca sistem politic și ca sistem economic, ca viața socială — absolut izolată de toată lumea. Cum însă nu s'a întîmplat așa și nu s'a putut face de altfel, e imposibil ca o întregă viață croită pe calapodul occidental să fie ținută închisă în cătușile strâmte ale celui mai sălbatic absolutism.

Contra forțelor fatale ale mersului lucrurilor e nebun cine se împotrivește, orî cu intenție orî în chip inconștient. Era nouă a sunat demult pentru Rusia și dat ne este să fim martorii unor grandioase evenimente, a căror măreție poate nu vom fi în stare să o pricepem îndeajuns, fiind că ne lipsește îndepărtarea necesară ca să judecăm faptele bine și exact.

18 Ianuarie. — Trebuie să dezavuez pe unul dintre colaboratorii mei care, desigur fără săși dea seama, a comis o nedreptate și o abatere de la principiile noastre democratice. La alegerile unguresci și în special la acelea din Pesta, femeile au luat o parte activă și mai ales marile doamne din societatea pestană s'au dedat la o propagandă electorală foarte intensă, aducînd alegători la vot în elegantele lor echipage și stăruind pentru reușita candidaților opozițiunii, cari se știe de altfel că au și reușit, răsturnînd cabinetul lui Tisza.

Pentru această participare la lupta electorală, *Adevărul* a avut cîteva observațiuni ironice contra

doamnelor din Pesta. Crez că nu a avut dreptate în această apreciere. E tocmai un punct bun, o notă meritoasă, că femeile au luat parte la această luptă alături cu bărbații lor, că nu s'au sfiit să se scoboare în stradă și să lupte deavalma... Poate că, tocmai grație acestor sforțări uriașe a tuturilor, a izbândit opoziția. E bine că femeia să se pasioneze și pentru alt ceva decât pentru dantele și amor. De îndată ce o socotim egală cu noi, ea are dreptul să aibă și patima politică, patimă care de altfel a fost una din podoabele femeilor din anticitate... Patima este sfântă, înălțătoare și — dacă femeia pestană a fost și ea, ca toată lumea, coprinsă de pasiunea politică — e un merit, dânsa este de lăudat.

Cum așî voi să văd și pe femeia română pasionându-se pentru ceva mai înalt și ocupându-se și dânsa de trebile cari se cred a fi exclusiv ale bărbatului!

Știu că cea ce expun aici sînt poate păreri *ciudate*; dar eu cam totdeauna am susținut păreri *ciudate*, cari mai apoi s'au găsit că sânt foarte... cumini.

19 Ianuarie. — Am plecat în turneu electoral în... automobil. Casa Alexandru Prager mi-a pus la dispozițiune unul din excelentele sale *oldsmobile* de sistem american și iată-mă, căptușit și îmbrăcat bine, iată-mă pe drum. De ce în automobil, mă veți întreba, cînd exista drum de fier și trăsură? În prima linie, e mai original; apoi, din punct de vedere al alegerei, un turneu electoral în automobil e ceva nou și... impune. E o mică combinațiune în toate lucrurile omenesci și trebuie să știi să profiți de toate împrejurările permise și nevinovate ca să izbândești. Pe lângă

aceasta, mă gândesc că, decât să deger într'un vagon de drum de fier, unde nici nu pleci pregătit pentru degerat, e mai preferabil să'ți fie nițel frig în trăsură deschisă, dar să aibă avantajul de a lupta, prin mijloace artificiale, cu frigul.

E apoi frumos peisagiul de iarnă, frumos dar cam trist, ceeace concordă cu nota melancolică a spiritului meu. E și odihnitoare această simfonie albă, această notă egală, — cîmpia care se întinde ca o imensitate ce nu este întreruptă de decât doar în zarea îndepărtată de câte un sat, albit și el ca părul unei frumoase contese din secolul al 18-lea, ori de punctele strălucitor de negre ale stolurilor de corbi.

Drumul pare un con lung și subțire și te întrebă dacă la vârful lui este popasul mult dorit, ori liniile iarăși vor deveni paralele acolo, pentru a se întruni în alt punct, la cîțiva kilometri ?

În timpul acesta automobilul aleargă gâfâind, aleargă nebun pe șoseaua înzepezită, pe care de abia din când în când trece vre-un car, iar tu te simți așa de bine și de mare, singur între cer și pămînt !

20 Ianuarie.—Aseară cînd eram la șapte kilometri de Alexandria, *oldsmobilul* a stat și mecanicul mî-a declarat foarte tragic că i s'a isprăvit... benzina. Or benzina pentru un automobil este cea ce e sufletul la om. La cîteva sute de metri din fericire este un sat. Merg înspre el, trimit caî ca să aducă *mașina* și eă angajez o căruță ca să mă ducă în oraș. E însă noapte, oamenii din sat—se chiamă Voinești—îmi spun că se tem să nu le ieasă înainte o *spurcăciune* de lup. Îi încurajez și le arăt revolverul meu. Iatămă din elegantul și fulgerătorul *oldsmobil* a-

merican într'o căruță ordinară, în fund pe niște coceni; iatămă urcând dealul spre Alexandria. Pe când înainte este negru, îndărăt e negru și negru este de toate părțile. Deabia se vede drumul și aceasta cu greu, fiindcă nu e prea umblat, cu toate că e o... șosea națională, ci-că!

În căruță sînt eu, *Moș Niculae*, chirigiul, și un om căruia i-am dat un franc să vină cu noi să facă curaj chirigiului față de lupi. E tînăr săteanul acesta și e sfătos. Nu știe cine sînt și îmi spune de ale țăranilor, și mal ales despre starea lor. A făcut armata și s'a întors acasă fără fir de pămînt. Azi se hrănește cu *labele*, el și nevasta și doi copii: patru suflete.

Nu știu cum, dar în această călătorie de noapte, tupilat în fundul căruței și vorbind cu doi români, cari îmi vorbeau deschis, căci le cîștigasem imediat încrederea, pare că re trăiesc câteva pagini din *povestirile unui vînător* ale lui *Iwan Turghenieff*.

Nu știu cum, s'a adus vorba și de mine. Spunea românul că Tiliormanul a avut noroc, că a venit ca deputat acolo un *boer bun*, că ăla o să scape țara și că bine ar fi să vină și la ei în Vlașca un om tot așa... În jurul meu ascult cu oarecare mirare, dar și cu nițel orgoliu, o întreagă legendă de altfel absurdă în care este amestecat Millea cu Cuzea,—legendă foarte confuză și copilărească.

21 Ianuarie.—De câte ori merg la Alexandria cei cari îmi dau mai mult de lucru sînt Alexandrienii, gata veșnic să facă revoluțiune și pe cari *nici eu* nu sînt în stare să-i mulțumesc. De altfel e ciudat lucru, poate să fie o paradoxă, dar observ că mintea sătenilor dela orașe este mult

mai încurcată decât cea a sătenilor proprii ziși. Ar trebui să fie dinpotrivă, și totuși așa este. Probabil semicivilizațiunea dă asemenea rezultate bizare. Oamenii nu sânt proști, departe de aceasta; concepțiunile lor politice și sociale însă sânt așa de încâlcite și de bizare că nu parviî să te faci înțeles și să înțelegi și tu ceva.

22 Ianuarie.—Aflu la Turnu-Măgurele că a fost depus și dat judecăței fostul casier comunal, în sarcina căruia s'a găsit o lipsă de cincizeci de mii de lei. Unde lucrul încetează să fie banal este faptul că el a reușit să ascundă acest furt, *timp de zece ani de zile*. Câtă forță, câtă inteligență, câte mijloace și câtă putere inventivă și de prefacere au trebuit omului acestuia ca, timp de zece ani, să țină această situațiune și să suporte această sabie atirnată veșnic asupra capului său.

Oricât ar fi vinovat, acești zece ani de suferințe și de griji, această tortură morală a fost adevărata lui pedeapsă și de sigur că, atunci când a fost descoperit, a fost omul cel mai fericit, a scăpat de cea mai grozavă caznă, cea de a avea înaintea și ziua și noaptea, și în ceasuri de veselie și în ceasuri de tristețe, această stafie, cu perspectiva rușinei și a pușcăriei!

IX

DELA 7—13 FEBRUARIE

7 Februarie.—La bal mascat în Turnu-Măgurele! E curat vorba românului: *vreaî, nu vreaî bea, Gligore, aiazmă*. La hotel la mine în fiecare

Duminecă este bal mascat și camera mea dă toc-mai pe sala de bal. Cum să poți dormi când îți răsună în urechi valsurile, cadrilurile și polcile muziceii militare ? Sânt nevoit dar să mă îmbrac și să intru și eu în sala de bal. Tot mai bine acolo, decât în pat alătura de tãmbălău.

Ce bal însă ! *Dacia, Jignița*, sala hotelului *Patria* sânt ceva fain de tot pe lângă balul mascat dela Turnu-Măgurele. Măscile sînt de ambele sexe; însă ce măști, ce costume, ce fason de femei, ce conversațiune și ce promiscuitate !... Magistrați, ofițeri, profesori, comersanți, băeți de prăvălie, măcelari, samsari dela obor, lampagii și mahalagii cu cămașă cu bibiluri și fără de cravate, câțiva bărbieri oacheși, toți împreună în aceeași sală, ci-că petrec, glumesc cu măscile, le tratează cu portocale și cu alune prăjite și cu bucăți de rahat pembè !

În această lume amestecată întrevăd inteligențe superioare și oameni culți, cari totuși vin să-și omoare timpul aici și găsesc plăcere să țină pe brațe ființele acestea îmbrăcate în zdrențe și cari își exală un parfum cu totul ordinar. Ceea ce va să zică că omul este un animal care se acimatizează repede și care, dacă n'are vieța elegantă a Parisului, se mulțumește și cu balul mascat dela Turnu-Măgurele !

8 Februarie.— Cum de abia mâine încep alegerile, *Monitorul oficial*, după care reproduc zia-rele, continuă seria de schimbări în administrație, în justiție, în școală. Alegerile cer această întreață primenire a organizmului administrativ. Eu unul mă gândesc la ce trebuie să fie pe capul unui ministru și cit de perplecși trebuie să fie noii veniți ca să satisfacă pe toată lumea. În a-

ceastă privință, unul din actualii miniștrii îmi povestea mai demult o anecdotă prin care voia să-mi arate câtă putere are un sfetnic al Coroanei și la ce subterfugiū trebuie să alerge ca să scape de cei ce'l pisează de dimineața pînă seara.

— Aveam, îmi zicea acest bărbat politic, nenorocirea să fiu ministru de instrucțiune publică, și aproape în fiecare zi primeam vizita unei doamne profesoare care venea să-mi pîrască pe colegele ei, ca imorale. Intr'o zi doamna iar se înfățișează și începe să-mi descopere că o profesoară, colega sa, are un amant.

— Știu, îi răspunsei foarte serios.

— Știți că d-șoara X are un amant și nu luați măsuri ?

— Nu pot, doamnă, răspunsei eū iarăși foarte serios.

— Da, de ce mă rog ? Nu sînteți ministru ?

— Da, însă... nu pot.

— E posibil, domnule ministru ? încep doamna cu indignare.

— Da, îi răspunsei scurt, e foarte posibil ; fiindcă e... amanta mea !

Fostul ministru de instrucțiune își încheiă povestirea arătînd că tot timpul cât a mai stat la acel departament, profesoara cu havadișurile moralității colegelor sale l'a lăsat în pace.

9 Februarie.— Aci aū fost astăzi alegerile de colegiul I. Liniște complectă : par'că nici nu sânt alegeri românesce, ba chiar și birjarii se plîng că n'aū de lucru ca altădată pe aceste timpuri de fierbere. E însă întrebarea : s'aū civilizat oare moravurile, orî poate stăpînirea nu mai recurge la acte de violență fiindcă nu are nevoie, iar opo-

zițiunea se simte pre slabă ca să le provoace ? E foarte posibil să fie și această cauză.

10 Februarie.—Deabia acum citesc polemica dela întrunirile publice din Brăila, între domniî Take Ionescu și Nicu Filipescu. E patima care a dictat-o și patima dintre doi oameni, dintre cari unul trebuie să fie de prisos pentru celalt. Dacă ar putea s'ar suprima desigur, și fiindcă nu pot face aceasta, ca pe timpurile vechi, cu arma în mână saŭ cu sticla de otravă, ei vor să se distrugă în ochiî publicului, ceea ce nu vor reuși: la noi, oamenii nu se pot compromite, orice ar face, orî câte ar comite. Și-apoi, mai este încă ceva: publicul este sceptic. A văzut atâtea urî schimbate în prietenie, și atâtea amicițiî prefăcute în patimî de moarte! In tot cazul, urâtă e și politica aceasta, așa cum se practică în țara românească.

11 Februarie.— In fie-care zi sânt vizitat de către sătenî. Unî vin fără de frică, alțiî se furișează ca să intre în odaia mea dela hotel. Mulți îmi scriu și îmi povestesc ce au făcut în comuna lor, cum au mers alegerile de delegați. Cât de naive și de sincere sânt aceste scrisori și cât mă îmbărbătează contactul cu țărănimea. Găsesc în ea o lume nouă, o viață nouă mi se relevează superioară vieței publice dela oraș, și câte caractere nu găsesc eu la acești oameni simpli, dar cu sufletul drept și cu conștiința neatinsă de prefăcătorie și minciună. Oamenii aceștia învederat țin și personal la mine: dar au și conștiința vagă a partidului pe care îl alcătuesc de fapt, al solidarității generale a clasei țărănesci. Oricât le-am

vorbit și le-am scris timp de patru ani, dacă această conștiință n'ar exista în țăran, el n'ar fi capabil de actul de curagiū și de civizm pe care îl îndeplinește. Ce mult s'ar putea face, dacă s'ar găsi un partid ori o grupare de oameni, cari să desăvirșească ceea ce am început eu să fac și grație cărei lucrări socot că am putut să dau întrucât-va conștiință de sine la cele șezecăci de mii de oameni, pe cari înainte toată lumea îi socotea ca niște vite.

12 Februarie.— Măine sînt alegerile și încep să fiū nervos. Din toate părțile îmi vin și știri rele și știri bune. Unele se contrazic, dar toate îmi dau siguranța că vorba mea a ajuns destul de adânc în sufletul mulțimei și că și deastădată voiū putea compta pe sprijinul și dragostea foștilor mei alegători. Cum aș dori să mă găsesc cu douăzeci și patru de ore mai târziū, pentru că această stare mă agită, mă enervează, îmi dă insomnie. E în joc la mine și amorul propriū, dar mai cu seamă e în joc o întregă concepțiune, pe care n'aș dori s'o văd distrusă. E vorba de credința că țărănimea poate să devie citadela inexpugnabilă a democrației și a tuturor acelor cari ar veni cu sinceritate să lucreze și să vorbească în masele poporului. Dacă aș cădea în alegeri tocmai această credință s'ar distruge și în mine și în o întregă serie de oameni cari cred ca și mine. Și la urma urmei mi-e și milă de colosala muncă depusă în curs de patru ani și care ar fi zădărnicită, pe lîngă faptul că, odată căzut, aș fi lipsit de un pedestal prețios care mă făcea mai înalt și de pe care glasul meu putea să fie mai lesne ascultat.

E noapte târziū și nu pot închide ochii. Sînt

par'că coprins de friguri și am impresia unei colosale oboseli, care mă face să apreciez și mai mult binefacerile unui somn care nu se lipește de mine.

13 Februarie.—Reviu dela alegeri învins. Am avut curagiul ca să stau de față la despuierea scrutinului, să'mi măsoar vot cu vot dezastrul meu moral, să aud reflecțiile adversarilor, batjocura lor, să le înfrunt huiduielile și, cine știe, să sufer și insultele acelora pentru cari am luptat, am suferit și m'am jertfit. M'am gândit că nu sânt nici cel d'întâi nici cel din urmă și mi-am adus aminte și de Christ și de *Dușmanul poporului* al genialului Ibsen.

E totuși o liniște aparentă în toată făptura mea, minunez pe cei de față prin indiferența cu care suport lovitura; dar simt în mine cât de obositoare este această prefăcătorie, care mă zdrobește și mai mult,—căci ceea ce stăpânește și moralul și corpul meu este o oboseală ne mai pomenită, un fel de totală istovire a puterilor. Trebuie însă să vorbesc și să încurajez pe toată lumea; trebuie să fiu vesel, să mint tuturilor!...

E aproape de ziuă și eu tot n'am putut închide ochii, deși fizicește vorbind mă simt ca un mort.

X

DE LA 14—20 FEBRUARIE

14 Februarie.—Trebuie să plec spre București. Îmi produce o mare contrarietate sufletească faptul că sînt nevoit să străbat întreg orașul ca să

merg la gară, să dau ochi cu atâta lumea. Unii mă vor compătimi și această milă îmi face rău; alții vor zâmbi cu bucurie și această răzbunare față de un învins este iarăși o durere. Voiu fi nevoit iarăși să dau ochii cu alegătorii mei, să le aud lamentațiunile și vorbele lor de încurajare, cari iarăși vor face rana mea sufletească și mai dureroasă. Am neapărată nevoie să fiu singur, să nu văd pe nimeni, nimeni să nu-mi vorbească pentru ca nervii să mi se destindă și să redeviu normal. E apoi și altă impresiune ridicolă, recunosc, acea a rușinei. Socot căderea mea ca ceva rușinos, — deși în definitiv nu este astfel. De aceea am nevoie de singurătate. Mă dau repede jos din sania cu care pe strade dosnice am venit la gară și direct mă duc la vagon. Vagonul este însă plin și de amici și de adversari și de oameni indiferenți. Ei au bunul simț să nu vorbească despre alegerea de erii; dar și această bunăvoință mă apasă. La gară însă sânt și mulți săteni; îi simț ițindu-se pe la ferestre; unii mai îndrăzneți vin să-mi strângă mâna și să-mi facă curaj ori să-mi destăinuiească o nouă infamie, socot ei.

A pornit în sfirșit trenul și pentru mine este o ușurare. Totuși durerea se repetă la fiecare gară. Sătenii cari se coboară vor să mă vază. Ei stau cu ochii țintiți la vagon, stau triști până pleacă trenul și îl urmăresc cu ochii pînă dispare la o cotitură. Stau ascuns în vagonul meu, dar spionez aceste manifestații de simpatie tăcută, ori și cum însă tristă pentru mine.

Și așa a durat tot drumul pînă la Costești. Când am trecut hotarul Teleormanului, parcă am scăpat de o greutate de pe piept, parcă am putut respira liber, am scăpat parcă de o vedenie urâtă, ca prin farmec totul a fost uitat. Nepăsarea mea obicinuită m'a coprins din nou și, ri-

dicîndu-mi semeș fruntea, am gonit ca un vis urit trecutul cu toate durerile și toate mulțumi-
rile lui.

15 Februarie. — Am călătorit ieri între Pitești și București cu un om extraordinar. Un fost ofițer de o cultură superioară, licențiat în matematici și inginer, un om tînăr în definitiv m'a minunat ; și pe mine și pe onor. d. Sp. Stătescu, cunoscutul magistrat bucureștean, ne-a minunat cu puterea de muncă de care ne dă dovadă și cu opera sa, căreia s'a sacrificat timp de zece ani, s'a sacrificat numai și numai pentru dragostea științei și a muncii cinstite. Inginerul acesta se numește Eduard Sava și opera lui se întitulează *Economia Industriei transporturilor* în legătură cu evoluția agriculturii, industriei și comerțului din România. E o lucrare mare în șase volume în cari autorul a adunat tot ce s'a scris, tot ce s'a făcut în ramura transportului, studiind totul, controlând personal totul, până și datele statistice, răscolind un material colossal de mare și dând la lumină o lucrare unică în felul său. Și pentru ce toate acestea ? Nu pentru dorința de a câștiga, fiind că opera aceasta de știință nu poate fi cercetată decât de specialiști, dar pentru simpla plăcere de a lucra și de a-și face datoria.

Mă întreb însă : câți oameni de aceștia mai găsim în țara românească ? Moftangii ciți poftesci, dar muncitori cinstiți și modești ca acesta foarte puțini, îi poți număra pe degete. Am găsit naiv pe acest tînăr care se ocupă cu asemenea lucruri neproductive, dar—nu mai puțin adevărat—l'am admirat și l'am și... plâns în acelaș timp. Cât de mult aș dori ca mai pe urmă să nu-mi dea dreptate !

16 Februarie.—Poșta îmi aduce multe scrisori. Unele mă consolează de ce am pățit în alegeri, altele mă înjură și bine înțeles mă înjură în mod anonim. Aceasta o înțeleg de altfel, dar nu înțeleg de ce unele scrisori gentile nu erau iscălite.

Citesc scrisorile cari se bucură de căderea mea și îmi zic cum își zicea altă-dată Dumas-tatăl : *desigur, trebuie să fie vreunul căruia i-am făcut bine*. În acele scrisori aflu și eu că sînt cel de pe urmă om, un ticălos și un mistificator ordinar, un om setos de bani și care pentru bani este în stare să facă totul. „Nu vezi, îmi spune o scrisoare, că n'ai nici un prieten? Acei cari te lingușesc sînt de aceia cari se tem de tine. Amici sinceri însă nu poți avea, fiindcă ești nedemn de amicitie“.

Fac examenul conștiinței mele și îmi zic: cine știe, poate că în definitiv oamenii aceștia aū dreptate! Eu mă cred și bun și cinstit și dezinteresat; e posibil însă să fiū tocmai contrariul, căci n'am urmat poate povața filosofului grec care ți recomandă : *să te cunoști pe tine însuși*.

Și apoi, la urma urmei, ce folos este ca în lupta aceasta pentru traiū să fiī om de ispravă? E așa de puțin merit că lumea îți zice *prost*, iar celor necinstiți le dă epitetul de oameni *pricepuți*.

17 Februarie. — Un ziarist de provincie, fost colaborator la *Adevărul*, mă întrebă de ce nu am trimis ziarului său romanul meu *Dinu Miliian* ?

„— De ce să disprețuiesci presa din provincie?“

Mărturisesc că am făcut ceva mai mult: nu am trimis romanul nici ziarelor din Capitală.

De ce? Pentru bunul cuvânt că cunosc presa română și știu că din ea este exclusă *critica literară și artistică*. E exclusă, nu din rea-voință, ci din cauza lipsei de personal competent. Afară de *Voința Națională* unde scrie d. I. Chendi și de *Adevărul*, care se mai ocupă și de cărțile apărute, care ziar mai face acest lucru? E inutil dar de a'ți trimite opera la ziare, fiindcă nu interesează pe nimeni aparițiunea unei cărți. Dacă ziarele din Capitală sânt în acest hal, ce să zicem de cele din provincie? Am trimis totuși cartea fostului meu colaborator, dar am făcut-o ca un omagiu personal, nu pentru a'mi vedea lucrarea apreciată într'un fel ori într'altul.

18 Februarie.—Mi s'a adus la cunoștință faptul oribil al unui tată și al unei mame cari se întrec ca să maltrateze pe un biet copil bolnav și care n'are nici o vină pentru asta. Lovesc în el ca într'un câine, fără ca nenorocita ființă să fi făcut ceva, lovesc pentru plăcerea de a fi sălbatică cu o ființă nevinovată și lipsită de apărare. Mi s'a cutremurat întreaga ființă la auzul acestor cruzimi și am lăsat la o parte pe acești nevrednici părinți, pentru a mă gândi la starea psihologică a acestui copil. Ce trebuie să cugete el, ce trebuie să simtă și câtă disperare trebuie să'l cuprindă când își dă seama că nu are scăpare, că n'are la cine apela, că e osândit să trăiască astfel ori să moară într'o zi de mâna celor cari, fără să-l întrebe, l'a'au aruncat în această lume a suferințelor, făcută și mai grozavă prin purtarea lor neomenoasă? Și, pe când mai toți oamenii pot să-și zică cel puțin că epoca primelor zile ale copilăriei le-a fost fericită, copilul acesta, dacă va trăi, își va aminti cu groază de

acest timp, de acești anî, de obște frumoși și plini de soare, cari pentru el vor fi întunecați și jalnici, plini de groază și de dureri de tot soiul. Cine știe însă, nici ființa aceasta nu mai poate judeca, idiotizată de acest tratament; cum poate nici părinții nu'și pot da seamă de crima ce făptuesc zilnic!

19 Februarie.—Câțiva *amici*, din cei cuminți, bunî cugetători și cumpătați, cari n'aũ ieșit nici odată din cărarea bătătorită încearcă să mă zeflemisească cu *reușita* mea dela Teleorman și mă întrebă dacă mai am aceeași idee despre țărani? Oamenii aceștia văd lucrul în chip cu totul simplist; ei socot că oamenii trebuie să fie tot așa de puțin înaintați și azi cum erau pe timpurile când Xerxes regele Perșilor bătea marea cu lanțuri, fiindcă i se înecaseră corăbiile.

Totul are un rost în natură și—dacă forța de rezistență electorală a țărănilor din Teleorman n'a fost atât de mare pe cât socotisem eu—vina este a celui care a calculat rău. De altfel ar trebui ca aceia cari mă iaũ în zeflemea să facă o călătorie la Teleorman și să se convingă ce stare de spirit este acolo.

Eũ am rămas acelaș entuziast și cald iubitor al poporului dela țară și, orice s'ar întâmpla, iubirea aceasta va fi greu să mi se zmulgă din suflet.

20 Februarie.—Un prieten a venit să-și iea ziua bună dela mine. Se însoară și pleacă la Paris, unde a străbătut deja în lumea artistică și unde un viitor frumos îl așteaptă. Dacă poate să fie fericire pe pământ, omul acesta este fericit.

Și-a luat o carieră pe care a dorit-o și spre care avea aplecare, a trăit relativ ușor și, în mijlocul cult al artei germane, a străbătut iar ușor în lupta pentru viață, grija de azi pe mâine aproape n'a cunoscut-o, a trăit prin artă și pentru artă, a gustat plăcerile succesului, are deschis înaintea orizontul larg și plin de speranță.

Nu se poate zice de acest om că este fericit? De altfel nici el nu contestă lucrul acesta. De aceea pe fruntea-i largă de artist nu e măcar umbră, de acele dureri cari s'aū imprimat pe fruntea noastră a tuturilor, ori a celor mai mulți dintre noi cari n'aū avut de multe ori nici măcar copilărie, cari aū fost vecinic turburați de problema zilei de mâine și cari aū înaintat cu greu în lupta vieței, lăsând în urma lor tot ce aveau mai bun din ei: și iluziuni, și entuziasm și tinerețe.

Nu invidiez pe acest fericit muritor,—ci îl fericesc.

XI

DE LA 21—27 FEBRUARIE

21 Februarie. — Pe calea Victoriei, întorcându-mă acasă, am fost oprit de garda de la Palat, ce se întorcea la cazarmă. În capul gardei vânătorilor muzica militară cânta un marș cu întovărășire de voci. E ceva nou la noi și fericit, ieșind din banalitatea obicinuită a muzicei militare. De altfel de câte ori văd un regiment trecând cu muzica în frunte, pe lângă cadența pasului care mă sugestionează și pe mine și mă face să merg pe tactul trupei, apoi simt și oare-

carî fiori. Ce o fi oare la mine, om pacinic și antimilitarist această redeșteptare a simțului războinic? Sânt de sigur strămoșii carî se redeșteaptă în mine, strămoșii carî sânt mai tari de cât educațiunea, strămoșii carî sânt așa de puternici încât te împing să făptuesci crime absolut inexplicabile pentru un om civilizat. In această privință cele citate în ziare despre grozăviile ofițerilor europeni, în Congo, dovedesc încă odată puternicia strămoșilor. Unii ascultă de strămoșii lor canibali, alții ca mine se trezesc mergând cu pas milităresc, cum făceau altă dată străbunii noștri când plecau să scape țara de Turci și de ordiile barbare.

22 Februarie.—Intr'un cerc intelectual femenin discutam aseară asupra substratului multor sentimente. Mi se recunoștea meritul de a fi bun părinte și cu toate acestea eă crez că chiar iubirea părintească, cea mai ideală iubire, se poate explica prin două împrejurări: obicinuința și, la persoanele mai culte, simțul datoriei. Ai pus pe lume o ființă, — și faptul acesta te face să contractezi datoria morală de a conduce pașii acestei făpturi pînă și i-o putea conduce singură ea. Pe lângă aceasta obicinuința zilnică, faptul de a te deprinde cu copilul tău, îți dă și acea dragoste, acea pasiune, care poate n'ar fi dacă de pildă nu ți-ai vedea copilul zece, douăzeci de ani. Ar fi un necunoscut pentru tine și ai simți pentru el tot atît de puțină iubire cât ar simți și el pentru tine. *Vocea sângelui* este dar un mare moft al literaturii clasice. Ce ziceți dv. iubiți cititori, în această privință?

23 Februarie. — Azi se deschid Camerele în zgomotul tunurilor și în alaiul zgomotos de pe stradele Bucureștilor. Altădată indirect luam și eu parte la acest alai. Azi mă întorc liniștit acasă și mărturisesc că, făcând un examen riguros al conștiinței mele, nu-mi pare rău de ceea ce mi s'a întâmplat. E poate, ați putea zice, repetarea poveștii cu struguriile acrii. Mărturisesc că m'am consolată repede. Când nu ai fost deputat ai dreptul să regreți că nu faci parte din parlament. Când însă am văzut de aproape și această comedie parlamentară e o consolare că n'am reușit, și această consolare stă în faptul inutilității luptei, și când ești în opozițiune și când ești la guvern : când ești opozant nu te ascultă nimeni, iar când ești la guvern nu te lasă nimeni să te produci, — căci disciplina de partid se opune ca să ieși din ordinul celor de sus.

24 Februarie. — Sânt pe drumul spre Pesta. M'am deșteptat tocmai la Seghedin și constat cu părere de rău că, orî și ce s'ar zice, e o mare deosebire ca grad de cultură între noi și Ungaria. Mă uit pe la gările pe unde trec : totul este îngrijit, curat, totul arată ordinea și civilizațiunea ; nu vezi porcul scormonind lângă linia ferată, cantonul fără de împrejmuire ; nu vezi tencuieala căzută orî lemnăria putrezită ; ci totul este regulat și curat. M'am culcat în sălbăticie și m'am deșteptat în civilizație. Puteți să protestați că nu sânt patriot, puteți să mă țintuiți la stîlpul infamiei, puteți să'mi mai spargeți încăodată ferestrele și să'mi dați cu huideo ; dar tristul adevăr este acesta : de îndată ce treci granița, simți că te afli într'o regiune mai civilizată.

25 Februarie. — Un amic s'a oferit să mă facă cunoscut cu confrății de presă din Budapesta și m'a condus la societatea ziariștilor, numită *Othon*, al cărei prezident este d. Rachosy Eno, directorul ziarului celui mai apreciat din Budapesta, *Budapesti Hirlap*. Societatea *Othon* posedă un splendid edificiu propriu în Dohanyutcza, aranjat cu tot confortul dorit pentru o asemenea societate intelectuală. Sală de întruniri, de recepțiuni, săli de joc, de biliard, de consumație, o colosală și elegantă sală de festivități, alcătuiesc acest edificiu în care zilnic membrii presei budapestane vin să se odihnească de greaua lor muncă de zi și de noapte. Aceasta dovedește puterea presei din capitala Ungariei și ea în adevăr merită locul ce i se dă în societatea maghiară, căci este alcătuită dintr'o pleiadă de oameni de talent și de muncă, pe care cu drept cuvânt îi respectă toată lumea. În fruntea lor stă fără contestare d. Rachosy Eno, membru în Camera Magnaților și o personalitate de mâna întâia. Directorul ziarului *Budapesti Hirlap* și *Esti-Uşag* nu mai este tânăr, barba și părul îi sunt cărunte, dar câtă tinerețe este în acest om, câtă putere de muncă și cât de simpatică este această figură!

S'a pus la dispozițiunea noastră, ne-a poftit în palatul ziarelor sale din Roksillar-utcza, ni l'a arătat de sus și până jos, dela sala unde liniștite lucrează *Linotypurile* până la sala zgomotoasă a mașinilor rotative din subsol unde, în pufuitul greu al motoarelor, mașinile uriașe și totuși rezezi ca gândul pe care îl tipăresc scot exemplarele cu zecile de miș, — pe când de sus se aude gălăgia familiară nouă a vânzătorilor de ziare, aceiași pretutindenți și grație cărora se asigură vieța și reușita organelor de publicitate.

Presa are în Ungaria o puternică influență și

o foarte mare desvoltare. La fiecare ceas apare cîte o gazetă. Cele mai multe se vînd cu un creițar (2 helerî) și posedă patru pagini mici, — jumătate aproape decît *Adevărul*. In genul acesta este ziarul popular al d-lui Rachosy Eno, *Esti-Ușag*, care are numai pentru Budapesta un tiragiū de peste 120.000 exemplare și care apare la ora 4 după prânz.

26 Februarie.—Orice s'ar zice, Pesta este un oraș absolut occidental, ultimul oraș apusean despre Orient. Totul este impunător și totul este făcut în mare. Poporul unguresc pare că a voit să se impună tuturilor prin grandiozitatea operei sale și trebuie să recunoaștem că a reușit. A studia această națiune, chiar și greșeliile ei, a o putea aprecia, socot că ar fi datoria tuturilor românilor. E desigur mult mai ușor de a striga *jos unșurii* dar este mult mai cuminte de a'î imita în întreaga lor operă, grație căreia în jumătate de veac au făcut din Ungaria și în special din Pesta cea ce este. E o lucrare unitară, e un scop bine determinat în tot ce se face, o sforțare comună care ne lipsește nouă și grație căreia sântem cu mult inferiori vecinilor noștri.

Priviți vitrinele librăriilor și le veți vedea pline de cărți unguresci și, în deosebă, veți găsi traducerea tuturilor cărților străine de valoare și de actualitate. Mergeți la teatru și în fiecare seară veți găsi toate sălile de spectacol pline, iar multe din piese fac serii absolut occidentale, cum este acum opereta-vodevil *Ianoș-Vitez* care se urcă astăzi la 360 de reprezentațiuni. Și noi rămânem absolut minunați că *Manase* se poate da de șese-sprezece ori în șir! E adevărat că Pesta posedă 600.000 de locuitori pe cînd noi nu avem în Bu-

curești decât pe jumătate, totuși nu există nici măcar proporțiunea acestor manifestări intelectuale în cele două capitale ale celor două state vecine.

27 Februarie. — M'am dus să vizitez museul artelor industriale. Clădirea este în stil național, clădită absolut cu materiale *unguresci* și pe deasupra este un fel de ofrandă patriotică, fiindcă aproape tot materialul a fost oferit *gratuit* de diferiți antreprenori și specialiști. Nu aceasta m'a preocupat însă, deși și aceasta este o notă caracteristică și în opozițiune cu cea ce se întâmplă la noi, unde la o clădire publică toți antreprenorii se întrec ca să fure cât mai mult statul, comuna ori județul. E vorba de cea ce am găsit înăuntru și care m'a minunat. E o încercare generală de a face ceva original și în toate ramurile activității omenesci moderne. Găsesc în vitrina vase în genul artistic al Occidentului, încercări de faianță în stil unghuresc, mobile inspirate iarăși din viața maghiară, țesătorii de tot felul, broderie, metale forgate, lemn sculptat, totul alcătuind o bogăție pentru acela care vine să studieze arta țării unghuresci în prezentul și în trecutul ei.

Cunoscătorul artistic poate găsi defecte și lipsă de gust în unele ramuri; dar cea ce nu se poate contesta este această sforțare generală și unitară de a progresa în totul și în toate, — și această constatare îți dă mult respect și admirațiune față de o națiune care are atâta conștiință de sine.

Trebuințele profesionale m'a adus pentru mai multe zile la Pesta, și mărturisesc că nu mă căiesc deloc că am venit. Ce bine ar fi ca mulți din compatrioții mei să facă mai des ca mine;

căci ar căpăta multe lecțiuni și învățăminte. Un adversar — tocmai fiind că-î adversar — trebuie cunoscut bine și apreciat, căci numai astfel te poți lupta cu dânsul mai cu succes, afară dacă nu te convingi la urma urmei că e mai mult folos pentru amândouă părțile ca dușmănia să fie schimbată în prietenie.

XII

DELA 7—14 MARTIE

7 Martie. — Cineva din redacție, în mod întâmplător, îmi atrage atenția că asupra ediției a doua a romanului meu *Dinu Milian* d. Ilarion Chendi a scris, în *Voința Națională*, o cronică bibliografică. În focul luptei electorale trecute mî-a scăpat acest lucru și, căutând colecțiunea ziarului în cestiune, am dat de critica cu pricina. Ea este mai mult binevoitoare decât pătimașă, o încercare cinstită de a înțelege rostul unei opere. Nu însă de critica în sine voiă vorbi. Criticul e liber să te aprecieze cum crede el. De îndată ce ai publicat o lucrare, ea este a publicului și orî cine este în drept să te judece. E natural că o să-ți faci plăcere o critică bine voitoare și o să te supere una răutăcioasă. Dar supărarea ta nu trebuie să o manifestezi; trebuie să ai puterea de a suporta totul, fiindcă în definitiv e vina ta. Cine te-a pus să dai publicității această lucrare? Ea place orî displace, are succes sau nu. La toate acestea trebuia să te aștepți și decî înțelepciunea îți dictează să nu îți faci prea mult sînge rău.

Nu-î vorba dar de critică propriu-zisă ci de alt

fapt. E deosebire între ceea ce a-î vrut să faci și ceea ce ți se atribue. Se pare după critică că tu, autor, ți-ai pus dinainte tema și apoi ai căutat mijloc să o demonstrezi. Realitatea este mult mai simplă. Autorul concepe lucrarea sa fără nici o idee preconcepută și este și el foarte mirat când vede că el a reușit să demonstreze ceva. Dacă este vorba de pildă de geneza lui *Dinu Milian*, ea este de o simplitate fără de seamăn. Citisem *L'Enfant* și *Le Bachelier* a lui Jules Vallès care, în tipul lui Vingtras, și-a zugrăvit copilăria și adolescența lui. Scrierea m'a captivat și — scoborându-mă în noaptea amintirilor—am găsit că și eu aș putea alcătui o serie de amintiri, cari cu puțină fantezie ar alcătui ceva interesant. Am scris câteva fragmente separate pe cari le-am publicat în *Contemporanul* pe la 1882 și apoi mult mai târziu în 1885, am scris întreaga carte. Că a eșit o teză demonstrată din lucrarea mea, se poate; dar eu mărturisesc că nu m'am gândit la așa ceva.

8 Martie.—Citesc prin ziare teribila înfrângere a lui Kuropatkin și, pe lângă aceasta, acușările infame ce i se aduc că este un trădător și că a mâncat ori pus la o parte câte-va milioane. E grozavă, nu judecata istoriei, ci judecata lumii. Să fi ajutat împrejurările pe generalismul rus, el ar fi fost un erou. Circumstanțele i-au fost însă potrivnice, soarta i-a fost contrariă și iată-l răsturnat de pe pedestalul de glorie, târât prin noroi și asupra lui căzând răspunderea tuturilor crimeilor, greșelilor și prostiilor făptuite de alții. De ce depinde faima omenească e o cestiune de studiat și — ceea ce este afară de ori-ce îndoială — norocul joacă un mare rol. Cu toate acestea, eu

cred că Kuropatkin rămâne un mare general, căruia nu i-a lipsit nici inteligența și nici energia pentru a reuși, ci numai condițiunile necesare reușitei, condițiuni cari nu atârnau de voia lui.

9 Martie. — Mă plîng că muncesc prea mult pentru ziar și, în adevăr ceea ce este sigur este că, dacă într'o zi și o noapte ar fi, înloc de două-zeci și patru ore șeaizeci și acestea ar fi întrebuintate, poate că tot n'ar ajunge pentru colosala muncă ce am întreprins. E greu meșteșugul acesta gazetăresc, și istovitor. Totuși nu mă plîng că numai e fac lucrul acesta. Cînd am fost la Pesta, am găsit pe directorul ziarului *Buda-Pesti Hirlap*, d. Rachosi Eno, stînd la ziar în fiecare zi pînă la ora *unul noaptea*. Și omul acesta este de mai multe ori milionar, este un militant politic, e membru în *Camera Magnaților*, și totuși zilnic de atîția ani vine de două ori la ziar și stă pînă la această oră tîrziă a nopței. Pilda trebuie să consoleze pe mulți din noi și să ne dea puterea de a munci și de a nu ne prea plînge.

10 Martie. — Pe lîngă multe victime involuntare, mai am una pe conștiință! Acum doi ani am dat de gol o faptă infamă a unui fabricant de umbrele, Rozenbaum, care avea specialitatea de a și face harem din atelierul său : toate fetele, și toate minore, căzuseră victimă poftelor acestuî satir. *Adevărul* a dat la iveală cazul, poliția și parchetul au trebuit să intervină, individul a fugit, a fost prins în Paris, extrădat și decurînd a fost osîndit de Curtea cu jurați de Ilfov la *două-zeci de ani de muncă silnică !*

Fapta individului a fost desigur ticăloasă ; dacă știam însă că omul acesta avea să capete închiisoarea pe viață, că el va muri în temniță, desigur că nu-l denunțam. Intre faptă și pedeapsă este o disproporție colosală. E o satisfacție dată victimelor și opiniei publice, este o pildă dată altora ; dar, înc'odată, între faptă și răsplată este o deosebire uriașă.

Trebuie desigur să ne închinăm în fața verdictului juraților cari pozitiv n'au știut urmarea hotărârii lor. Să sperăm că clemența regală va repara această greșală ; dar încă odată iată un caz în care eu, ziarist, sânt în drept altădată să ezit de a'mi lua pe conștiință o asemenea condamnare la moarte; căci moartea este pentru acest nenorocit pedeapsa ce i s'a dat.

11 Martie.— Un cititor din Ploești îmi scrie o lungă scrisoare indignată. A fost atacat în ziar și se plânge contra *ușurinței* cu care publicăm noi informațiile pe cari *nu le controlăm*. O fi având dreptate cititorul nostru, nu o pot ști, ceea ce știu însă este că această *necontrolare* a faptelor de multe ori ni s'a adus ca acuzare. Totuși necontrolul este o însușire inerentă ziaristiceii. Nu zic că nu se poate face uneori o contraceretare : în cele mai multe cazuri însă ea este imposibilă, fiindcă ar trebui să ai două soiuri de informatori și redactori, unii cari să-ți dea informațiile și alții cari să-ți le controleze. De multe ori controlul nici nu dă vre-un rezultat. N'am ucis noi odată pe d. Ioan Rădoiu și pe generalul Cica și n'am îngropat cu anticipație de vre-o trei luni pe fostul academician și parlamentar Neculae Ionescu ? Și doar am cercetat și controlat știrea și totuși rezultatul controlului a fost că am fost

induși în eroare. De altfel la ziar, — când ești nevoit să cercetezi repede și tot repede să dai știrea — fatalmente riscă să faci nedreptăți, să dai știri inexacte, cari în tot cazul mai mult rău îți facție ziarist decât acelora pe cari îi privesc.

12 Martie. — D-l primar al Capitalei, ca să stârpească abuzurile dela administrația sa, a făcut apel la presă și la public ca să-i semnaleze toate neajunsurile serviciilor comunale. Să'mi dea voie d-l Cantacuzino să mă îndoiesc de rezultatul folositor și efectiv al acestei bune măsuri. La noi în prima linie este țara hatârului și a bunului plac; la noi cetățeanul nu rezistă contra samavolniciei administrative și de multe ori preferă să tacă decât să reclame, fiindcă știe că o reclamație îl poate costa mai mult decât ceea ce a suferit.

Și noi avem aface cu publicul. Primim scrisori foarte *energice* contra serviciului poștal și de foarte multe ori noi sântem făcuți vinovați de vina altora. Reclamăm și noi la rândul nostru și reclamăm formal. Știți care este rezultatul? Mai toate reclamațiunile se întorc cu arătarea că *totul este în regulă*. Ce s'a întâmplat? Abonatul este ori rugat ori amenințat de cei vinovați, și el preferă să se desmintă singur și să declare că *nu mai are nici o pretențiune*, decât să mai aibă „*daraveri*“ inutile.

Să nu se întâmple tot așa cu măsura bună, ca intențiune, a d-lui primar al Capitalei!

13 Martie. — Am asistat la reprezentațiunea lui *Manase*. Lucrarea scenică a d-lui Roneti Roman place, fiindcă e o icoană viă a vieței

noastro sociale și fiindcă este superior jucată. Nu despre talentul autorului voi scrie ; ci toată seara m'am întrebat: ce crede autorul despre conflictul, dintre lumea veche evreiască și lumea nouă ? E autorul de părerea lui Manasse ori este el cu *soșialistul* Lazăr nepotul acestuia ? Autorul nu-și spune părerile, ci se mulțumește a pune în contradicție aceste două generațiuni.

Dar ar fi interesant să se știe aceasta, căci iată de pildă eu, oricât aș fi de progresist și deslănțuit de prejudecăți, sânt nevoit în unele puncte, să fiu de partea lui Manase și contra prezidentului Frunză, care socoate că—unindu-se prin căsătorie cu frumoasa Lelia—va putea-o face și fericită, ceea ce cu drept cuvânt contestă bătrânul Manase. Acesta arată că Lelia va fi nefericită, fiindcă în lumea creștină a lui Frunză ea va fi socotită ca o *intrusă*, ca o streină, ca o ciurmată, iar în lumea evreiască va fi considerată ca o ființă pierdută. Or, în starea de azi a societății noastre, tot bătrînul Manase are dreptate și trebuie să socotim de iluzionist pe tînărul Frunză care, isbit de dragoste, socoate că va putea trăi izolat în mijlocul societății și va putea face abstracțiune de ea. La noi încă este viu conflictul și antogonismul dintre lumea creștina și cea evreiască, pentru ca o evreică să poată fi socotită egală cu celelalte femei și tratată cu aceiași considerațiune. Manase are dreptate dar, când cere lui Frunză ca să lase pe Lelia să se întoarcă în lumea ei, și încă odată ar fi fost de dorit ca să știm și părerea autorului—însuși el de origină evreică—asupra acestei cestiuni.

XIII

DE LA 14—21 MARTIE

14 Martie.— Ultimul număr al *Revistei Idealiste* coprinde în capul fasciculei două poezii de Elena Văcărescu. În special una, cea dintâi, mi-a plăcut foarte mult și ca idee și ca formă. Trebuie totuși să fac o obiecțiune, care este o simplă constatare de altfel: poeta scrie românește, dar gândește mai întâi în franzuțește. Lucrul este fatal. Când ai scris atâtea ani în altă limbă, fără să vrei gîndești în această limbă și ești rob al întorsăturii de frasă străină. De altfel noi cari ne-am făcut educațiunea sub înrâurirea culturei franceze, noi mai ales ziariștii, nu întrebuițăm de multe ori întorsătura franceză? În această privință îmi aduc aminte cum își scriea articolele bătrînul A. V. Beldimanu. Le compunea în franzuțește (dînsul își făcuse toate studiile în Paris), apoi le traducea în românește.

Și ca să revin la d-ra Văcărescu, căruia nu îi fac o imputare, — iată o strofă care de sigur a fost *gîndită* în franzuțește:

*Dă'mi mâna,—noaptea vine și o brumă ușurică
S'a strecurat ca apa, d'odată între noi.
Un lung suspin de flaut din luncă se ridică,
Pe coaste, tot trec pasuri de oameni și de boi.*

Mai ales ultimul vers păcătuiește. Invederat că poeta a vrut să spună că, deși este târziu, pe coastă încă se aud trecînd oameni și boi. Ori, *tot trec*, în loc de încă, ori *tot încă* e o greșeală de românește și pasurile *nu trec*. Cu aceste mici

observațiunii, pe cari sper că poeta nu le va ține în nume de rău, câtă putere și câtă melancolie reiese din această poezie, în care scriitoarea face să răsară vieața trecută a bisericuței dela țară unde sunt îngropați strămoșii ei și unde dorm *falnicele domnițe și pletoșii voevozi!*

15 Martie. — Eri am vorbit despre cele două poezii noi ale Elenei Văcărescu, publicate în *Revista Idealistă* a d-lui M. G. Holban. Nu știu dacă revista d-sale este *idealistă* dar ceea ce-i pozitiv este că directorul este un idealist în înțelesul bun al cuvântului. Când a fondat această publicațiune, printre alții m-a făcut cinstea să mă consulte și pe mine, asupra reușitei acestei întreprinderi literare. Cu o brutalitate pe care am regretat-o mai pe urmă, eu drept răspuns l'am întrebat: *dacă are bani de pierdut?* D. Holban m'a răspuns că de sigur nu voiește să piardă bani, dar că înțelege să facă oarecarî sacrificii materiale, pînă o prinde revista. După doi ani m'a dat dreptate, căci pierduse vreo douăsprezece mii de lei; totuși revista făcuse progrese, căci îi mai trebuia foarte puțin ca să se susțină. Probabil că azi a ajuns la acest rezultat.

Am zis că d. Holban este desigur un *idealist*. Ceeace a făcut arată că este așa. Intr'adevăr, într'o țară ca a noastră, unde munca intelectuală nu e apreciată, în care nu există mișcare și necesitate artistică, în care orî ai orî nu ai talent este absolut acelaș lucru, căci pentru marele public acesta nu are nici o însemnătate, în astfel de atmosferă asfixiantă este încăodată *idealism* ca să scoți o revistă și să te ții de ea, să o faci să trăiească și să o alcătuesci chiar interesantă, muncind din greu, luptând cu indiferența generală și

cu refuzul publicului de a cheltui câțiva lei pe an pentru o publicațiune literară și artistică. E un mare merit pentru d. Holban ceea ce face și profit de această ocaziune pentru a-î arăta sincera mea admirațiune; aceasta cu atât mai mult cu cât d-sa mi se plânge des că până și presa îl ignorează,—ceea ce-î o dovadă mai mult despre trista realitate a constatăreii mele.

16 Martie. — Am făcut aseară o lungă plimbare pe jos. In piața Dorobanților am dat de o descoperire. Am descoperit o casă. Vă mirați poate? Ei bine, acest lucru desigur vi s'a întâmplat și d-v. Ați trecut de o sută de ori, de o mie de ori pe aceeași stradă și n'ați observat existența cutăreii clădirii; o întâmplare îți relevă aceasta și te miri cum se face că n'ai făcut mai de mult această observațiune. Tot așa și în vieață sânt oameni, pe lângă cari treci de sute de ori și cari, neavând nimic deosebit, rămân neobservați; când oîmprejurare oarecare te pune în pozițiune ca să-ți dai seamă de existența unuia din ei, deabia atunci îți aduci aminte că e o veche cunoștință. De altfel ființele acestea sânt de plâns. Probabil sânt tot așa de inteligente ca și altele. Totuși soarta le ține ascunsă existența lor, pe când ies la iveală atâtea făpturi cari sânt sub mijlocia obștească, ca valoare—dar se impun prin gălăgie și obrăznicie!

17 Martie. — Un amic, dar un amic modest, a venit să'mi ceară un serviciu de gazetă. Am rugat imediat pe un domn redactor să'l treacă la posteritate. Amicul s'a înroșit, a socotit că îmi bat joc de el și mai târziu mi-a imputat această

zeflema crudă față de un om străin. De-abia atunci mi-am dat seamă că omul acesta era un modest, un ageamiu, un necunoscător al meșteșugului nostru de a fabrica gloriile și străin de obiceiurile curente gazetăresci.

— Nu te supăra, amice, de oare ce și eu și redactorii noștri nu ne mai mirăm de acest lucru. El a devenit natural și banal la noi. Zilnic facem această meserie și de câte ori *celebrul academician* ori *eruditul om de știință*, *talentatul poet*, *pictorul neîntrecut* vin ei singuri cu reclama gata, din care noi suntem siliți să tăiem câte ceva prea bătător la ochi.

Ca fabricanți de glorie de tot soiul, am devenit cinici și așa se explică faptul că și pe tine te am luat ca pe toată lumea, ca pe toate *celebritățile* pe cari le fabricăm și cari însă nu se supără de loc de chipul zeflemist în care îi primim noi, complicii lor, pe care de multe ori de altfel ne răsplătesc cu cea mai nedreaptă lipsă de recunoștință.

Oh! dacă n'am avea și noi lanțul secretului profesional și dacă am spune tot ce știm, tot ce vedem și cea ce fabricăm în culisele noastre, câte glorie s'ar vedea cum se alcătuiesc și ce va să zică celebritatea multora.

E mai bine însă să păstrăm tăcerea.

18 Martie.— *Adevărul* publică de câteva zile destăinuri senzaționale asupra pregătirilor de război ale Bulgariei contra României, și în special asupra flotei bulgare față de flota noastră. Ziarele liberale și junimiste au găsit imediat mobilul acestor destăinuri. E vorba ca să alarmăm lumea pentru ca să dăm pretext guvernului să facă... un împrumut. Când știi cine

ți-a furnizat aceste date, cu câtă greutate și sacrificii au fost adunate; când ești convins în fine de lipsa de legătură descoperită de presa cu pricină; când îți dai seamă pe lângă aceasta și de mobilul care te-a împins pe tine să faci acest act *antipatriotic*, ai avea dreptul să te indignezi. Aceasta o făceam altă dată când eram mai tânăr. Acum zâmbesc și recunosc cât de ingenioși sânt gazetarii ori oamenii noștri politici. În țara românească nu trebuie să te aștepti nici la laude, nici la recunoștință, când îți faci datoria. Dinpotrivă, trebuie să te pregătești ca să auzi birfel și injurii. Satisfacțiunea nu o poți găsi în afară, ci numai în propria ta mulțumire sufletească. Dacă ești mulțumit tu, de tine însuși, aceasta ajunge; este suprema satisfacțiune ce poți avea, —și pe aceasta o am de astă dată, oricât ar striga aceia cari nu văd, nu aud, ori nu pot vedea sau auzi.

19 Martie. — Am avut *onoarea* să vorbesc cu niște spărgători pe cari justiția îi prinsese zilele trecute. Am observat o ciudată mentalitate, care de altfel explică și meșteșugul lor.

— Nu mai putem trăi, domnule! Nu ne dau pace pungașii, îmi declară unul mai deștept dintre spărgători.

— Cari pungași? întrebaî eu socotind că e vorba de concurența neloială între aceiași meșteșugari.

— Cari pungași? Puiu, Voinescu și toți ai lor. Nu ne lasă, domnule, să ne căutăm de *meserie*.

E natural că, cu asemenea noțiuni de cinste și de legalitate, e foarte ușor să te dedai la acte de banditizm, și tu să socoți ca răufăcător pe acela care te împiedică dela faptele acestea. E

o întreagă lume nouă în această concepție, o lume întoarsă desigur, dar în care se nasc asemenea ființe, pentru cari principiile dreptului penal—că pedeapsa este o corecțiune și un mijloc de îndreptare—sânt un moft colosal, cum sânt multe dintre principiile vechiului drept criminal.

20 Martie.—Omul trebuie să'și ia măsuri mai ales contra lui însuși. Un X, care s'a încercat să'mi facă rău, să mă distrugă, n'a reușit și — văzându-mă mai tare ca el—a venit să facă pace cu mine. Am avut o scrisoare din partea acestui om și aș fi putut să o păstrez pentru orî și ce întâmplare. Totuși i-am dat'o înapoi, căci mi-am zis că, cine știe, dacă nevoia orî necazul nu mă vor face mîine orî mai târziu să abuzez de aceea scrisoare! Ea îmi fusese adresată cu gând ca să nu mă servesc de ea. Nu este mai bine să distrug orice tentațiune de a comite o faptă rușinoasă, de a abuza de încrederea cuiva, chiar când acesta este un dușman al tău?

Azi nu știu dacă nu voiŭ fi nevoit să reîncep lupta; sânt însă foarte mulțumit că nu mă voiŭ putea servi decât de arme leale. În sufletul meu simt o mare mulțumire că am ascultat de îngerul cel bine sfătuitor și mi-am pus însumi o piedică la făptuirea unui act incorect din punctul de vedere al onoarei.

E probabil că X n'ar fi făcut ca mine. Ce'mi pasă? Eu aș fi fost nemulțumit de mine însumi, dacă ași fi făptuit aceea la ce poate m'ar fi îndemnat ura orî dorul de răzbunare,—și aceasta ajunge ca să nu mă căiesc deloc de ceea ce am îndeplinit și pe care, în definitiv, comunul muritor o va socoti ca o prostie.

XIV

DE LA 21—27 MARTIE

21 Martie.—Aflu din ziare moartea la Plöești a lui C. A. Filitis.

Pentru publicul de azi acest nume nu însemnează mare lucru; însă pentru o întreagă generațiune, aceea care a început vieța politică la 1884—1885, C. A. Filitis are o însemnătate oarecare,—și anume aceea de a fi conlucrat la întemeierea mișcării socialiste din România.

Când am venit în București în anul 1884, Filitis publica o revistă lunară *Drepturile omului* cu oarecari tendințe umanitare, democratice și socialiste. Natural că am căutat să'l cunosc, să ne împrietenim și rezultatul acestei apropieri a fost aparițiunea ziarului cotidian socialist *Drepturile omului*, primul ziar socialist cotidian și întâiul început în presa românească de a face gazetăria modernă. După *Drepturile omului* a apărut pe același tipic ziaristic *Epoca* cu o redacțiune de elită și care se știe ce succes a avut în timpul opozițiunei unite dela 1886-1888.

Era un tip ciudat acest C. A. Filitis. Om bun desigur, dar cu o educațiune alcătuită din câmpie, pentru care socialismul n'a putut să fie altceva decât o cestiune de umanitarizm. Era apoi în el o luptă teribilă între ideile lui și prejudecățile sociale. Om avut, din elita socială, relativ mai în vârstă decât noi,—cari pe atunci n'aveam nici nume, nici pozițiune socială stabilită—se simțea jena lui de a frecuenta mijlocul nostru cu alte apucături, cu totul diferite de ale societăței în care trăiea el... În această privință

îmi amintesc de greutatea de a'l hotărî să vină la redacția ziarului care pe atunci era în strada Teatrului, la tipografia lui Petrescu-Conduratu, la doi pași de unde este astăzi palatul ziarului *Adevărul*, stradă care pe vremea aceea era destul de rău famată. Filitis venea în cupeu până la teatru și apoi, furișindu-se și uitându-se înapoi apuca pe strada... compromisă.

Dreptărilor omului n'a putut trăi mult timp — aproape un an de zile — și Filitis după dispariția ziarului s'a cam răcit, mai ales că mulți din cei mai tineri îl cam zeflemiseau. Dela socialism a trecut la republicanism, a scos mai multe broșuri și se credea că face multă treabă făcând o propagandă republicană foarte originală. Iși comandase o stampilă de cauciuc cu inscripția „*Trăiească republica*” și imprima această inscripție seditioasă pe fiecare bilet de bancă ce'i intra în mână.

A făcut un mic stadiu prin partidul radical, a trecut apoi la liberalism, a plecat din București și s'a stabilit la Ploești unde avea moșia părintească și de mulți ani nu am mai auzit nimic de el, când o știre de ziar 'mă-a vestit moartea lui.

M'am crezut dator să mă opresc o clipă lângă acest mormânt, unde azi se odihnește în tot cazul un suflet de om bun.

22 Martie.—Am vizitat din nou expozițiunea *Tinerimei artistice* și am ieșit meditănd asupra chipului în care principesa Maria, viitoare noastră regină, știe să'și pregătească felul de a fi o suverană inteligentă și în contact cu poporul. Când tu, viitoare regină, te pui la o laltă cu cei-

lalți artiști, pui chiar prețuri pe operele tale, le vinzi și te expui criticeii publice, e o dovadă că înțelegi a fi egală tuturilor, a te pune pe aceeași treaptă cu toată lumea și a nu cere dela mulțime ca să te respecte și să te slăvească decât pentru meritele tale, prin care te ridici deasupra muritorilor comuni. Pe lângă acestea, contactul cu artiștii și cu arta națională este iarăși o apropiere de marele public; căci artiștii aceștia sânt fiii țării și țara se pune în legătură cu tine, viitoare regină, prin cei mai buni, prin cei mai talentați din fiii săi.

De altfel, am scris și altădată părerea mea că femeile dinastiei noastre domnitoare sânt superioare bărbaților lor, regele și prințul moștenitor. Departe de mine ideia de a face intrigă în familia regală, dar atât regina cât și principesa Maria înfățișează țării două femei cărora poporul nu le poate spune că-î păcat: una că e regină, iar alta că va deveni.

23 Martie.—D. Al. Macedonschi într'o revistă a d-sale mă numără printre intelectualii. Îmi foarte mulțumesc de atențiune; dar, judecând drept și fără părtinire, aș mai pot revendica eu această însușire? Am fost, socot, odată. Astăzi însă când îmi este imposibil să mă mai ocup de artă și de cestiunile intelectuale, când din zi și până în noapte lucruri de ordin cu totul opus îmi răpesc tot timpul, azi când de doisprezece ani nu mă sânt în curent cu tot ce se produce pe câmpul literilor, nici din țară nici din străinătate, azi eu însumi îmi simt decăderea intelectuală și am impresiunea că par'că asupra întregului meu eu s'ar fi pus o pătură groasă de rugină.

24 Martie.—A venit azi un domn la mine și mi-a expus planul unei admirabile afaceri, cerându-mi părerea. Domnul acesta trebuie să spună că este strein, că nu cunoaște țara și că afacerea de care îmi vorbea este din acelea în care, dacă șeful dă impulsul și ideia, executarea și reușita atârnă foarte mult, exclusiv aproape, de personalul inferior.

— Părerea mea am răspuns străinului, este că afacerea e splendidă, însă că d-ta nu trebuie să o faci. Pentru ce? mă vei întreba. Pentru că, dacă ai cunoaște țara, ți-ai da seama că ea se alcătuește din două soiuri de oameni: orî cinstiți dar proști, orî deștepți dar pungași. Sânt desigur excepțiuni, dar foarte rari. Acum gândește-te și d-ta: dacă îți alcătuești personalul din oameni cinstiți, treaba va merge halandala din cauza prostiei și incapacității personalului. Dacă vei da de oameni deștepți, vai de capul d-tale, vei pleca lefter din țară, căci te vor mânca pungașii din toate părțile.

S'a uitat străinul lung la mine, m'a socotit desigur nebun orî un iubitor de paradoxe și a plecat neconvins, așa că desigur va încerca să facă această experiență,—ceea ce'l va sili peste câțiva ani să vină din nou la mine și să'mi recunoască dreptatea. Va fi prea târziu desigur, dar cel puțin va fi o dovadă că sânt unul dintre puținii oameni care îmi cunosc țara și care am curajul de a spune tristul adevăr.

25 Martie.— Autorul unui roman psihologic a venit să mă consulte, dacă ar fi mai bine să insiste mai mult asupra psihologiei, orî să se țină mai deaproape de firul intrigei? Iată un

răspuns greu de dat. El depinde în prima linie de gustul cititorului, care îți iea în mână scrierea. Să presupunem că e vorba ca eroul romanului să se ducă să se sinucidă. Tu scriitor te apuci să analizezi starea psihologică a eroului și această analiză o faci în zece, douăzeci de pagini. Dacă dai peste un cititor care iubeste asemenea analize, el te urmărește; dar dacă dai peste unul care dorește să știe dacă eroul d-tale să împușcă sau nu, atunci desigur risci ca psihologia d-tale să-l plictisească și să-ți sară cele zece, douăzeci de pagini, ca să vină la episodul culminant care îl interesează. De altfel, asemenea sfaturi sânt inutile. Scrii cum îți spune inima, cum socoți tu că e mai bine, și e natural. De altfel este foarte greu să faci și un roman de intrigă, și unul psihologic. Orî faci una orî faci alta; amândouă deodată este greu, dacă nu chiar imposibil,—afară dacă nu ești un geniu ca Dostoevski care în *Crimă și Pedepsă* a putut întruni aceste două însușiri, a reușit să împace aceste două genuri literare deosebite.

26 Martie. — Cât am fost tînăr, socoteam că pot să'mi permit totul cu corpul și capul meu. Nu era nimica de care să nu mă apuc, nu era întreprindere la care să nu mă înham, socotind inepeuizabilă forța mea intelectuală și musculară.

Cât m'am înșelat însă!

Astăzi constat cu părere de rău că era mai bine să'mi fi economisit puterile. Mă simt așa de istovit, forțele mă părăsesc în mijlocul lucrului, trebuie să renunț la încordarea lor tocmai atunci când am mai multă nevoie de ele. Mai este timp acuma să'mi repar radical mașina care refuză să meargă înainte? Iată o în-

trebare la care nu pot răspunde, dar mărturisesc că e o senzație dureroasă, aceea a șchiopului care ar voi și are nevoie să alerge, aceea a astmaticului care se înăbușe când ridică scări înalte, a neurastenicolui care nu mai poate scrie ori gândi.

Și cu toate acestea plănuiesc să-mi notez toate senzațiile care îmi paralizează de multe ori puterile, să-mi concretizez impresiunile și să fac — dacă voiă putea-o face — o carte, al cărei titlu straniu mă sugestionează: *Cartea durerii*. Ar fi interesant, cel puțin din punctul de vedere medical.

XV

DELA 27 MARTIE PÂNĂ LA 2 APRILIE

27 Martie.— O telegramă din străinătate mă anunță că sânt bunici. Un băiat a venit în neamul meu. În jurul meu văd numai veselie, mă felicită lumea pe stradă și ori este o simplă convenție socială, ori în atari împrejurări este o mare bucurie. Eu mărturisesc, pentru rușinea mea, că venirea acestui nepot mă bucură desigur și mai ales mă bucură fiindcă știu pe fiica mea scăpată de pericolul totdeauna greu al unei nașteri, mă bucură și pentru bucuria părinților; dar în fond e mai mult oarecare melancolie, față de nașterea acestei noi ființe omenești. Ireparabilul meu pesimizm îmi strică poate și această fericire, de a fi tată mare și mi-o strică fiindcă mă gândesc la răspunderi. Este o făptură ome-

nească, care indirect este moștenitorul meu; în el fatalmente se vor găsi decăderile mele fizice și cele morale și mă întreb dacă omul acesta n'o să-mi blesteme poate moștenirea ce i-am dat, transmisă dela mine prin mamă-sa?

28 Martie.—Nașterea fiicei mele mî-a adus în cercul amintirilor trecute ceea ce doream odată să concretizez prin scris: *surâsul cel dintâiu al mamei*. A suferit cauza nașterii, a strigat, s'a epuizat, a fost crud impresionată și îndurerată; în sfârșit s'a realizat pentru ea blestemul dat de D-zeu mamei Eva de a naște prunci în dureri, a fost poate de două degete aproape de moarte,—dar acum totul s'a isprăvit. Stă palidă pe perna albă, ochii îi sânt împăienjenați de suferință, corpul îi este încă moale și, deși îndurerată, totuși diferența între durerea supremă deja trecută și ceea ce simte acum este o ușurare. Deodată în cadrul ușei i se arată bărbatul, soț orî amant, omul pe care îl iubește în sfârșit, tatăl binecuvîntat, și pe lângă el copilul, fructul dragostei, fructul atâtor dureri, dar și al atâtor plăceri. Bolnava, cu ochii abiea întredeschiși și aproape plini de lacrimă, surăde și acest surâs, primul surâs de mamă, e un gest divin. În el se concentrează toate sentimentele bune omenesci: e dragostea, eterna patimă care lipește și atrage pe bărbat spre femeie, este iubirea de mamă, este orgoliul de a fi creiat o ființă umană, e triumful de a fi repurtat victoria contra suferinței, este iubirea de copil,... și cite alte sentimente și senzațiuni, o lume întregă de gândiri și de simțiri se rezumă în acest zâmbet, în primul surâs al mamei! Cine l-a văzut (căci câți pot vedea toate lucrurile și faptele mari?),

cine l'a simțit el însuși, s'a simțit pentru moment mai bun, mai mare, mai puțin lipit de acest glob murdar de pământ, în care totul este rău și ticălos, negru și urât.

Surâsul prim al mamei! dar ce poem admirabil nu s'ar putea alcătui din acest gest sfânt; și cu toate acestea, dacă îmi aduc aminte bine și dacă sânt destul de citit, n-am găsit nicio dată așa ceva în toate literaturile cari mi-au fost accesibile!

29 Martie.—În fața locuinței mele a murit un domn. Nu-l cunosc, nu pot să-l apreciez; pentru mine acest eveniment este tot atât de puțin important ca și când aș întâlni pe stradă un convoi mortuar, față de care îmi ridic pălăria și trec indiferent.

Moartea aceasta însă mă făcu să mă gândesc la chipul cum concepeam eu altădată această întâmplare, ca ceva extraordinar, pe când astăzi e pentru mine de o banalitate extraordinară. De altfel am în privința aceasta ciudate păreri. Cineva mi-e prieten, țin la dânsul; odată mort nu-mi mai face nici o impresie. E cam tot așa ca și când aș avea un vas frumos care s'ar sfărâma în zeci de bucăți: din acel moment nu mai are pentru mine nici un preț. *Zic săracul X, bun băiat, păcat că a murit*; poate mă prefac că am o durere mai mare; însă, încă odată, ca mort nu-l mai pot prețui, *a fost*, și acest *a fost* echivalează pentru mine cu *inexistența*. De altmintrelea, în acest cimitir întreg care este vieța, natural că mergând printre morminte și vieți omenesci, să nu te impresioneze mai mult decât felinarele cari încetează de a lumina în zorile zilei, pentru ca

să se reaprindă când valurile nopții întunecă iar orașul.

Eū cred la urma urmei că foarte mulți — a-fară de excepțiuni bolnave — cred și simt ca și mine. Convențiile și minciunile sociale însă ordonă ca să zici și să pari altfel decât ești.

30 Martie.—De zeci, de douăzeci de ani poate sânt asociați și, când vezi pe stradă pe unul, ai siguranța că alături de el este și celalt. Se repetă cu acești oameni istoria lui Castor și Pollux, așa sânt de uniți ori așa par cel puțin; așa s'aū identificat unul cu altul. Pentru mine este o enigmă cum durează de atâta vreme această to-vărășie și prietenie în acelaș timp, și mirarea mea se complică prin faptul că oamenii aceștia sânt români iar la noi nici căzniciele, necum amici-țiile nu durează, — mai ales când sânt și cesti-unii materiale la mijloc. Totuși faptul e adevă-rat, toată lumea a remarcat ca și mine pe cei doi prietenii. Poate mulți n'aū fost izbiți ca mine de această raritate; totuși nu-i mai puțin ade-vărat că pilda acestor două oameni trebuie ară-tată nouă românilor, atât de schimbători în pa-siunile noastre.

31 Martie.—Din când în când îmi arunc o-chii pe *Săptămâna* d-lui G. Panu. *Zic din când în când*, fiindcă brilliantul polemist de altădată a încetat de a mă vibra în acelaș chip cum vibrez eū. Am devenit două oameni deosebiți și, în tot ce scrie fostul director al *Luptei*, nu mă găsesc oglinda sentimentelor și idealelor mele. Intellectul d-lui Panu nu mă alcătuieste un su-flet potrivit cu al meu, e o prăpastie între noi,—

fără a prejudeca bineînțeleș dacă d-sa are saū eū am dreptate. Atâta știū că eū am rămăs acelaș, că socot ca pe un dascāl al meū pe d. Panu de altă dată, și de multe ori mă impresionează dureros că dascālul meū de erī este așa de în contradicție cu acela care subscie azi tot G. Panu. Dacă dar citesc *Săptămāna* numai din când în când, totuși o fac cu plăcere. D. Panu are acest mare merit intelectual că, de ori și ce atinge, atinge cu mână de maestru și, dacă nu admirī ideia, rămāi totuși captivat de frumusețea acestuī talent, care din nimic și de multe ori apărând teze împosibile reușește să te intereseze.

Cu toate acestea e o durere pentru mine să citesc pe d. Panu; este o durere fiindcă evoc trecutul, fiindcă îmi închipuesc ce ar fi putut deveni omul acesta dacă urma calea dela început, și ce devenea un întreg partid care era menit să se dezvolte și să joace un rol important în vieța politică și socială a acesteī țări? D. Panu, pe lângă că s'a sinucis, a omorât — fără să se gândească desigur — o întreagă mișcare de idei și de sentimente!

1 Aprilie. — Un tinăr ofițer a venit la mine arătându-mi că iubește o fată și că ar vōi s'ō iea de nevastă. Fata este săracă, n'are dota regulamentară și deci ofițerul se adresa la mine ca să găseș mijloacele legale de a eluda legea. Bineînțeleș, n'am putut găsi mijlocul și tinărul militar a plecat întristat și blestemând trista lui soartă care l-a făcut și sărac, și ofițer, și cu inimă caldă.

Eū sânt împotriva acesteī legi a căsătoriei militarilor, din motive cu totul constituționale; căci nu găseș legal ca un ofițer, odată ce are două-

zeci și unul de anî, să fie pus sub tutelă, ori cît poate fi de necesar aceasta.

Totuși pesimist cum sînt eu și cîrtitor față de avînturile tinereții, am stat un moment gînditor și m'am transportat în viitor cu zece anî, regăsind pe tînărul ofițer de azi înfundat într'o provincie uitată de D-zeu, cu șapte copii pe cap, cu doamna gîndurilor sale îmbătrînită și urățită, acrită de vieața ei mediocră și fără perspectivă; iar el cu burta mare, cu darul beției ori al cărților, ducînd o căsnicie de infern și blestemînd minutele cînd a iubit și s'a lăsat rob al acestor sentimente!

Din fericire pentru tînărul ofițer, perspectiva aceasta nu-l așteaptă, focul inimei se va potoli, uitarea va face restul și peste zece anî vom regăsi pe tînărul de astăzi tot așa de tînăr aproape ca și pînă acum, tot așa de iluzionist, însă în tot cazul tot un om de viitor...

2 Aprilie.—Pe la poarta mea trece tramvaiul din cinci în cinci minute.

De anî de zile pe acelaș conductor îl văd tîind biletele, schimbînd bani și făcîndu-și slujba și ziua și noaptea, și iarna și vara. De atâtea ori pe zi vede el aceleași străzi, aceleași case, la aceeași oră fixă aceleași ființe, aceleași cuvinte schimbă cu călătorii, aceleași neplăceri are, aceleași incidente se întîmplă, totdeauna la curtare curbă îi ese tramvaiul de pe șine, cu acelaș vizitiu are aface și cu aceiași cai face slujba de anî de zile.

Sînt desigur profesiuni și mai plictisitoare și mai grele; totuși de multe ori mă gîndesc la plictisul acestui om, dacă are încă o rază de conștiință în sine; mă gîndesc la rolul acesta de

mașină, la toate impresiunile cari ar trebui să fie întipărite în mintea lui. Desigur că, dacă ele s'ar putea fotografia, am putea alcătui un fel de cinematograf foarte original al vieții unui conductor bucureștean care face traseul Izvor—str. Teilor.

Ceea ce este însă aproape sigur este că acest cinematograf stă numai în închipuirea mea și că bietul conductor de tramvaiu nu vede nimic din toate cele ce credem noi că ar putea vedea — ceea ce desigur este mai preferabil pentru dânsul.

XVI

DELA 3—9 APRILIE

3 Aprilie. — Am câteva ore libere și, sus în biroul meu de lucru, întins pe canapea, m'am pus la vorbă cu un vechi prieten, cu d. Anghel, nu personal cu dânsul, ci cu noul său volum de versuri *In grădină*. Anghel a alcătuit un gingaș poem al florilor și cânturile acestui poem le-am degustat în tihnă, netulburat de nimeni, ceea ce rar se întâmplă.

Dela poeziile poetului, gândul mi s'a dus la individualitatea lui și, dacă am găsit multă tristețe și melancolie în *grădină*, aceasta nu m'a împedat să găsesc în acest artist un om fericit. A fost mult mai cuminte decât noi cari am umblat și umblăm după multe și vane chimere. Și-a alcătuit o viață liniștită și proprie a lui, la adăpostul grijilor zilei de mâine și, scăpat de această ghiulea, viața îi curge lină ori de'și

plimbă gingaşa-î melancolie în grădina Luxemburgului din Paris, ori dacă priveşte filosofic pe calea Victoriei la caricaturile de oameni cari trec în jos și în sus și la parodia aceasta de viață. Când nevoia de a-și concretiza o idee îl silește să se așeze la birou, se așează și scrie; când nimic nu-l tentează, așteaptă momentul proprice, și astfel, fără de trudă și fără de tulburare, își alcătuește încetul cu încetul bagagiul său literar,—grație căruia va trece la posteritate.

În tot cazul, d. Anghel nu va avea dreptul ca pe mormîntul lui să i se scrie ca multora din noi: *A muncit toată viața și a suferit!*

4 Aprilie. — Un binevoitor amic îmi scrie o scrisoare prin care îmi face prietenește imputare relativ la starea mea de spirit pesimistă și mă îmbie să-mi scutur această bolnavă rea dispoziție, să mă odihnesc, să-mi păstrez puterile ca și mai târziu să pot uza de ele.

Doctorul acesta spiritual este ca toți doctorii: el îți spune *ceea ce ar trebui să faci* și nu se gândește nici de cum la *ceea ce poți face*. Când ești însă în cursă, când alergi din răspuțeri, când a sta pe loc este a renunța la luptă, ascultă de poți de sfatul caritabil al celor cuminiți și prevăzători cari te prevestesc că poți cădea în luptă, că chiar de vei eși învingător nu-ți va folosi victoria (fiindcă vei fi răpus înainte de a-î gusta deliciile!) Alergi fiindcă trebuie să alergi, întâmpă-se orice s'ar întâmpla și, oricât ți-ai da seamă, că ceea ce faci îți este periculos, treci înainte, mereu înainte, cu sufletul pe buze, cu osteneala de moarte în tine, dar alergi, spre triumf ori spre moarte!

5 Aprilie. — Zilnic întâlnesc în drumul meu pe un bătrân. E un fost client al meu, de pe când exercitam meșteșugul avocațesc și de pe când îmi luasem ca misiune ca, luptând pentru pâinea zilnică, să caut a face să triumfe și dreptatea. Omul acesta a fost crud nedreptățit. Era slujbaș la gară, a fost implicat într'o afacere necurată de unde a ieșit nevinovat; dar cei de la căile ferate l'au dat afară, făcându-l să-și piarză pâinea zilnică și dreptul la pensie. Era sărac, muritor de foame, cu o grea familie și în lupta lui pentru dreptate n'a reușit: cei mari au fost mai puternici decât dânsul și el a căzut în lupta inegală ce întreprinsese. Din cauza acestor necazuri, nenorocul a venit rând pe rând pe capul lui: o fată i s'a sinucis de mizerie orî de supărări. În sfârșit consider pe omul acesta drept un adevărat nenorocit; și totuși îl văd suportând loviturile soartei, pare liniștit, își urmează calea vieții plină de spini, dar totuși merge înainte,—ceea ce dovedește că omul poate suporta mai mult decât se poate crede. Nefericirea pune peste toate simțurile un fel de coajă; devii nepăsător, nu te mai emoționează nimic și, în loc să te suprimî și tu, simți o bolnăvicioasă bucurie ca să îndurî și mai departe suferința și să faci experiența puterii tale de a rezista.

Toate aceste considerente filozofice pot fi foarte bune; dar ceea ce interesant ar fi e: dacă s'ar putea analiza mecanismul intelectual și sentimental al acestuî om, pentru a-l zugrăvi apoi și a trage concluziunile necesare.

E totuși un tip shakesperian bătrânul acesta lovit pe nedrept de soartă și care totuși suportă loviturile cu resemnare și cu stoicism.

6 Aprilie.—Am avut astăzi o surprindere frumoasă. A venit la mine un domn pe care nu l'am recunoscut la început.

— Nu-ți aduci-aminte de mine ? mi se adresa necunoscutul. Sânt X și de mult am o datorie către d-ta...

— Către mine ? Nu-mi amintesc.

— Da, sânt acum cincisprezece ani, te-ai ocupat cu o afacere a mea. Eram sărac atunci, multă vreme nu m'am putut ține de vorbă și de-abia acuma sânt în măsură să-mi îndeplinesc datoria, și am venit să mă achit.

— Dar m'am lăsat de avocatură de zece ani, nici nu-mi aduc aminte de ce este vorba, nu te consider de loc obligatul meu.

— Dar eă mă consider obligatul d-tale și te rog să-mi faci plăcerea să mă faci scăpat de această obligațiune morală care mă apasă.

Am fost nevoit să primesc acest onorariu, pe care nu-l consideram ca datorit ; dar în acelaș timp am rămas în admirațiune față de acest om care își plătește astfel de datorii.

Am făcut un examen al conștiinței mele și am ajuns la concluzia că omul acesta îmi este superior.

În cazul lui, eă poate aș fi uitat de această datorie prescrisă de mult de lege și de morala curentă. E o dovadă dar că domnul cu pricina trebuie considerat ca un exemplar unic, ca un juvaer moral și m'am gândit atunci la atâția și atâția din debitorii mei morali și materialii cari, pentru a-și arăta recunoștința, mă înjură și mă calomniază pe toate străzile și negljează chiar să mă salute.

7 Aprilie.—Sânt în tramvaiu și un domn mă salută foarte amical, îmi întinde mâna și începe să vorbească cu mine. Cine este habar n'am ; dar eă sânt obicînuit cu asemenea întâmplări de multe ori neplăcute și sânt nevoit să răspund interlocutorului meu inoportun.

— Domnule Mille, vă citesc *Adevărul* și *Dimineața*. Eă și nevasta mea nu citim decât aste două gazete.

— Merçi !

— Bine scrise. S'a schimbat *Adevărul* de cum era sub răposatul Beldiman !

— Da...

— De... e de ai *noștri* acum ; sântei înțeleși cu Take...

— Nu.

— Așa, ce ? parc'că nu se vede ?

— Nu.

— Așa e politica, domnule ! Ce, par'că liberalii erau mai breji ?

— Nu.

— Dar nu înțeleg de ce ați căzut la Teleorman, dacă te a susținut guvernul, — că, de ! te-a susținut.

— Nu.

Și dialogul ori interogatorul urmează, cetățeanul mă pisează și eă văd cu disperare că sântem abia în calea Dorobanților,—resemnat asupra tristeii mele sorți de călător al tramvaiului și așteptând ca supliciul să înceteze în piața Episcopiei.

8 Aprilie.—O doamnă, o scriitoare, a venit la mine, indignată și plină de lacrimi. Intr'o polemică a doi academiciani, ea a fost amestecată și înjurată saă mai bine zis zeflemisită. Mai mult

încă: pe socoteala ei se colportează mici infamii cari o indignează peste măsură și spre răspuns îmi aduce un întreg articol, lung și fulgerător de indignațiune.

Am căutat să liniștesc nervii doamnei și i-am arătat că în totul și în toate este vina ei. Dacă nu voiește să fie înjurată și calomniată, de ce s'a aruncat în vârtoarea publicisticii? Să fi stat acasă liniștită, să fi împletit la ciorap ori să-și fi căutat de casă; căci, de îndată ce ieși în arena publică, e natural ca să primești și să dai lovitură; dar talentul și înțelepciunea constă să nu te înfierbânți, să nu te indignezi, ci să-ți păstrezi sângele rece, fără de care ești pierdut.

Și pe lângă aceasta, la noi nimeni nu se compromite. Nu răspunzând la calomniile te vei ridica, ci numai producând o operă mare și viguroasă te poți impune și poți face să tacă gurile rele.

9 Aprilie.—E o profesiune rentabilă la Londra. În toate redacțiunile marilor ziare londoneze este cunoscut tipul domnului care vine să-ți dea o idee. Dacă ideea este bună și este acceptată, tipul primește 30 șilinjă și sânt uni din acești oameni „cu idei“ cari au făcut averi dând altora *părerile lor*.

Nu știu dacă în Londra există astfel de oameni, adică de aceia cari execută ideile altora. La noi așa ceva nu prea există.

Eu dacă am să mă plâng de ceva este tocmai că n'am cu cine să pun în practică o mulțime de idei cari socot că sânt bune și originale, dar cari puse în aplicare de nedestoinici dau rezultate oribile.

E posibil ca și ideile mele să nu facă prea multe

parale, dar totuși eu bănuiesc că nu sânt de vină ele, ci cei însărcinați să le aducă la îndeplinire.

Unde aş putea să găsesc eu speța de oameni cari să aplice în chip cinstit și conștiincios ideile bune, ale mele ori ale altora ?

XVII

DELA 19—25 APRILIE

19 Aprilie.—Sâmbăta trecută s'a întâmplat într'o familie din Capitală o nenorocire. Una din domnișoarele unui cunoscut avocat și fost ministru a încetat subit din viață. Imediat mahalaua și cocoanele au început să-și pună în mișcare vârful ascuțit și înțepător al limbilor. Toate havadișurile s'au colportat dela casă la casă și tot ce s'a putut spune asupra moartei și a familiei ei s'a spus. Aceasta însă n'a putut ajunge mahalalei (căci „*Le tout Bucarest*“ nu e decât o mare mahala) și ar fi voit ca și presa să-î țină isonul.

Și fiindcă presa a înțeles că n'are nici un rol —acolo unde nici parchetul n'a intervenit, acolo unde chiar de ar fi fost ceva, inutil s'ar fi vorbit și făcut presupunerī, — fiindcă presa n'a intervenit, ea a fost taxată de vîndută: a tăcut fiindcă i s'a dat bani să tacă. Un anonim chiar mī-a scris o cartă poștală în care îmi spune că „*de vreme ce ziarul se pretinde independent, de ce nu dă nimic despre sinuciderea domnișoarei X.*”

După cum se vede, strâmtă concepție mai are mahalaua despre presă. Presa trebuie să se iea după gura lumei; e datoare ca—pe lângă o durere—să mai producă și alta, să se facă ea pro-

curor și judecător de instrucție și acolo unde—*dacă a fost ceva*—toată lumea a căzut de acord că nu e nevoie de publicitate, totuși ziaristul trebuie să treacă peste toate considerentele și să facă scandal pentru plăcerea de a face scandal, pentru amorul artei și pentru a satisface gustul mahalalei.

Presă bucureșteană, imorala presă profesionistă, pe care o înfiera deliciosul meu amic V. I. Brătianu, a avut tăria să reziste ispitei de a face scandal și eu cred că bine am făcut și noi aceștia dela *Adevărul* și toți confrății mei.

20 Aprilie. — Pe biurul unui cunoscut tipograf din București am citit o pancartă pe care stătea scris: *Nu te supăra, Carol*. Era o binevoitoare atențiune pentru bietul patron, ca să nu pună toate la inimă, să fie calm față de toate neplăcerile zilnice, să planeze deasupra lor, pentru a-și păstra sănătatea și a-și prelungi vieța cât mai mult.

E de ajuns însă a-ți aduce cineva aminte de aceste sfaturi filosoficești? Este ușor de scris: Nu te supăra, nu pune totul la inimă; este ușor de sfătuit pe alții; dar ce greu este de adus la îndeplinire. În fiecare minut lupta vieții îți varsă picătură cu picătură această otravă, îți scurtează vieța și totuși trebuie să-ți biciuiești nervii, trebuie să-ți încordezi; căci cine poate să-și păstreze sângele rece față de întreaga noastră mașinarie, care scârțâie la fiecare mișcare și ervaază pe toți aceia cari în adevăr vor să facă ceva în scurta lor prezență pe acest pământ? *Nu te supăra, Carol!* frumos sfat este; dar întrebarea este: de câte ori a putut el să împiedice pe bietul Carol de a se supăra?

21 Aprilie.—O logodnică, soră și vară de ofițer, îmi scrie o lungă scrisoare în care comentează o bucată dintr'un *Letopiseț* al meu, în care scrieam de un tânăr ofițer care dorea să se însoare cu o fată fără de zestre. Corespondenta mea socoate că există o contradicțiune, între mine de altă dată și acel ce a scris ultimul *letopiseț* cu pricina. Odată susțineam că dragostea trebuie să fie temeliea căsătoriei, pe când azi pledez pentru ca această bază să fie... zestrea, — averea. Am fost desigur rău înțeles, și poate este vina mea că nu m'am explicat deajuns în cele câteva rânduri consacrate visătorului ofițer. Eă am luat pe un tânăr ca tinerii de astăzi, ușuratic și plin de iluzii, — fără nici o bază solidă care să-i garanteze neschimbarea ideilor și a sentimentelor — și am prevăzut ce va face el dacă va asculta de înclinările actuale ale sufletului său. Un alt tânăr, nu acesta, ar putea să întemeieze o căsătorie ideală, o căsătorie de iubire. Modelul meu nu; și de acest model am vorbit eă, nu am generalizat. Modelul meu a fost bine prins, așa că, — dând dreptate corespondentei mele — îmi permit să cred că nici eă nu sînt vrednic de disprețul d-sale. E o simplă neînțelegere la mijloc și deci aide, — doamnă ori domnișoară — dă-mi mâna și să facem pace.

22 Aprilie.—Un străin a venit indignat la mine: „Ce fel de oameni santeți d-voastră? Mințiți lumea pentru plăcerea de a spune un neadevăr.“ Și streinul mi-a povestit pățania lui, pe care o transcriu aproape cuvînt cu cuvînt: Am un prieten, dar un bun prieten, înalt funcționar la un minister și îi cer un mic serviciu pentru cineva.

— „Lucrul este cași făcut. Dă-mi numele *individului*.“

Il scriu pe o bucată de hârtie și aștept vreo săptămână. Revăd pe amicul meu și-î amintesc de micul serviciu.

„— Care *individ*, nu-mi aduc aminte; te rog spune-mi odată de cine e vorba, se mira înaltul funcționar.

Îi repet afacerea.

„— Ah! perfect! Scrie-mi încă odată numele individului și să știi că lucrul este ca și făcut“.

A mai trecut o săptămână și îl întreb din nou despre *individul* meu.

„— Ah! îmi aduc aminte; — ca să nu uit trimite-mi-l mâine la minister și să știi că lucrul este isprăvit.

A treia zi „individul“ vine plouat la mine:

„— Bine, domnule, îmi zice el, ce fel de treabă îmi făcuși? M'am dus la prietenul d-tale și m'a luat cu gura, amenințându-mă că mă dă afară dacă voiu mai îndrăzni să-l plictisesc prin amicii și cunoscuți săi.

— Ei bine, conchise streinul indignat, ce fel de oameni sânteți dv.? Nu era mai simplu să îmi fi spus: „iubite amice, nu'ți pot face nimic“ și totul era să fie isprăvit.

Nu, doamne ferește, nu se face astfel; ci promiți totul, și lumea cu vorba și, în loc de doi oameni simpatici, îți faci doi dușmani: eu și... *individul*.

23 Aprilie.—Presa, adică drept vorbind *Adevărul*, discută cazul căpitanului Sturdza. Toate ar fi bune, dar ceea ce reiese din cele întâmplăte este pentru mine convingerea făcută că acest ofițer este un om rău, o inimă pestriță cum

zice românul. E foarte frumos simțul îndeplinirii datoriei, dar trebuie să te gândești și la urmări. Or, consecința actului făcut de acest ofițer este zdrobirea inutilă a unui alt ofițer superior, este rușinea unei întregi familii, este dezolarea atâtor inși,—dezastru al atâtor vieți, și dezastru inutil, fiindcă nimeni nu era să piardă dacă rămânea ascuns cea ce a devenit azi public. Și eu am fost de multe ori în cazul căpitanului Sturdza. Câte descoperiri nu ni se fac, câte scandaluri nu aflăm,—și totuși nu le dăm la iveală, fiindcă știm ce ruine inutile pot face! În afară dar de toate celelalte considerante, eu unul nu pot vedea în fapta căpitanului Sturdza decât fapta unei inimii rele și aceasta îmi e deajuns pentru ca omul să nu'mi fie simpatic și să piardă în fața mea ca făptură omenească.

24 Aprilie.— E noapte târziă. Clopotele sună la biserică și instinctiv mă uit pe stradă: ea este presărată de sute de lumini; sânt oamenii cari se întorc dela denie cu lumânările aprinse. Am văzut de multe ori acest spectacol și mărturisesc că nu m'a impresionat. Și nu vorbesc în mine nici amintirile copilăriei, nici simțul religios redeșteptat; nu. Ceea ce simt este o impresiune poetică, un sentiment estetic, la vederea acestui negru pătruns de lumină cu raze mari și cari luminează atâtea figuri omenesci, de altfel puțin interesante.

În fundul amintirii mele văd tabloul lui Theodor Aman, *Noaptea Învierii* și tabloul zugrăvit de Caragiale în *Făclia de Paște*, când evreul pe jumătate nebun, ținând strâns legată mâna hoțului în care a pus o făclie, vede ieșind oamenii cu învierea pe dealul din fața cârciumei!

25 Aprilie.—Petrec la gară pe un prieten care pleacă la Nizza. Il invidiez, căci cum aş pleca şi eu, departe, departe, aşa de departe încât să uit nu numai de ceea ce las în urma mea, dar chiar şi de mine. Am visul nebun de a deveni, dacă s'ar putea, altcineva, o fiinţă care se naşte din nou, care să n'aibă trecut. Călătoria ideală de altfel ar fi aceea care să te scape de toate grijile. Nu ai nimic după tine şi nici înainte nu te aşteaptă nimeni şi nimic. Călătoresc unde vezi cu ochii şi unde te trage inima.

O aşa călătorie m'ar ispiti, un aşa drum m'ar da o viaţă nouă, aş avea senzaţia pe care o are un întemniţat când i se dă libertatea.

De mult trenul a plecat, iar eu mă îndrept spre peronul de ieşire cu sufletul greu de simţirea că sânt înlănţuit pe vecie, muncind, mă întreb, pentru ce şi pentru cine şi cu ce satisfacţiune, în schimbul atâtor griji şi străduinţe?...

XVIII

DELA 3—9 MAIU

3 Maiu. — Azi am primit o vizită. În cursul conversaţiunii mi s'a aruncat afirmaţiunea: *a-cum desigur trebuie să fii fericit*. Am răspuns cu jumătate de gură: *Da, da, desigur*, ceea ce a făcut să fiu privit cu oare care mirare. Când am rămas singur am căutat să analizez sentimentul care m'a făcut să răspund îndoielnic şi am ajuns la rezultatul că ar trebui să fiu fericit *dar că nu pot să fiu*. Aceasta pentru bunul cuvânt că am o fire ciudată, cari mă opreşte să văd

totul în roz, chiar când realitatea este astfel. În definitiv, mă întreb, ce-mi lipsește? Când mă uit în jurul meu văd atâtea tristeți, atâtea nenorociri, atâtea dureri. Eă am trecut desigur prin multe greutăți, m'am epuizat ca să ajung până aici, dar în definitiv pot fi socotit ca unul dintre rariii privilegiați ai soartei. Totuși sânt nemulțumit, plictisit, lipsit de vioiciunea sănătoasă a altor naturi, cari trec și planează peste nenorociri și în lupta pentru viață își fac loc zâmbind. Eă dimpotrivă văd totul în negru, exagerez totul, îmi fac sânge rău de toate și sânt departe de a mă crede fericit. Nu voiă fi niciodată fericit; nu voiă fi, pentru că nu pot să fiă.

4 Maiă.— Am fost azi de dimineață la *Obor*. Am trecut pe lângă o grupă de oameni cari se adunaseră în jurul unui cal. Se făcea târgul pentru vânzarea lui. Vânzătorul, bun de gură, cu gesturi mari și vorbe răsunătoare, lăuda calitățile extraordinare ale animalului; mușterii tăcea și da din cap, examina cu atențiune calul; unul saă doă misiți se amestecaseră și ei în vorbă, și în jurul dobitocului se alcătuiseră aproape două partizi. În timpul acesta calul stătea liniștit, privea cu ochii lui mari și triști acea lume, care se interesa de toate calitățile ori defectele lui, dar care habar n'avea de partea lui-sufletească. Totuși nu se poate ca și această ființă să nu aibă cel puțin sentimentul vag a ceea ce se petrece în jurul saă. Înțelege poate că peste câteva ore i se va schimba viața în bine ori în rău, va fi ori rupt în bătăi și va suferi de foame ori tratat cu oare care omenie. Totuși va avea alt stăpân; va locui în altă parte a orașului și a județului, a țarei chiar; va fi nevoit să se deprindă

cu alte locuri, cu alte case, cu alt grajd, cu alți oameni, cu alți tovarășii de suferință.

Cine se gândește însă la asemenea fleacuri, când cumpără un cal și când, îl ia de căpăstru îl înhamă la căruța sa și încalecă pe el și îl duce acasă? Numai un vizionar ca mine se gândește la aceste sentimente ale nenorocitului cal, pe care îl vinde stăpânul după ce a stors din el tot ce a putut da!....

5 Maiu.—Intr'o societate, o persoană oficială era asaltată cu reproșuri de a fi făcut câteva lucruri nechibzuite, de a fi îndepărtat câțiva funcționari buni,—de a nu fi luat anume măsuri!

— *Oh! domnule, când ai ști, răspundea cel acuzat, când ai ști cât dorim noi să facem binele!*

Da, este neîndoielnic că fiecare om în sinele său dorește aceasta. Nu e de ajuns însă dorința. Trebuie să știi și cum să faci binele; altfel riscă ca tocmai cu cele mai bune intențiuni să faci dezastre de tot soiul.

6 Maiu.—Am vizitat erii pe un bătrân, pe unul dintre oamenii cari au putut să rămână credincioși timpului trecut. În ideile și sentimentele sale este nestrămutat același ideolog al libertății, așa cum o-visa generațiunea de acum o jumătate de veac, având credința că ceea ce s'a făcut bine s'a făcut.

Însă nu omul m'a impresionat, ci mijlocul în care trăește de atâta amar de vreme. Pe pereții cadre și litografii dinainte de 1848 și din vremea revoluțiunii; mobilele au rămas aceleași, stofele sânt de pe moda de atunci, obiceiurile casei sânt cele bătrânesci. E un anacronizm viu în mijlo-

cul sgomotos al vieței moderne și totuși, când intri în casa bătrânului, ai un sentiment plăcut și sfânt,—ceva care se apropie cu ceea ce simți când intri într'o biserică bătrână și uitată și de D-zeu și de lume.

Ești par'că într'o vreme în care timpul nu-ți este drămuț: bătrânul vorbește tihnit și cu pilde, este glumeț și îngăduitor, și totul îți dă regretul de a nu fi și tu din acele vremuri când vieța curgea fără de agitațiune, când toate faptele erau făcute cu chibzuință, când se mulțumea lumea cu puțin și când din toate părțile era un mediu înconjurător și de fericire și de liniște și de sănătate și de belșug !

7 Maiu.—A venit la mine un evreu din Moldova. Mi-a povestit pe lung și larg pățania lui. Acum câteva luni a avut un conflict cu un domn din orașul lui, conflict în care el socotea că are dreptate. S'a întâmplat că evenimentele politice din urmă au adus la putere pe adversarul de ieri. A început era prigonirilor și a sălbăticilor; așa că evreul a fost sărăcit, a fost nevoit să cedeze în toate, să se roage de ertare și, grație unor înalte stăruințe, să facă pace cu omul zilei și astfel—după ce a fost aproape distrus—să fie lăsat în pace.

— Și ce îți pot face eu ?

— Uite să publici la gazetă o mulțumire publică.

— O mulțumire publică, pentru ce și cui ?

— Pentru ce ? Pentru că *nu mai sânt persecutat.*

Greu am putut să fac pe acest om să înțeleagă ciudățenia cererii și dorinței lui ; căci să mulțumești unui funcționar că nu te persecută

iată în adevăr o mentalitate care nu poate exista decât numai într'o țară din Orient ca a noastră și la o ființă pentru care lege și dreptate nu mai există, ci pur și simplu stăpânirea bunului plac. Cu toate acestea omul avea dreptate. Trista realitate este că în fericita țară românească se poate întâmpla cazuri când—dacă îți e permis să trăești — este numai grație toleranței, bunăvoinței și hatârului celor puternici. De ce dar n'ar fi fost legitimă dorința evreului din Moldova de a mulțumi aceluia care a renunțat să-l prigonească și care îl lasă să trăiească ?

8 Maiu.—Zilele acestea am petrecut mai multe ore în sânul Corpurilor legiuitoare. Ieșind de acolo am avut un fel de ciudată mulțumire sufletească: am găsit actualul mediū parlamentar așa de jos ca nivel intelectual și moral încât m'a coprins un fel de mândrie. Poate să fie bineînțeles o simplă iluziune optică personală; dar din acea mulțime mi s'a părut că reiese o linie joasă de tot, peste care eū apar mult mai sus.

O fi adevărată această impresiune, nu pot să știu; dar, cugetând bine și trecând în revistă pe fiecare în parte, mă întăresc în părerea și impresiunea primă. Nu tot ce are țara mai deosebit și mai bun este adunat aici; se pare dimpotrivă că provincia a trimis tot ciurucul, așa încât nu e de mirare ca ceea ce am simțit eū să simtă și alții; și desigur așa este.

9 Maiu.— Am primit o curioasă scrisoare anonimă, cu atât mai curioasă cu cât se pare a fi icoana unui suflet sincer. Corespondentul meu

anonim este în dubiū asupra mea. Mă credea om sincer, cinstit, cu calități superioare; în sfârșit un om desăvârșit și care dorește binele și îl face pe cât poate. Totuși în jurul lui se spune de mine contrariul. Iată două păreri protivnice și corespondentul meu, căruia desigur îi sânt simpatice, începe să se îndoiască de sentimentele sale: sânt eū așa cum mă vede el ori sânt așa cum mă zugrăvește lumea și „amicii mei“?

Neputând avea deslegarea acestei probleme, prietenul meu necunoscut apelează la mine însumi și îmi pune înainte această problemă dificilă, ca eū să o rezolv.

Ei bine, ca să fiū sincer voiū spune corespondentului meu că aceea ce simte el n'ar fi de mirat să vază că este și sentimentul și dubiul meu.

Și eū, cași dânsul, am crezut și cred încă în parte că nu sânt un om răū, că voiesc să fac binele cât mai larg posibil, că în calea vieței caut să urmez drumul cel drept de cinste și calea binelui. Cu toate acestea văd și eū că lumea zice contrariul. Incep să mă îndoiesc de mine însumi și îmi zic: cine știe dacă egoismul meu nu mă face să văd în alb ceea ce este negru?

E o criză morală și în sufletul meu, și cu atât mai mare cu cât nici nu pot face apel la istorie și la posteritate: ele se ocupă de oameni mai mari decât mine. În ceea ce mă privește, știū dinainte că trebuie să mă mulțumesc cu judecata contemporanilor mei și cu atâta mai răū pentru mine dacă sânt socotit altfel decât cred eū că am dreptul să fiū judecat!

XIX

DELA 10—16 MAIU

10 Maiu.—O doamnă a fost impresionată de ultimul meu *letopiseț* și anume unde am vorbit de neputința de a fi fericit. Corespondenta mea a găsit și în lăuntru sufletului său aceleași impresiuni pe cari le-am dat eu la iveală; e totuși o deosebire între d-sa și mine: pe când eu m-am luat nădejdea de a mă mai simți fericit—și aceasta din cauza mea,—corespondenta mai are o iluziune; ea constă într'o ființă pe care o consideră bună, mare, unica pentru care ar fi capabilă să mă simtă o afecțiune, de care n'a avut să se plângă niciodată. I-ar fi lezne să se apropie de idealul său, să încerce în sfârșit să fie fericită, dar ezită și ezitarea aceasta este curioasă. Corespondenta își zice, și cu drept cuvânt, că dacă va atinge idealul, cine știe dacă nu-l va pierde, și preferă să stea în așteptare și astfel să aibă cel puțin speranța că poate fi fericită. În neștiință de ce trebuie să facă, mă întrebă pe mine, eu mă grăbesc să-i răspund că are dreptate. Pentru aceasta n'are decât să mediteze ceea ce spunea, dacă nu mă înșel, Champhort, asupra iubirei: *ea trăiește prin foame și moare prin sațiu.*

De altfel și fericirea este cam tot așa. Ea există cu condițiune ca să nu o ai, ca să nu te atingi de obiectul dorit; de îndată ce-l ai, deziluzia sosește și cu ea dorința altei fericiri.

11 Maiu.—Azi dimineață, eșind de acasă, am găsit la scară un bătrân, care mi-a întins o hâr-

tie scrisă cu litere cirilice. Era un decret de numire al său, contrasemnat de tatăl meu, și purta data de 1857 ! Supraviețuitorul acesta al unei generații dispărute mî-a vorbit despre neamul meu, cunoștea pe toți ai mei, fusese în intimitatea lor și timp de un ceas l-am ascultat invocând o altă lume, pe care în parte o uitasem iar în altă parte nu o cunoșteam de loc. Nu știu cum, doar această aparițiune mî-a dat o impresie pe care n'am mai simțit-o până acum ; mi s'a părut că în bătrânul acela, umil, dar care reprezintă o altă viață, am găsit pe tatăl meu și m'am gândit ce sentiment ar avea el dacă ar învia acum, el care azi ar avea aproape o sută de ani, și s'ar afla în fața copilului său, și el îndrumat pe calea grea a bătrâneței !

Pe de altă parte ași fi voit să mă scobor în mintea acestui bătrân și să cercetez, dacă s'ar putea, ce gîndește și ce simte el față de calei-descopul vieței, atît de variat și de repede în mersul lui. Inșă mintea bătrânului este întunecată de vîrstă; arelicăriri din când în când; doar din trecut i-a rămas memoria oamenilor și a faptelor fără să mai aibă vreo impresiune asupra lor.

Oricum, această aparițiune, a unui necunoscut care a urmărit pe ai mei și pe mine, mî-a făcut plăcere și mî-a adus și puțină tristețe.

12 Maiu.—Zece Maiu ! Totdeauna am fugit în cel mai retras colț când văd lume multă și gloată strînsă la un loc, pentru a vedea acelaș lucru văzut de atâtea ori ! Totuși necesitatea de a mă întoarce acasă m'a făcut să trec pe calea Victoriei și să văd *decorația*. Ce meschină și banală este ! Se pare că particularii se întrec cu lumea oficială în a face urât și fără gust. De

altfel vina este a celor de sus. Ei ar trebui să dea impulsul artei decorative, și în această privință am rămas înapoi cel puțin cu cincizeci de ani.

Trebue însă de remarcat și o circumstanță ușurătoare. La noi prea de multe ori se fac asemenea „paradii“ și în loc ca semnul acesta de bucurie să vină dela sine, el sosește deodată cu domnul comisar al secției respective. Or, o decorațiune impusă de *domnul comisar* nu poate să fie decât aceea ce este și ce dat ne-a fost să vedem pe calea Victoriei!

13 Maiü.—Câte odată încep să mă îndoiesc de mine insumi. Eri am crezut că ar fi original ca tot ceea ce cred despre rege să-l concretizez într'un interview închipuit și care a luat locul paginei de altădată a *Adevărului* cu titlul mare *Zece Maiü zi de doliü*. Fiecare timp are manifestațiunile sale și de aceea am socotit că o asemenea convorbire cu regele ar fi fost pentru toată lumea o pagină interesantă. Unii așa au găsit-o; alții însă au strigat: *ai făcut o escrocherie și nu ești decât cel de pe urmă mizerabil!*

Eü am mărturisit de atâtea ori că am ciudata pretențiune de a fi un om cinstit și în această privință—când mă uit la aceia cari sânt veșnic oamenii zilei și când le știu toate pețele și ignomiunile,—mă socot superior lor și această credință îmi dă siguranța că nu păcătuesc și n'am păcătuit contra cinstei.

Cei ce mă acuză de necinste sânt ei sinceri în aprecierea lor și, dacă sânt sinceri, ce ar trebui să creadă dânșii de *ceilalți*, dacă eü sânt un mizerabil și un om de ultima specie?

14 Maiü.—Un ziar din Alexandria, cel mai

mare oraș din județul Teleorman, în care există un gimnaziu, o judecătorie de pace, câteva școli primare, un corp de avocați, în sfârșit unde ești în drept a presupune că există un cerc cultural,—un ziar din această localitate a avut o idee originală: de a face statistica revistelor literare cari se desfac în acest orașel de mai mult de zece mii de locuitori. Transcriu această jalnică statistică: *Convorbiri literare* 1 cititor, *Săptămâna* 2, *Vieța nouă* 3, *Semănătorul* 5, *Luceafărul* 1, *Făt Frumos* 1, *Furnica* 10, *Revista noastră* 4.

De altfel, dacă s'ar face această lucrare în toate orașele țării, proporția n'ar varia și dacă s'ar lua și Capitala s'ar descoperi că ea stă mai rău decât orașele și orașelele de provincie. Aceasta însemnează că la noi viața intelectuală este nulă și că trebuie să ne ridicăm pălăria cu respect înaintea aceloră cari mai au curagiul să scrie, ori să picteze ori să sculpteze!

15 Maiu.—In *Letopisiți*, am luat hotărârea de a nota zi cu zi diferitele mele stări de suflet și impresiunile ce mă ating. Observ însă că a spune adevărul e un mare defect, căci se face o armă din sinceritatea mea și împotriva-mi. Nu e bine să dai drum liber gândurilor tale intime, trebuie să le păstrezi numai pentru tine, iar în fața lumii să apari altfel, cu masca minciunei pe față,—să faci cum fac toți—; căci, în mascarada aceasta a vieții, e o crimă să apari așa cum ești, bun ori rău. Spovedania psihologică pe care o fac pe fiecare săptămână scandalizează presa bine cugetătoare, ba chiar se fac încercări disperate să mă pună în contradicție cu mine însumi: pe omul intim cu ziaristul și omul politic.

Totuși voiū urma calea începută. Eū socot o încercare cinstită de a pune în concordanță ceea ce simți tu cu aceea ce simte cititorul; este o notă nouă de a sta de vorbă cu cetitorii altfel decât de pe tribuna articolelor *serioase*, și apoi și pentru mine este un fel de satisfacțiune când văd că am putut concretiza o senzație care a trecut fugitiv prin mintea mea și care capătă corp, reluând-o, analizând-o și cercetând-o. E o odihnă binefăcătoare de a gândi și la alt ceva decât la politica propriu zisă, pe care o detestez fiindcă o socotesc o meserie urâtă.

16 Maiū.—Pe biroul meu, într'un vas de cristal tăiat de Bohemia, trei bujori dubli își răsfăță înaintea ochilor mei roșul lor plin de viață. Câteva petale au căzut pe hârtia pe care scriū și, deși moarte, încă au frăgezimea și puterea care mă sugestionează în aceste flori! De ce îmi place bujorul, mă gândesc de multe ori, când sânt atâtea flori mult mai delicate, cu nuanțe mult mai tandre, pe cari pictura zadarnic s'a încercat a le reda?... In prima linie îmi zic că această floare este mai decorativă decât altele. Aceasta nu-ī o explicațiune suficientă; probabil e alta care stă în contradicție cu natura mea melancolică și visătoare.

E o chestie de contrast poate între firea mea și această floare, iar contrastul de multe ori explică și preferința. Brunii iubesc blonde, blondele iubesc brunī; un bărbat mic de statură preferă femeī robuste și așa mai departe. Pentru firea mea, obrăznicia aceasta de culori, viața robustă a bujorului alcătuiesc un contrast cu firea mea, și de aceea prefer bujorul înaintea altei flori.

E o explicațiune ca alta. Poate nu o fi cea adevărată, dar în tot cazul este o explicațiune și asta este esențial acum deocamdată. Asupra câtor altor probleme mai grave nu se mulțumește omenirea și mai cu puțin !...

XX

DELA 17—23 MAIU

17 Maiu.—Ziarele anunță moartea la Paris a regelui finanței, Alphonse de Rothschild. Numele acesta a ajuns să fie generalizat și identificat cu bogăția. „Nu sânt un Rothschild“, spune fiecare om care este supus la faceri de bine silite și la cheltuieli mari. Rothschild ! Câte minți n'a amețit el, câtă lume nu-l iea ca ideal și cine nu l'a fericit ? În adevăr, după părerea generală, fericirea depinde numai de avere : ai bani ești fericit ! Desigur că, în cele mai multe cazuri, bogăția îți dă puțința fericirei, căci îți procură mijlocul de a-ți satisface și toate nevoile și toate dorințele și de a-ți da tot ce e posibil. Zic *posibil*, căci pe câte avuția nu ți le poate da ! Dacă ai fi întrebat pe Rothschild care i-ar fi fost idealul, desigur ți-ar fi răspuns să i se dea licoarea fermecată a doctorului Faust, să i se dea puțința de a mânca și de a bea și poate va fi crezut că suprema fericire ar fi fost să poată iubi încă și să fie iubit pentru el însuși, nu pentru milioanele sale. Câte din ele nu le-ar fi dat pentru o clipă de fericire !

Fericirea ! fericirea ! Cine nu umblă după chimera aceasta, pe care nu o pot atinge nici să

răcii nici bogății !... Unii vor una, alții vor alta; cel sărac crede fericit pe bogat, și acesta ar da toată bogăția lui ca să poată gusta în liniște zilele ce i-au mai rămas de trăit.

Cu toate acestea există fericirea, ea este patrimoniul aceluia care n'a dorit mult, s'a mulțumit cu puțin, a luat viața dela început, cum alții o văd de-abia la sfârșit că ar fi trebuit să o iea, fără de complicațiuni și de idealuri mari. Câți sânt dintre aceștia ? Foarte puțini, iar majoritatea cea mare aleargă nebună după bogății și când le ajunge vede că deșărtăciune este și în acest mijloc de a căpăta fericirea.

18 Maiu.—Un doctor îmi scrie următoarele : „Citirea Letopisișilor d-tale îmi produce o impresiune agreabilă, ca acea pe care aș avea-o din conversațiunea cu o persoană inteligentă. Mă regăseam în multe stări pe cari le descrii d-ta, e vorba de stările sufletești. Așa de exemplu: întocmai ca și d-ta *nu mai pot fi fericit*, și aceasta în orî și ce situațiune m'aș afla. Dar eu cred că de aici nu trebuie să tragem anumite formule pe cari să căutăm a le aplica la toți oamenii. Ei cred că explicarea cea mai potrivită și cea mai logică stă în faptul că atât eu cât și d-ta, cât și alții la fel ca noi, sântem neurastenici. De aicea provine reacțiunea, deosebită la ceilalți oameni, pe care ne-o produc diferitele întâmplări din lumea externă. Un alt rău este însușirea pe care o avem de a analiza prea mult starea noastră mintală, căci prin această analiză continuă nimicim o parte din porțiunea de plăceri pe care ar trebui să ne o procure o întâmplare fericită. Nu știu dacă nu mă înșel, dar și această auto-analiză dusă la extrem

constituie ceva morbid. Cauza nefericirii noastre persistente, independentă de lumea externă, este dar de natură *patologică* nu filosofică“.

Dacă corespondentul meu are dreptate, descoperirea lui nu mă supără. O boală se poate lecu. De ce însă doctorul meu nu indică și modul de a deveni orî de a putea deveni fericit ?

Orî poate și el, pe altă cale, a ajuns la aceeași concluzie că *nu are putința să fie fericit ?*

19 Mai.—Cine mă cunoaște intim este surprins de colosala deosebire dintre omul public și cel privat. Cum se poate ca aceeași persoană să fie cel ce scrie la ziar, care este implacabil, brutal, violent, tenace, și în același timp în viața de toate zilele să fie omul linistit, aproape timid, nehotărît și de multe orî lipsit de voință și de curagiū, politicos și serviabil, pe care îl cunosc cei din intimitatea lui ?

La această întrebare se poate răspunde că trebuințele meșteșugului schimbă pe om. Pentru a te putea impune și a te face respectat, pentru a te putea menține în lupta pentru traiū și într'o țară unde nu avem nimic, absolut nimic, e nevoie de un singur lucru: să inspire frică, să te faci temut. Dacă ai slăbi un singur minut, ești pierdut, te distrug mișei și adversarii. Cu puterea fricei mergi înainte, frica îți dă mijlocul de a nu fi atacat și pentru aceasta trebuie să pari (cel puțin) că ești implacabil, rău, brutal, violent, tenace.

Poate e rău că fac această indiscrețiune ; dar de ce n'aș face-o de vreme ce nu pot să'mi schimb felul meu de a fi public ? E o cestiune pentru mine de viață și de moarte ?

20 Maiu.—Am avut zilele acestea o polemică personală, care s'a isprăvit cu izbânda mea. Am luat repede pe adversar, l'am găsit cu platoșa găurită la o parte și ușor l'am scos afară din luptă. In gazetărie, nu știu dacă trebuie să fii deștept, dar prevăzător este indispensabil ca să fii. Or, când ai părți vulnerabile e datoria ta de om cuminte ca să nu te expui la lovituri cari te pot atinge. Și cine nu are părți slabe? De multe ori, dușmanul ți le descoperă. Când tu te expui loviturilor, nu aparî oare neprețut sau cel puțin neprevăzător?

Sânt dator să fac aici o mică indiscrețiune ziaristică. Publicul când te vede supărat, furios, când lovești fără milă și ești în paroxizmul furiei, socoate în general că în adevăr tot ce ai scris ai scris în starea aceea psihologică. Nu se întâmplă lucrurile astfel; tu scrii răsând de prostia adversarului, și furia ta este tot așa de puțin reală ca și a actorului care se repede să ucidă cu un pumnal pe adversarul său!

Și noi în presă sântem mai mult sau mai puțin actori și este o fericire, căci altfel ne-am bate pe stradă, ne-am împușca ca în vremile trecute. E mult, dacă întâmplările unui duel schimbă comedia în dramă, iar aceasta nu e decât un accident profesional.

21 Maiu.—Săptămâna aceasta este a scrisorilor. La protestările mele că pe sfânta dreptate am fost înjurat de confrății mei relativ la interviewul închipuit cu regele, un alt anonim, (și acesta binevoitor, de altfel), îmi scrie următoarele: „In ceeace privește *interviewul cu regele* bănuieala pe care au manifestat-o unii asupra intențiunilor dv. este îndreptățită, căci este greu de explicat

altfel zgomotul înainte-mergător care s'a făcut cu privire la un interview fictiv. Un asemenea zgomot n'ar fi fost justificat decât pentru un interview real, neimaginat. Eă m'am simțit cu totul surprins știind cât de bine merge jurnalul și având convingerea că o asemenea reclamă este cam deplasată“.

Această observațiune pare dreaptă și m'a emoționat în prima linie. Câte greșeli nu faci în vieață, de cari nu-ți dai seama decât atunci când lumea te face atent! Aici însă nu cred să fie astfel. De ce am făcut reclamă asupra numărului cu pricina? Pentru bunul motiv că socoteam că acel articol are o însemnătate politică, chiar așa cum era închipuit și este natural să cauți ca să te citească cât mai multă lume. Dealtmintrelea, pentru noi cari trăim în mijlocul zgomotos al reclamei este cu puțință să ne lipsească oarecari nuanțe și deci să mergem câte odată alătura de bunul simț.

22 Maiu.—Dacă tata și mama ar fi avut buna inspirație să mă boteze Mircea ori Bogdan, Hamilcar, Napoleon ori Anibal (cu riscul ca la școală să-mă fi zis *Animal*), aș fi avut în vieață un plictis mai puțin: ziua numelui meu. Altădată, din ajun fugeam departe, departe într'un colț cu verdeață și cu soare și nu veneam acasă decât a doua zi când nu-mă rămânea decât neplăcerea de a deschide telegramele și plicurile cu cărți de vizită. Azi trebuie să primesc vizite și să răspund la ele. Iată încă o convențiune socială absurdă. Nu 'ți face nici o plăcere această colindare pe la casele oamenilor și nici acestora nu le aduce mulțumire. Când te așezi în trăsura cu lista de 20—30 de vizite, îți faci cruce și zici: *Doamne de n'ar*

primi nimeni! Când suni, scoți cărțile preparate gata și, când îți se deschide, o ieși înainte tu: *Nu primesc boerii?* Aștepți răspunsul cu palpitație, căci feciorul poate răspunde ori *Poftiți, domnul ori doamna este acasă*, ori el îți înseninează fruntea declarându-ți zâmbitor că *domnișorul așeșit*. De mulțor, ani de zile, schimbă cărți de vizită cu persoane pe cari nici nu le cunosc. Ele vin la tine și-ți depun cărți în lipsă, tu faci tot așa; iar când le întâlnești pe stradă te întrebă dacă trebuie să le saluți ori nu?

O reformă democratică ar fi suprimarea vizitelor și a cărților de vizită, adevărată calamitate publică pentru lumea care muncește și care nu vede necesitatea de a avea prietenii și cunoștințele pentru ca să umbli pe la casele oamenilor cu cărțile tale de vizită.

23 Maiu.—Zilele trecute, la Pesta, doi deputați s'a bătut în duel și unul din ei a rămas mort pe loc, străpuns de spada adversarului. Nu de mult căpitanul Sturdza s'a bătut în duel cu alt domn ofițer, căpitanul Cantacuzino, dar sfârșitul duelului a fost mai puțin tragic: totul s'a redus la o zgârietură și la declarațiunea curagioasă a d-lui căpitan Sturdza că este împotriva duelului. În sfârșit astăzi nu se vorbește decât de duelul Stătescu-Bădărău, al cărui rezultat nu se cunoaște până în momentul în care scriem, deoarece martorii n'aș căzut încă de acord.

Toate aceste încercări de a rezolvi cu sabia ori cu pistolul oare cari diferende dovedesc că în fond civilizațiunea noastră a progresat așa de puțin, în cât nici măcar n'am fost în stare să găsim soluțiuni înțelepte la toate neânțelegerile

dintre oameni. De altfel ce să vorbim de civilizațiune, când vedem că oamenii se ucid cu zecile de mii în războaie și când tot progresul nostru este că zilnic găsim mijloace din ce în ce mai perfecționate pentru a ne distruge!

XXI

DELA 24—30 MAIU

24 Maiu.—Acum trei zile feciorul mî-a anunțat vizita unei doamne... *cu un buchet*. O doamnă la mine acasă, și încă cu un buchet, mi s'a părut curios, dar m'am dus să primesc dama cu florile. Era nevasta unui fost lucrător al *Adevărului*, descoperit că făcea camătă cu ceilalți lucrători și concediat, deși avea 10 anî de serviciu la tipografia ziarului, — concediat fiindcă era vorba de dat o lecțiune. Și acum soția lucrătorului, înarmată cu un buchet, pentru ziua mea, venea să-mi pledeze cauza soțului, să plângă și să-i ceară iertarea. Am refuzat categoric, explicând doamnei că nu pot face altfel; dar în capul meu luptam să găsesc soluțiunea altei probleme: cu buchetul ce să fac? Să-l primesc nu puteam, căci nu era nici un motiv ca să accept acest dar, dela un om pe care fără dorința mea îl nenorocisem; în acelaș timp nu găseam formula cu care să refuz această ofrandă, fără să jignesc pe acea nenorocită. O vedeam cât de stângace venise, câtă speranță pusese în acel buchet adus de ziua mea și mi se părea o nouă și inutilă cruzime și o impolitețe să-i dau înapoi florile...

Ce-am trebuit să fac am făcut: am rugat pe

solicitatoare să și ia înapoi buchetul pe care nu-l pot primi și biata femeie—și mai stângace, și mai dezolată și mai rușinată — a fost nevoită să plece ducându-și îndărăt acasă și florile acelea pe cari desigur le blestema și răspunsul meu crud și brutal.

Și cu toate acestea, dacă ar fi știut acea sărmană că nu mi-a lipsit bunăvoința și mila.. Datoria însă de multe ori face ca să tacă celelalte sentimente.

25 Maiu.—Primesc din Iași o elocventă scrisoare, pe care nu mă pot opri să nu o reproduc aproape întregă, omițând partea lăudăroasă care nu este de loc esențială :

— „D-v. spuneți că nu sânteți fericit—fără a ști pentru ce — și nici nu veți fi vreodată. Eă pot să vă spun și de ce nu sânteți fericit și cum ați putea deveni astfel. Nu sânteți fericit fiindcă nu credeți în Dumnezeu. Ați putea fi dacă ați crede și ați avea deplină încredere în faptele lui. Cel ce nu crede nu vede nici un folos în lumea aceasta, lucrează fără de scop, i se pare că s'a născut numai pentru suferința și nimic mai mult. Chiar dacă i se pare că are vreun scop, spre exemplu binefacerea, aceasta nu poate să-l mulțumească decât momentan. In definitiv, oricât de altruist ar fi cineva, dorește și pentru el însuși ceva, o mângâiere, o speranță. Dar de unde să o ieși când nu crezi și deci când nu sperî ? Ne-am născut ca să petrecem câteva zile amare și atâta tot. Spuneți dv. înșivă că nu cu avere, renume, etc., omul e fericit. Eă susțin că mai fericit este un pustnic care crede decât cel mai mare milionar care nu cunoaște decât milioanele

sale. Cel ce are credința tare e pururea fericit. Vede creațiunea în toată splendoarea ei și se entuziazmează. Cred că nu voiți greși când voiți spune că: cel ce crede în lumea cealaltă o are deocamdată și pe aceasta.

„E acum luna lui Maiu, luna florilor, a renașterii naturei întregi. Renașteți și dv., gândiți-vă mai serios la lucrul acesta și credeți că poate fi cineva socialist și să crează în Dumnezeu, ba mai mult: numai aceia cari cred în D-zeu pot fi adevărați socialiști, iubitori de oameni.

„De altfel nici nu pricep, cum un om ca d-ta să aibă așa de puțină credință. Înțeleg că nu vă împăcați cu unele dogme bisericesci, dar curios că nu sânteți un adept al *religiei naturale* cel puțin“.

Ca să fiu băiat bun—cam tomnatic băiat, dar totuși bun—subscriu și eu bucuros la toate cele scrise de *creștinul* din Iași. L'aș ruga însă să'mi dea rețeta cum să deviu credincios, când am gustat din fructul științei și când tot ce am gândit, întreaga mea intelectualitate protestează contra existenței unei ființe supranaturale, care explică foarte ușor toate, dar care din nenorocire nu mai găsește loc în capetele celor cari cercetează și scrutează și lumea și vieța.

De altfel și pentru filosoful materialist există poezie, există puțința de a fi fericit și liniștit, deși el știe că nu-i decât un atom în imensitatea fără de margini a naturei veșnic în mișcare și în lucrare.

26 Maiu.—Azi a venit la mine o doamnă care, după ce mi-a vorbit de multe lucruri banale, mi-a lăsat o scrisoare cu rugăciunea de a'î răs-

punde. In scrisoare, d-na îmi face destăinuirea *cazului ei*: e măritată, nu își urăște bărbatul care e tot ce poate fi mai gentil și mai bun față de dânsa; este mama unei fete drăgălașe pe care o iubește,—și totuși e atrasă către alt bărbat pe care îl disprețuește căci este o ființă inferioară din toate punctele de vedere, de care are oroare, groază și dezgust, și totuși a devenit amanta lui, nu poate să scape de această iubire adulteră și infamă, care o ucide moralmente și poate s'o nenorocească și pe ea și pe mica ei familie. Face apel la mine ca să'i explică *cazul* și să'i găsec leacul.

— Uite, doamnă, să-ți povestesc și *cazul meu*: doctorii mă opresc dela multe bunătăți ale vieții, în special sânt supus la diete foarte stricte; cu toate acestea, deși știu că fac rău, deși constat că comit o greșală și o crimă contra persoanei mele, deși știu că paharul de apă în plus pe care îl beau, mă face să sufer mai mult de cât îmi procură o satisfacțiune momentană înghițirea acestui lichid; calc totuși prescripțiunile medicilor și încetul cu încetul mă omor în modul cel mai stupid.

Ai putea să'mi explici d-ta, doamnă, *cazul meu*—și, explicându-l pe al meu, vei găsi și explicațiunea pe care o cauți și d-ta.

26 Maiu.—Citind telegramele asupra încercărei de omor contra regelui Spaniei la Paris și cunoscând reacțiunea care domnește în Spania, mi-am explicat acest atentat și oarecum l'am și scuzat, cum scuzez toate atentatele din Rusia, și cele prezente și cele viitoare.

Totuși gândul meu s'a dus cu acest prilej la nenorocita mamă rămasă la Madrid, la tot ce

a simțit când fiul ei a plecat spre țări necunoscute de el, pe vremuri pe cari nu le poate păzi și în cari îl putea întâlni moartea. Chinurile mamei acestuia m'au înduioșat, căci sânt de acelea cari nu se pot liniști. A crescut pe acest copil, ultim vlăstar al unei dinastii,—l'a crescut cu atâta greutate și îngrijire, — și totuși în fiecare moment el poate să-î fie răpît iar ea în neputință de a-l apăra, căci este regină-mamă și o regină este cu totul neputincioasă ca să veghizeze și să apere pe copilul său!

27 Maiu.—La discuția legii contenciosului administrativ d. Vasile Lascar, arătând strălucirea trecutei generațiuni de miniștri de justiție, a exclamat arătând banca ministerială: *și acum iată ce avem!* Probabil că fostul ministru de interne a fost sincer în sentimentele sale;—dar câtă înșelăciune în privința trecutului! Totdeauna nouă ni se pare măreț *ceea ce a fost*, mic *ceea ce este*. Dacă însă am deschide istoria și am întreba-o despre oamenii dintr'o anumită epocă, am vedea că și ei n'aŭ fost prețuiți mai mult de contemporanii lor. Aceleași acuzațiuni li se aducea și lor, acelorași calomnii erau victime, cu acelaș noroiu erau acoperiți. Azi zicem: aveam odată pe Bozianu, azi avem pe Bădărău! Cine știe dacă peste 30 de ani d. Bădărău nu va fi răzbunat și nu se va zice: odată aveam ministru pe Bădărău, azi uitați-vă pe cine posedă țara ca logofăt al dreptăței?..

28 Maiu.—Săptămâna aceasta am primit multe scrisori. In unele sânt înjurat, în altele sânt lăudat. Spicuiesc din ele dorința unui amic de a

mă vedea liniștit și deci fericit. Nu ar fi mai bine, se exprimă scrisoarea ca, în loc de viața aceasta veșnic agitată și de lupta plină de amărăciuni, nu ar fi mai bine să lași totul și să începî o viață nouă de tihnă, fără de emoțiuni și de vecinică agitare, o viață sub cerul limpede al Italiei ori în marile centre streine, grație cărora să poți avea și satisfacțiuni intelectuale și morale, și traiul să-ți aducă numai senzațiuni plăcute?

E întrebarea însă, dacă aș putea duce o asemenea viață? Când am trăit un sfert de veac în mișcare și muncă, m'aș simți foarte nefericit fără de ocupațiunile mele zilnice, cari mă-aucătuiau o a doua viață. La mine este o condițiune *sine que non* de a trăi astfel, e viața vieții mele lupta, am trăit luptând din greu și se vede că scris îmi este ca să nu mor pe patul liniștit al rentierului ori al filosofului.

29 Maiu.—Un autor mă-a scris, protestând că nu vorbesc în ziar nimic de cartea lui.—„Mă-o puteți critica, e dreptul d-v., îmi scrie el; dar nu aveți dreptul să mă ucideți cu tăcerea“. Am luat scrisoarea și am dat-o criticului nostru literar. Mă-a răspuns că lucrarea este prea slabă și că tot ce s'ar putea menționa ar fi în rău, nu în bine.

Vorbește cum crezi de cuviință și cum îți este aprecierea, am arătat eu colaboratorului meu, și rezultatul a fost că autorul cu pricina a eșit cam scărmanat. Primesc astăzi o altă scrisoare foarte supărată, prin care mi se face acuzarea că am fost nedrept și aspru cu autorul.

Care va să zică: dacă taci ca să nu faci rău cuiva, rău este; dacă îți spuî sincer părerea,

este iarăși rău, — și bine n'ar fi decât atunci când ai fi absolut de aceeași părere cu autorul, ceea ce dovedește proverbul francez că *este foarte greu să mulțumești pe toată lumea și pe soacră-ta!*

XXII

DELA 30 MAIU PÂNĂ LA 5 IUNIE

30 Maiu.—Examenele sânt suprimate și veselie mare este în lumea zgomotoasă a școalelor: sânt veseli și copiii că au scăpat de această grijă, sânt veseli și părinții că au scăpat de emoțiunile examenelor copiilor și uni de stăruințele ce trebuiau să le facă către profesori și către amicii profesorilor. Nicăiri ca la noi n'a ajuns la perfecțiune arta solicitărei și pentru a face apel la zeul atât de puternic și național numit *hatâr*. Mi s'a întâmplat cazuri când cineva a apelat la mine, ca să intervin la X, acesta să intervină la Y, ca însfârșit dânsul să intervieve la nevasta lui Z, care să se milostivească să treacă la examen pe candidatul care alerga după protecția mea. E o întreagă anchetă, o întreagă spiță a neamului și un întreg almanah de Gotha al relațiunilor și al prietenilor. Elevul nu caută să se recomande studiind ci căpătând bilete și știința asupra chipului de a căpăta favoarea dascălului.

Din acest punct de vedere suprimarea examenelor înlătură încă o cauză a stricărei caracterului tinerimei în școală.

Totuși, din punctul de vedere artistic și pitoresc, examenele aveau și partea lor bună. Vieța

din copilărie începea să nu treacă banală și uniformă. Copilul aștepta ceva, se gândea la acel sfârșit de an, se emoționa, era în adăstarea evenimentului. De azi încolo vieța școlară va curge uniformă. Anul se va sfârși cum a fost început, pe lângă că lipsa solemnității examenelor va mări și mai mult banalitatea vieții școlare.

Nu discut punctul de vedere pedagogic, pentru că în această privință dreptatea este a acelor care au suprimat examenele. În totul și în toate este însă o parte mai artistică, mai morală, care și ea trebuie luată în seamă.

31 Maiu.—Eri un student în medicină a tras cu revolverul în d. profesor dr. Manolescu. De parte de mine ideia de a aproba ori de a încuraja acest chip de a obține nota de trecere, ori de a-ți răzbuna că dascălul tău n'a putut ori n'a voit să-ți dea o notă bună; departe iarăși de a aduce vreo vină d-lui dr. Manolescu.

Cele întâmplate însă la facultatea de medicină sânt o pildă a zăpăceleii morale care domnește la toate facultățile noastre. Profesorii nu-și fac datoria în conștiință, țin cursurile ca vai de ele, vin neregulat la prelegeri, de examenele studenților își bat joc; sânt în sfârșit cu totul departe de a înțelege că o catedră universitară este ca un sacerdoțiu și că trebuie să dea pildă de moralitate, de dezinteresare și de știință. Ori,—fără a face personalități—și mai mult la celelalte facultăți decât la medicină, corpul profesional dă dovadă de cea mai adâncă anarhie morală și pilda sa e dăunătoare corpului studentesc. Starea aceasta nenorocită dă rezultate ca acesta al studentului care iea revolverul și îl sloboade în

profesorul care, socoate el, l'a nedreptățit. Or, aceasta *nu trebuie* să fie măcar în mintea elevului, nu e semn bun când se poate *măcar bănu*i un profesor că nu ar fi imparțial și că pune note bazat pe alte considerente decât dreptatea.

1 Iunie. — Rolul de ziarist independent este foarte dificil. Niciodată nu ajungi să mulțumesci pe toată lumea și să fii și tu mulțumit. Nu ești mulțumit, fiindcă începi să te îndoiești și tu de siguranța cugetărei tale. În lumea politică fiecare înțelege să fie independent, dar această independență să-și folosească lui. De îndată ce aceasta nu se întâmplă la ziar, de îndată ce chipul tău de a vedea folosește adversarului, tu încetezi de a fi independent, ești un vândut ordinar, căci în fericita noastră țară nu e permis unui ziarist să aibă ideile sale; totdeauna ziarele sânt cumpărate cu aur și, în toate împrejurările, motive rușinoase și inavuabile decid linia de conduită a ziarelor.

E întrebarea: tot astfel cugetă și publicul? Dacă ar fi așa în adevăr, ar fi să te desguști de această meserie, să o lași și să te duci la țară să semeni bob și fasole, să cultivi salată și varză și să încetezi acest meșteșug ingrât de a-ți da părerea asupra tuturilor faptelor zilnice și a oamenilor zilei!...

Lezne este de zis însă. Ziaristica, dacă te apucă, te ține legat și vezi bine că, oricât te-ar supăra apreciațiunile unora, tot ziarist vei rămâne și, cum sper eu, tot fără stăpân și fără de zgardă.

2 Iunie. — Eri Camera a împământenit pe unul din aceia cari, deși născuți și crescuți în Româ-

nia, sânt socotiți totuși *străini*. Acest *străin* de douzeci de ani solicită onoarea de a fi român și abia erî după atâta amar de vreme i s'a dat acest drept, de care e probabil că nu se mai poate folosi. Venise în țară, întors dela studii, aproape cu mine odată. Avea diplome academice și nutrea speranța să facă *ceva* și să ajungă *cineva*.

De douzeci de ani însă așteaptă să se apuce de lucru, a îmbătrânit sperând și lucrând ca să atingă acest ideal, și-a epuizat și puterea de răbdare și puterea de a solicita. În acest timp omul cu iluzii și speranțe, cu diplome academice de cari nu se poate folosi, omul acesta a fost nevoit ca să și trăiească, să accepte ori și ce, să muncească fără de gust și fără să poată ajunge la *ceva*, umilit și revoltat, deznădăjduit și totuși în fiecare an sperând câteva luni, cât ține parlamentul, că în sfârșit i se va face dreptate.

Azi a răzbit în cetățenia română. Are hârtia la mână, plătită cu *trei sute* de lei, diploma de cetățean, doveditoare că e român și că poate să se folosească de fructul muncii sale. E însă cu părul alb, istovit, prăpădit, un om sfârșit. De ce să se mai apuce acum? O carieră nouă se face cât ești tinăr, cât timp ai energie și entuziasmul tinereții. La vârsta de patruzeci și cinci de ani, și după o vieață ca a lui, nu se mai poate începe nimic. E ca soldatul care va cădea victorios, dar mort de oboseală și de privațiuni, lângă steagul pe care l'a împlântat pe vârful cetății!

3 Iunie.—Azi este *temeiul* Moșilor. Toată ziua a fost frumos. De-abia acum seara, când scriu aceste rânduri, o ploaie înceată a început să strice și de astă dată veselia dela Moși. Am scris

veselia, dar mie mi se pare că la Moși este numai zgomot. E în fiecare om sugestia de a imita pe ceilalți, sugestia de a striga și tu când strigă alții, de a face zgomot în zgomotul general.

Românul nu este însă vesel. Din firea lui este melancolic, și nu are veselia sănătoasă a celorlalte popoare.

De altfel, citiți cântecele lui populare. Toate sânt triste și chiar când pătrunde o rază de bucurie, e totuși și un nor de jale. E trist românul și în dragostea lui, e trist și în eroizmul lui, e trist în toate și în totul. De altfel, unde avem noi veselia nebună a kermeselor flamande, veselia carnavalurilor străine când toată lumea se maschează și iese în stradă, e veselă și nimic n'o poate întrista,—dimpotrivă chiar lucrurilor triste le dă culoarea veseliei și a zeflemelei.

Observați de altmintrelea pe român la beție. E trist și gâlcevitor, scandalagiu, dar e rar când este vesel. Dacă în adevăr *în vin este veritatea*, atunci la beție se poate vedea mai bine ca ori când felul trist al poporului român!

4 Iunie. — O domnișoară îmi spunea ieri că îmi poate da adresa unui dresor de animale. I-am răspuns că i-aș fi mult mai recunoscător dacă mi-ar procura adresa unui dresor de oameni. M'a privit lung și mi-a cerut explicațiuni.

— Da, i-am răspuns eu, aș fi foarte recunoscător aceluia sau acelor cari mi-ar găsi experți în dressarea oamenilor. Da, avem doici, avem guvernante, profesori de tot felul, pedagogi cu diplome, fabricanți de absolvenți de școli primare, de liceu, de facultate ori de școli speciale. Nu avem însă oameni cari să ne facă în adevăr

bărbați, adică ființe conștiente de menirea lor, cari să aibă inițiativă, cari să cugete prin ele însăși, cari să aducă și ele obolul originalității lor la mersul înainte al țării. De asemenea dresori ar fi mare nevoie, ca să împingă țara mai departe, să nu se mai creeze funcționari; căci fizionomia României este aceasta: o mare masă de sătenii cari țin pe spatele lor o întregă liotă de slujbași,—nouăzeci la sută, absolut inutili.

— Da, da, domnișoară, dacă vrei să-mi faci plăcerea, dă-mi adresa unui dresor de oameni!

5 Iunie.—Am mângâierea plăcută că *Letopișițele* mele sânt citite. Le-am început cu mult entuziasm; când însă am scris prima săptămână m'am simțit deziluzionat, fiindcă ceea ce intrupasem pe hârtie era departe de ceea ce visasem. Am persistat totuși, văd că lumii place și—de și găsesc gustul acesta cam nepotrivit—totuși el mă încurajează să merg înainte, cu toate că încă odată—fără de falșă modestie—eu declar că nu sânt mulțumit de opera mea.

Din multe părți primesc scrisori de simpatie și de încurajare. Unora răspund, altora nu pot răspunde. Totuși mă folosesc de tot ce mi se scrie; citesc cu multă plăcere toate observațiile ce mi se fac și acest concurs al cititorilor alimentează de foarte multe ori această rubrică a actualității.

Tot ceea ce rog este ca nimeni să nu se supere dacă nu răspund personal fiecăruia.

XXIII

DELA 7—13 Iunie

7 Iunie.—De abia sosit în Buzău, în lipsă de altceva mai bun de făcut, o ieaș în sus pe strada

principală. De departe văd o îngrămădire de lume, se aud sunetele triste ale unei muzici militare și zăresc tot aparatul lugubru și de aproape ridicol al unei înmormântări. Când m'am apropiat am fost surpris văzând lumea stând înaintea unei case modeste și muzica cântând. Toată mahalaua bineînțeles se adunase la acest spectacol gratuit și toată lumea astepta ca muzica să isprăvească și cortegiul să pornească.

Am căutat să mă strecur printre mulțime și am plecat înainte gândindu-mă la această agravare în rău a obiceiului de a cânta muzica la mort. Aici în Buzău, muzica îți stă la casamortului și-î dă o lugubră serenadă.

Maî târziu, peste două ceasuri, dela hotel am văzut trecând cortegiul care străbătuse întreg orașul, tot cu muzica în cap și într'un fel de procesiune caraghioasă, căci întreg decorul carului funebru, cu cioclii și cu vizitiul dricului, îți dădea o impresiune de grotesc și îți aducea zâmbetul pe buze,—dacă din dosul sicriului n'ai fi auzit singura notă firească, glasul unei fete tinere, care striga: *tată, tată!*

8 Iunie.—Se cunoaște saū se zice că se poate cunoaște firea omului de pe scris, de pe trăsurile mânei, de pe forma nasului orî a frunței. Nimeni însă nu s'a încercat să ghicească natura individului de pe cum mănâncă. Sânt în vagonul-restaurant al trenului de Berlin și din colțul retras al mesei mele fac acest studiu. Sânt adunate aici fel de fel de spețe omenesci și din multe părți ale lumii. Majoritatea sânt români, vreo doi trei germani, un rus saū bulgar, cei maî mulți bărbați iar printre ei și câteva doamne.

Mă uit la fiecare cum mănâncă. Nu vorbesc de eleganța mâncării, de chipul de a ține cuțitul și furculița, care fatalmente este mai elegant la străini. Privesc însă la faptul cum se compoartă omul cu hrana, pe care uniî o înghit ca lupii, lacom, aproape fără de a o mesteca, pe când alții mănâncă în chip artistic, taiă bucățele mici, degustează felul de mâncare, nu-l bagă în stomac ca și când ar umplea un sac, în grabă și fără nici o regulă.

De altfel, de pe felul de a se hrăni recunosc ușor și caracterul omului, brutalitatea orî eleganța lui; căci, încăodată, omul când se hrănește uită artificialul, devine natural și atunci tu, observator, îi poți prinde cu instantaneul natura și felul lui de a fi.

9 Iunie.—Dela Bacău spre Roman înainte, peisagiul din fața trenului se schimbă. Incepe să însereze, pacea majestoasă a nopții se coboară pe valea Siretului, soarele la apus din spre Pașcani însingerează norii și îți dă în totul impresiunea altei lumi. Are ceva particular Valea Siretului, o impresiune greu de fixat pe hârtie, dar care evident că a coprins pe bardul acestor locuri, pe Alexandri. Cititor și admirator al lui Ivan Turghenieff, decâte orî am petrecut la țară, în aceste părți de locuri, mi s'a părut că retrăiesc nopțile descrise de scriitorul rus în *Poveștile unui vânător* și în cari sânt zugrăvite serile splendide ale Ucrainei, ale Rusiei mici.

Trenul se apropie însă de Mircești. Subt dealul din dreapta se zărește casa poetului din verzișul des al parcului, apoi mai la vale lunca din Mircești, iar mai departe Scheia de care po-

etul pomenește în *Dambrava Roșă*, unde el îndumnezeiește pe toți luptătorii pe cari Ștefan cel Mare îi adunase din munții și din văile Moldovei.

Pe șes o turmă de vite se întoarce cu pas liniștit spre sat, și par'că aud talanga dela boi și îmi răsună în minte minunatul pastel al lui Alexandri asupra serei dela țară.

În acest cadru liniștit și minunat, cum să nu devii poet, să nu începi să făurești versuri, și pare că invidiez pe acela care a putut să rămână până la sfârșitul vieții *bardul dela Mircești!* Și totuși e o impresiune tristă. Ea nu este a naturei liniștite, majestose în măreția ei; ea este sentimentul tău personal că și pe aici a trecut moartea, că poetul nu mai cântă acum. De pe fereastra biuroului său de lucru, său din ceardacul lung al caselor moldovenești, cine știe ce arendaș privește șesul Siretului și se gândește ori că plouă și îi strică recolta ori că „hoții de țărani” nu au ieșit la muncă în număr destul de mare!

Un canton iese în calea trenului. În fața barierei, o femeie prezintă fanionul și lângă ea o fetiță, cu fota ruptă, cu picioarele goale privește, ținându-se de măsă, trenul care trece. A fulgerat prin mintea mea un tablou idilic de Grigorescu și mi-a venit pe buze patru versuri de Alexandri, din *Rodica*:

*Purtând coșița cu apă rece,
Cu ai săi umeri albi, rotunjiori
Juna Rodică veselă trece
Pe lângă junii semănători.*

10 Iunie.—De câteori vii la Iași caut să revăd locurile pe unde am copilărit, pe unde am

iubit, pe unde am fost fericit ori nefericit. În special mă duc afară din oraș. E o tristă amintire ce-mi dau aceste locuri; căci văd ruine aceea ce odată era în floare și în general, la revederea Iașilor în lunga-î mantă de doliu și de părăsire, îmi revin în minte versurile lui Eminescu din sonetul *Veneției*:

Nu mai învie morții: e în zadar, copile!

M'am dus să ieau masa la Rivalet, la minunata fostă grădină a lui Mihaï Sturdza, unde atâtea generații au petrecut la cântecele lăutarilor și unde azi de-abie se mai rățăcesc câțiva intelectualii ieșeni dornici de nopți cu lună sau vreo pereche de amorezați iubitori de poezie.

La o masă stau trei bătrâni. Trec pe lângă dânsii ca pe lângă niște necunoscuți și nu mă miră de loc că ei se uită curios la mine. Totdeauna se întâmplă așa în provincie, unde sosirea unei figuri noi produce senzație. Totuși mă indispuie într-o câtva privirea persistentă a grupului și șușotirile lui la ureche. Este evident că bătrânii vorbesc despre mine. Nu mult după intrarea mea în grădină, unul din bătrâni se scoală dela masă și vine la masa mea:

— Ce mai faci, amice? îmi strigă el printre diuții lui răriți, cari îl fac să gângăvească. Nu mă cunoști?

Sânt colegul tău de școală...

Și bătrânul îmi spuse un nume, în adevăr numele unui coleg de universitate.

Mă uit mirat la această ruină omenească și o examinez. Acum deabia recunosc trăsurile fostului amic, pierdut în lupta vieței și regăsit după douăzeci și cinci de ani.

O umbră de tristețe îmi trece pe frunte: în el găsesc oglinda mea. Și eu sânt bătrân ca el. Poate că înfățișarea exterioară nu-mi este atâta de ruinată; totuși îmi dau seamă perfect că bătrânețea a sosit și a sosit așa de repede în cât văd cu durere că a trecut vigoarea tinereței fără să fi făcut ceva măcar!

11 Iunie.—Am întâlnit pe stradă o ființă care a ținut odată, de mult, un loc însemnat, covârșitor, în vieța mea. Așteptam cu oarecare grijă această întâlnire întâmplătoare, căci mă temeam că inima mea din nou va bate și îmi va dovedi că rana ce am avut în suflet încă nu s'a închis cu desăvârșire.

Izbânditor am constatat că totul s'a trecut. Cel mult dacă am trăsărit, cum se întâmplă când întâlnești pe cineva, la vederea cui nu te aștepti orî pe care crezi că nu-l cunoști. Incolo, sufletul a rămas rece ca suprafața unei ape clare. Cel mult dacă o umbră de părere de rău s'a pus pe firea mea. Nu, nu; n'a mai rămas nimic din trecut, totul este uitat; ceea ce a fost este acum un mormânt iar eu altă ființă!

12 Iunie.—Sânt la o berărie pe *Piața Unirei* din Iași. Ca aperitiv, cer să mi se dea un *rachiū*. Ador rachiul de Moldova și, când pot să beau un păhăruș de această spirtoasă, beau ca o plăcere a stomachului și ca o amintire a timpurilor trecute.

— O țuică, aud strigând chelnerul.

— Nu o țuică, un *rachiū*, am căutat să conving pe chelner care, fiind și el din Capitală, a

trebuie să recurgă la ajutorul unui coleg ca să poată servi, în inima Moldovei, un produs eminent și special al Moldovei, o specialitate a localității.

13 Iunie.—De câteori am fost la Iași nu am putut să văd biserica *Trei Erarhi-Trei Sfetitele* acum, după restaurare... Amicul care mă întovărășea și care este localnic, nici el nu avusese această curiozitate, să aprecieze acea operă de restaurare,—ceea ce se întâmplă de altfel și cu bucureștenii cari nu cunosc de pildă minunata bijuterie arhitectonică care este biserica *Stavropoleos*.

Poate că părerile mele vor fi contrare cu cele ale celorlalți cunoscători; dar pe mine m'a impresionat rău biserica *Trei Erarhi* restaurată, și m'a impresionat mai ales interiorul unde am regăsit absolut o altă *Curte de Argeș*. Nu știu dacă *Curtea de Argeș* cea nouă este o copie a celei vechi, dar fără îndoială că nu așa a fost biserica *Trei Erarhi* și că ceea ce ne-a dat d. Leconte de Nouy este o operă frumoasă, dar neconformă cu originalul bisericeii măestre a lui Vasile Lupu.

Cel ce vorbește aci este fără doară un profan, dar pretinde că are cel puțin intuiția artei.

XXIV

DELA 14—20 IUNIE

14 Iunie.—O căsătorie în familie. Tămbălău. Vizite. Oboșeală. Croitorese și alte plictisuri do-

mestice. Cum în totul și în toate profit de ocaziune ca să studiez omul, am studiat pe tînăra mireasă. O fată inteligentă, instruită și ceva mai mult, serioasă. Totuși a fost momente când a învins-o emoțiunea, deși socot că își pusese ca un punct de onoare ca să fie tare.

Organizasem eu ca, la sosirea dela primărie, două fete să-î prezinte crengi de crin. Punerea în scenă a mers bine; dar când i-au ieșit înainte fetițele am văzut mireasa cu ochii în lacrimi și, —ca un supliment ridicol—și pe mine regizorul, cu emoțiunea în gât. De altfel trebuie să mărturisesc că nervii mei sânt în așa stare, că am plâns ca un vițel la *Curcanii* lui Ventura, în scena când se dă atacul și când în jurul decorului din fund defilează armata.

Am mai surprins încăodată emoțiunea stăpânind pe tînăra fată. E la gară, momentul plecării se apropie, momentul când părăsind și pe toți ai săi, mamă, surori, casă, se avântă în o vieață nouă, la braț cu un om pe care îl iubește deja, către care se simte atrasă, dar care în definitiv este un necunoscut pentru ea. Cine n'ar fi emoționat în acel moment, când schimbă cunoscutul pe necunoscut, când totul va fi nou de acum înainte pentru el ?

Cu aceste mici slăbiciuni, mireasa a fost tare, a fost stăpână pe ea însăși, —ceea ce 'i un pronostic bun pentru viitor.

15 Iunie.—O scrisoare ciudată. Un tînăr—un elev de liceu, șeptesprezece ani, părinți cu stare și în general unul din aceia căruia soarta îi surâde din leagăn, candidat de cuceritor dar în lupta pentru traiu. E un nor însă pentru această vieață tînără: un semn pe față care, crede

el, îl face urât și îl expune ridicolului lumii întregi. Din această cauză el vede viitorul în negru, se simte blestemat de soartă, nimeni nu se va mai uita la dânsul, nu va putea fi iubit și, în așa condițiuni, se întrebă: de ce ar mai trăi? Decât o asemenea vieață chinuită și umilită, în stare de inferioritate, mai bine moartea cu pacea ei eternă și egală.

Este ceva care este cu totul relativ: *frumusețea*. Poți fi frumos și să nu ți se remarce frumusețea, dacă ea nu este întovărășită de altă însușire esențială: *simpatia*, acea putere misterioasă care te face să plăci, să-ți zică lumea că *ai lipici*. Eî bine, puterea de a fi simpatic, de a plăcea în sfârșit o pot avea, și de multe ori o au, tocmai aceia cari nu sânt frumoși. Urâtul cel mai clasic trece înaintea frumuseței searbede, dacă are acel *nu știu ce* care te atrage spre el. De altfel, oamenii simpatici reușesc în toate, în dragoste ca și în politică, în lupta pentru vieață în general.

Poate să-mi spuie tânărul meu corespondent, dacă semnul din obraz îl face antipatic ori cel puțin dezgustător? Nu, desigur. Eî bine, cu puterea inteligenței lui, cu acel magnet misterios al simpatiei, el va putea fi și iubit și va putea străbate și în lume; mai ales în ceea ce privește femeia și amorul, proverbul popular zice că *bărbatul poate să fie chiar mai urât decât dracul*.

16 Iunie.—O virgulă era să mă facă să am, dacă nu un duel, o explicațiune neplăcută cel puțin. Inchipuiți-vă că X trece a fi fiu natural al lui Y, că acest zvon îl supără și cu atât mai mult cu cât este în joc o femeie, mama lui. Mai închipueșteți, cititorule, că ești osândit să faci o

dare de seamă și tu fără să știi de această particularitate,—adevărată orî nu, puțin importă,—enumerî personajele prezente și întâmplarea te face să pui numele lui X alătura de alt nume identic cu al lui Y și zețarul, în loc de o virgulă, să-ți puie o fatală trăsătură de unire între aceste două nume. Această mică aventură am pățit-o eu ; o ființă caritabilă m'a făcut atent la timp, am îndreptat lucrul cât a fost încă vreme și astfel am evitat o neplăcere și lui X, și mie, și altora. Și toate acestea, toate pentru o virgulă, o virgulă trădătoare și care m'ar fi pus într'o situație dificilă, căci totul concura a face să se creadă că intenționat saū din prostie am făcut acea gafă !

17 Iunie.—In fiecare zi, tramvaiul mă trece prozaic pe lângă *Conservatorul de muzică și declamațiune*. Aud cântece prin ferestre, curtea o văd plină de lume, fete tinere, mame, surori, tineri cu mustățile deja rase, în stârșit artiști și artiste noui, de aceia cari aspiră să însemneze ceva în această ramură a artei, *scena*.

Și când mă gândesc câte iluziuni și câte decepțiuni dau Conservatorul și arta ! Scena este ca și făclia în jurul căreia sbor fluturi. Cei mai mulți își ard aripile înainte de a ajunge. Numai puțini parvin să fie învingători. Și pentru aceasta câtă durere, câtă pierdere a demnităței tale, câte sacrificii și câte compromisuri străine de artă !

La noi, mai cu seamă, Conservatorul produce mai multe victime decât orî unde. In străinătate sânt multe și variate debușeuri pentru mediocrități. La noi chiar talentele nu pot ajunge la mare lucru. In ceea ce privește mediocritățile,

bărbații ajung decasați ai artei iar femeile rar se mai poate întoarce la vieța de familie, ajung și ele decasate și se vând pentru a trăi. Din fundul existenței lor pierdute, cum mai blestemă momentul nebun când s'au avântat în artă și au ajuns acolo unde nu-i decât durere, dezgust și vecinică decepțiune!

18 Iunie.—De douăzeci de ani aveam același frizer și aproape în aceleași zile ne întâlnim, și totuși nu ne cunoaștem. El este un bătrân fost profesor de limba germană, de mult pensionar, locuind în țară de o jumătate de veac și vorbind totuși stricat românește.

Mă gândesc de multe ori la rostul acestei vieți. În lunga lui carieră de patruzeci de ani de profesorat, nu cred să poată zice: *iată unul pe care l'am învățat nemțește*. Fiecare a trecut prin clasa lui, a căpătat note bune ori de trecere; dar, așa cum se predau limbile la noi, nimeni nu a putut zice că cu lecțiunile aceluși profesor este în stare să vorbească nemțește. N'a făcut dar, timp de patruzeci de ani, decât să puie pe băeți să decline și să conjuge, să traducă pe un *fibel* oarecare și să știe câteva vorbe din limba germană, — incapabili de a se hrăni cu ea ori să le fi măcar utilă.

Și dacă te ai scobori în sufletul acestui om, care fără voia lui a fost un inutil în societatea română, el desigur este foarte mulțumit de activitatea lui îndelungată, crede că a muncit cu folos și se gândește cu mândrie la acești patruzeci de ani de școală, în care i-a trecut pe dinainte tot ce țara are mai bun și mai celebru...

19 Iunie. — Ies foarte rar seara din casă. Cu toate acestea, aseară am făcut excepțiune, luat de nostalgia de a vedea Capitala noaptea și de a bea o halbă rece cu bere. La o masă pe terasa *Cooperativei*, am impresiunea că trebuie să fie ora unul după miezul nopții, așa de goală este Piața Teatrului și lipsită de orice viață, de orice mișcare, deși este numai ora zece. La *Cooperativa* în lăuntru gol, afară de două sau trei mese ocupate; la *Gambrinus* tot așa; iar peste drum, pe Esplanada Teatrului, transformată în berărie de noapte, zadarnic o bandă de lăutari se încearcă cu arcușul și cu glasul să atragă mușterii.

Câteva florărese zugrăvite și deșănțate trec și îți oferă flori și grațiile lor; un copil de evreu se încearcă să vândă mușteriiilor nasturi; alt copil de vreo opt ani, îmbrăcat într'un fel de halat lung, vinde cârlige de ghetă pentru cincă bani; iar pe piața teatrului aleargă, se înjură și se bat, și în treacăt spun necuviințe florăreselor, doi pungași în spențere, „copii sărmani și sceptici ai plebei proletare“. In calea Victoriei, trec trăsuri din când în când în sus și în jos, tramvaiul *Moși-Gara* se urcă și se scoboară plin de lume, iar în colo totul este în tăcere și îți dă impresiunea, după cum am zis, că este ora unul după miezul nopții.

Și eu care venisem din colțul meu plin de răcoare și de verdeață ca să revăd viața Capitalei noaptea!

20 Iunie. — Măine se ridică vâlul de pe statuia lui Traian Demetrescu, căruia câțiva prieteni ne-am apucat acum șapte ani să îi ridicăm la

Craiova un monument. Ediliî cetăţei Banilor au refuzat să primească pe bietul Traian, sub cuvânt că înaintea lui merită bronzul şi marmora alţi oameni mari ai Craiovei.

Am fost nevoiţi să cerem squarului umbros al Ateneului ospitalitate pentru tristul poet. Şi întâmplarea a făcut ca această aşezare în inima Capitalei, şi totuşi în umbra delicioasă a salcâmlor, să fie o apropiere cu însăşi viaţa artistului. Traian Demetrescu n'a putut cugeta şi scrie în liniştea pădurilor ori a parcurilor umbroase. El a fost nevoit să trăiească în Bucureşti, să se hrănească muncind în zgomotul şi în fierberea Capitalei. Acolo îi este şi bustul, sub copacii umbroşi, dar la doi paşi de viaţa bucureşteană, de zgomotul trăsurilor şi al tramvaielor şi în mijlocul mişcării, a muncii şi a luptei pentru traiu.

XXV

DE LA 21—26 IUNIE

21 Iunie. — Azi s'a inaugurat în sfârşit modestul monument al lui Traian Demetrescu în squarul Ateneului. Totul a mers bine, conform programului şi fiecare aducând o notă diferită. Dacă n'ar fi fost o cuvântare prea lungă a unui tânăr student, aş putea spune că solemnitatea a fost perfectă. Un moment însă mi-a fost frică să nu se întâmple ceva neplăcut. Din partea muncitorilor, un orator a luat cuvântul slăvind pe acela care — dezmoştenit el însuşi — a cântat pe dezmoşteniţi şi le-a trimis salutul lui

de încurajare. Ca răsplată și muncitorii au venit cu steagul în frunte la inaugurarea monumentului poetului. M'am temut o clipă ca cuvintele violente ale socialistului să nu producă protestări din partea autorităților și a bine-cugetătorilor. Această gândire mă rușinează, căci și eu sânt cu aceia cari vin cu steagul roșu în frunte și eu am mers sub cutele lui stacojii și par'că am simțit o mare bucurie, când am regăsit, purtând steagul ca altă dată, pe același moș Bucur. Dar cât a îmbătrînit de mult moș Bucur! Părul și favoriții îi sânt albi, el însă a rămas acelaș și mă tem că dânsul se îndoiește dacă voi fi rămas și eu acelaș.

22 Iunie.— Azi dimineață la ora patru, unul din redactorii noștri de noapte a venit acasă să mă scoale și să'mi spună că cuirasatul *Kneaz-Potemkin* a sosit la Constanța. Fără să mai staū la gânduri l'am trimis acolo cu primul tren. Pas de mai poți adormi apoi, când Kneazul Potemkin este în portul Constanța. Câte nu se poate întâmpla, și apoi te întreb: ce atitudine trebuie să ai?

M'am urcat sus în bibliotecă să consult autorii asupra acestei *spețe*. N'am găsit nimic, fiind că nici un autor de dreptul ginților nu s'a gândit la cazul vasului rusesc răsculat, care se refugiează într'un port al unui stat vecin și—politicește vorbind—amic! Am dat ordin să se convoace întreaga redacție și la orele 7 dimineața eram toți la postul de luptă. Fără să pierdem timpul ne împărțim rolurile. Trebuie să vizitate ministerele de interne, de război și de externe, ministrul rusesc; trebuie văzut un ofițer superior de marină, de interviewat câțiva juriști și

mai trebuie ca — după toate aceste vizite prin cari să se culeagă informații și păreri — să se facă un tot armonic, și toate aceste în acest moment, când cine știe ce complicațiuni se pot întâmpla și când toată lumea își are ochii ațintiți spre portul dela mare? „Potemkin“ însă s'a purtat omeneste. Acești oameni, pe cari noi îi credeam sălbatici, s'aũ arătat cavaleri cu noi și — deși n'am voit să le dăm nici hrană pentru ei nici hrană pentru vasul lor, — dâșii aũ plecat și ne-aũ lăsat, pe noi ziaristi, plini de decepțiune. Din punctul nostru de vedere este regretabil că „Potemkin“ n'a mai stat încă o zi. S'ar fi întâlnit cu cuirasatul binecugetător al guvernului rus și... și... putea să se întâmple lucruri tragice, cari ne-ar fi dat de vorbă și de lucru!

23 Iunie. — Iese din pușcărie. Cu toate că societatea i-a pus pe frunte pecetea infamiei, totuși, când mă gândesc la întâmplarea care l-a declassat și fac comparațiune între el și alți oameni renumiți cinstiți, nu-i pot arunca piatra. Om fără de energie și fără de vieață, niciodată n'a parvenit să-și câștige vieața prin el însuși, căci în lupta pentru traiu trebuie să te nasci orî milionar — și în cazul acesta chiar tot îți trebuie energie ca să-ți păstrezi milioanele — orî să aibî puterea de a le câștiga sau să-ți agonisești puțința de a trăi.

Relațiunile de familie orî influențele politice îi dăduseră o slujbă. Avea bani pe mână. Ne vasta i-a căzut greu bolnavă. N'a avut puterea să reziste ispitei de a lua bani străini, cu gândul că o să-i pună la loc. Nevasta i-a murit, banii nu i-a putut înlocui, a intervenit parche-

tul, l-a închis, l-a dat judecăței și a fost trimis la pușcărie. Care-î deosebirea acuma între el și un om cinstit ? Că unul a luat orî iea bani străini, dar poate să-î pună la loc și rămâne onorabil, pe când el n'a putut să facă aceasta și este azi... un pușcăriaș !

24 Iunie.—La noi lumea este dispusă totdeauna, în orice act al tău, să vadă o explicațiune neonestă. Această explicațiune este mult mai greu de găsit decât cea adevărată, totuși regulat ea iese înainte. Iată de pildă un caz : La Podul Turcului s'a întâmplat o crimă oribilă, în care este implicat și un preot. E natural că faptul a făcut oare care senzație și firește că ne-am ocupat pe larg de el. Este cu puțință chiar că descoperirile noastre să fi avut oarecare influență asupra opiniei publice și chiar asupra justiției. Procesul s'a înfățișat odată ; însfârșit strămutat în altă parte, și noi de astă dată—ca de toate locurile trecute și răsuflăte—ne-am ocupat mult mai puțin. Mai mult încă : jurații aducând un verdict de achitare, noi ne-am înclinat înaintea lui și drept vorbind n'am mai dat mare importanță cazului. De ce ? Aici vine explicațiunea cea naturală : fiindcă în fața crimei din Podul-Turcului, care era cea mai senzațională faptă când s'a comis, avem azi cele ce se petrec în Rusia, și în special în Odesa, drame mult mai puternice, cari fac să pălească cele întâmplăte în fundul județului Tecuciū.

Aceasta este explicațiunea naturală ; dar aceea pe care a găsit-o lumea stă în relațiuni de familie și în alte intervenții de natură neonorabilă.

Cum însă proverbul zice : *gura lumii slobodă*, pun punct pentru ziua de astăzi și o las să vorbească.

25 Iunie.— Mi se scrie într'o scrisoare : „Să-mi dați voie să vă întreb : cum se împacă afirmațiunea dv. că nu sânteți și nu puteți fi fericit cu faptul că sânt mulți, foarte mulți, cari invidiează soarta și pozițiunea dv. — deși în aparență s'ar părea contrariul ?“

Explicațiunea este că cei cari mă invidiează pe mine n'aū putut încă ajunge acolo unde am ajuns eu. Când vor ajunge, desigur, vor invidia pe alții și tot nu vor fi fericiți. Cazul meu este însă mai complicat. Eu nu mai doresc nimic, vorbesc de ceva esențial. Imi socot rolul meu social terminat; cred că am urcat ultimul suiș al culmei, și totuși, totuși sânt departe de a mă crede fericit. De ce ? Eu însu-mi n'am găsit explicațiune și înclin a crede că starea aceasta de spirit mi-o dă neurastenia, boala secolului și complexitatea firei mele, de a căuta să analizeze orice senzațiune și să-mi dau seamă de rostul ei.

26 Iunie. — Il cunosc de mult, de când am venit în București. Eram aproape un copil, și el era atunci aproape tot ca și acum, cu aceeași barbă albă și cu aceeași înfățișare bătrânească. Era bătrân atunci, astăzi este moșneag cu totul. E bogat, locuiește aproape singur un palat mare și frumos, muncește încă, este veșnic la lucru și vine democraticește cu tramvaiul acasă.

Mă întreb : pentru cine muncește omul acesta,

cară îi sânt plăcerile și ce se petrece în sufletul lui? A avut un singur copil și acela s'a sinucis grație lui, spun limbile rele. Azi nu mai are aproape pe nimeni, este bătrân și mă întreb încă odată: pentru ce și pentru cine muncește el, de ce nu pleacă departe, să uite de toate nenorocirile cară l'aŭ lovit, să guste însfârșit fericirea ori cel puțin să trăiească liniștit ultimii anii ai vieții lui?

Demult mă căznesc să aflu enigma acestei existențe și desigur că nu voiŭ găsi-o și poate că nici însuși bătrânul nu-și dă seamă de ea, căci sânt ființe cară nu știu de ce aŭ venit pe pământ și de ce rămân încă; ba mai mult se cramponează de o vieață fără de rost.

XXVI

DE LA 27 IUNIE PANA LA 3 IULIE

27 Iunie. — Sânt zile în cară trăiești, vezi și simți mai mult decât într'un an. Astfel a fost ziua de eră petrecută la Constanța în preajma cuirasatului rus *Kneaz Potemkin*. Aventura acestui vas de războiŭ este un episod care va rămâne în istorie, și e o mândrie și o satisfacțiune de a ști că de aproape ori de departe ai participat la el. Pe lângă aceasta ai avut prilejul să capeți atâtea impresiuni de tot soiul, cară pentru câteva ore sau câteva zile te-aŭ galvanizat, te-aŭ zguduit astfel încât te-aŭ făcut alt om. E firesc dar ca întreagă această săptămână să retrăiesc ziua de Sâmbăta trecută și—cum am făcut pact cu cititoriŭ ca să-i împărtășesc și pe

eî din tot ceea ce cuget—voiû lăsa celelalte impresiuni secundare și voiû reda zi cu zi toate impresiunile acestei zile zguduitoare.

Înainte de toate să rezum impresiunea generală și să explic de ce am fost așa de adânc impresionat: O viață de om, un sfert de veac am luptat și am gândit, am simțit într'un anume fel. Aû venit apoi momentele deziluziilor, entuziasmul primilor anî a scăzut; am rămas acelaș, dar retras în colțul meu, așteptând evenimentele, incapabil să le măi provoc ca altă dată, intrat în angrenagiul muncii pentru traiû și, măi ales, părăsit măi de toți aceia cu cari plecasem altă dată la luptă. Și deodată mă găsesc în fața atâtor oameni cari cugetă și simt ca mine, căroră împrejurările le-aû pus pe frunte aureola eroilor, cari s'aû avântat spre ideal cu setea victoriei și a morții. Iată-mă-s înaintea lor, înaintea oamenilor de acțiune, iată-mă pe mine deziluzionatul și leneșul; le tind mâna și mi se deschid brațele, vorbim aceeași limbă a ideilor și simțim aidoma. Totuși, câtă deosebire între ei și mine! Mi-e rușine, mă simt așa de mic față de ei, eu protectorul lor pe pământul românesc, al acestor învinși și fugari, cari par însă că nu măi nu-și dau seamă de marele fapt îndeplinit și cari aû plecat la moarte, tot cu atâta nepăsare cum plecăm noi să facem o plimbare la șosea!

28 Iunie.—În zăpăceala produsă de sosirea vasului rusesc răsculat, prima senzațiune a fost aceea a curiozității, în sine. N'a durat mult acest sentiment de egoism, firesc de altfel și mi-am adus aminte că sânt ziarist și că—dacă întâmplarea m'a făcut să fiu de față la acest act is-

toric—trebuie să mă sacrific pentru cititorii mei. Dela ora cinci dimineața dar până la ora cinci noaptea, ajutat de doi zeloși colaboratori, n'am făcut decât să culeg informațiuni și să le transmit cititorilor totdeauna telegrafic și *urgent*, de și *urgența* era imposibilă la un oficiu telegrafic pe care îl surprinseseră evenimentele fără alt personal decât cel obicînit.

Pretutindenî întîlnesc o doamnă, d-na Ghika fiica d-lui prim-ministru, care, ca și mine cercetează, anchetează, vorbește, interogază, se ocupă de tot și de toate. E foarte energică și activă această doamnă și ce excelent ziarism ar face. Din nefericire, d-na Ghika este o curioasă egoistă; tot ceea ce face, face pentru plăcerea de a vedea și de a căpăta senzațiunii noi, — ceea ce nu-î un defect, mai ales că d-sa este femeie și încă din lumea mare!

29 Iunie.—Sînt la hotel Carol și interviewez pe doi din principalii autori ai tragediei de pe *Potemkin*. Matuscenko lipsește însă, e reținut la căpitania portului cu împărțirea banilor echipajului. Sosește însăfârșit: Un om de statură mică, cu fața blondă și fără mult relief, cu ochii adormiți și cari numai din când în când dau reflexe de oțel. În hainele lui murdare de marinar, acest erou îți dă o impresie oarecum ridicolă. E stîngaciū, vorbește puțin; și cu toate acestea el este acela care a făcut totul, el a putut cu tăria personalității sale să țină strînși uniți pe cei șaptesute de mateloți, meniți morței și cari ascultau orbește de vorbele acestui om. Sînt oamenii predestinați ca să domineze mulțimea, cu sabia orî cu vorba. Dintre aceia

este și acest malorusian, ieșit la iveală, ca toți oamenii mari, în timpuri tulburi, pentru a dispărea apoi când opera lor, de scurtă durată, s'a îndeplinit.

30 Iunie.— E desigur un om ales acest Matuscenko! Sântem la un birt de pe malul mării. Acolo la masa noastră sânt adunați, pe lângă șefii mișcării de pe *Potemkin*, îmbrăcați în haine civile, toți *socialiștii* pe cari întâmplarea orî curiozitatea i-a adus la Constanța în această zi tragică. Deodată intră în sală corpul ofițeresc al *Potemkinului*, aceia pe cari Matuscenko i-a arestat, i-a făcut să lucreze și să conducă vasul, cu revolverul la tâmplă. Ezită să intre; vor chiar să ieasă imediat și le scânteiază ochii de mânie. Totul a durat numai o clipă, ei se așează la o masă vecină. Se simte că vorbesc de cei dela masa noastră pe cari aū evitat să-i salute. Matuscenko mănâncă însă liniștit și tace ca de obicei. Când am isprăvit masa, s'a dus drept la ofițeri și le-a întins mâna prietenește ca la niște camarazi. În acea strângere de mână se amestecă multe sentimente: poate cererea de iertare pentru ceea ce a fost silit de împrejurrări să le facă; poate dorința de a le arăta că nu se teme de ei, superioritatea lui față de dânșii cari n'aū îndrăznit să-i refuze mâna, — deși în acest adio e ceva silit, ceva lugubru și în acelaș timp ceva cavaleresc din partea lui Matuscenko, ceva solemn!

1 Iulie.— Ce vesel este subchirurgul vasului. E la masa vecină și râde, râde, râde. E aproape un copil și par'că — în toată tragedia aceasta

care s'a petrecut sub ochii săi — n'a găsit alt motiv decât de răs. El de altfel a fost nevoit să dea singur îngrijiri la cei patru răniți grav la Teodosia, a văzut moartea trecând pe lângă el și totuși la aceste amintiri grozave râde, râde. Tot ce a văzut și simțit îi dă motiv de răs și nu-și amintește decât scenele de veselie. Astfel povestește râzând cu hohote ce s'a întâmplat cu boii vii luați la Teodosia : în zăpăceala generală, toată lumea a uitat să cumpere și hrană pentru boi și neavând altceva ce le da demân-care le-au dat pezmeți. Copilul acesta se încerca să arate ce cap făceau bieteile animale înaintea pezmeților !

2 Iulie. — Un ofițer îmi scrie o scrisoare indignată. — „Bine, zic eel în rezumat, că țara noastră și-a deschis porțile criminalilor de pe *Potemkin*, a fost o necesitate și o cestiune de omenie. Dar nu găsești d-ta că ceea ce li s'a făcut acestor oameni a întrecut măsura? Aă fost primiți cu brațele deschise, cu onoruri, sărbătoriți, publicul se oferă să le dea de lucru, ca și când în adevăr ar fi niște eroi. Așa să fie oare? Ei aă asasinat mișelește pe ofițerii lor și această faptă este azi glorificată în țara românească. E pildă rea pentru soldații noștri și e regretabil, absolut regretabil, aceea ce face publicul și ce face presa.“

Să mă ierte ofițerul care mi-a scris, dar în această cestiune d-sa cugetă cu totul unilateral. Publicul a văzut și simțit mai bine; el a văzut în acești oameni aceea ce sânt ei : campioni libertății în Rusia. Uciderea ofițerilor a fost un episod, cum de pildă în războiul uciderea unor spioni, nu are decî importanță. Revoluțiunea

rusească a salutat-o publicul primind bine pe acești oameni, cari nu pot fi taxați drept uci-gași ordinari, ci de eroi ai unei cauze mari: liberarea țării lor!

3 Iulie.—Scrisoarea de ieri îmi amintește atitudinea unui ofițer superior care vorbea toc-mai cași corespondentul meu. L'am întâlnit la debarcaderul Constanței și nu era de loc bine dispus față de echipagiul lui *Kneaz Potemkin*. L'am întâlnit din noă pe cuirasat și m'a luat de mână și mi-a arătat camerile ofițerilor, în dezordine, cu pete de sânge pe pereți, cu mobilele sparte, purtând urmele teribilei lupte între un om deznădăjduit față de moarte și între mulțimea totdeauna inconștientă.

— Și ce voiți să-mi arătați cu toate aceste incidente? Așa este la război. Ființa omenească este crudă. Dar de ce istoria să pună cununile vitejiei pe fruntea atâtor cari au făcut multe acte de sălbăticie, și de ce să nu scuzeze pe acești oameni cari — la vederea camaradului lor ucis de un ofițer și față de solidaritatea celorlalți ca dânsul—i-au masacrat? De altfel, toate revoluțiunile au partea lor sălbatică și dintr'o parte și dintr'alta. Cu ocazia ultimelor revolte din Rusia, nu s'a împușcat în mod inutil femei și copii? Soldații nu trăgeau oare asupra ferestrelor unde zărieau chipuri omenești? Și să nu trecem noi peste acest incident fatal dintre echipagiul lui *Kneaz Potemkin* și corpul ofițeresc care n'a avut tactul să menajeze aceste spirite aduse la disperare?

XXVII

DE LA 25—31 IULIE

25 Iulie.—Un excelent tren de lux leagă Karlsbadul cu Ostanda și deci cu Liège-ul. În patru-sprezece ore parcurgî această colosală distanță, patrusprezece ore din cari opt le dormi, așa că te culci la Nurenberg și te deștepți la Liège. Comunicațiunile au devenit azi o jucărie, distanțele au dispărut și din ce în ce lumea devine mai cosmopolită, și toate orașele încep să aibă o astfel de înfățișare

Iată-mă deci la Liège, la *Grand Hotel*, în mijlocul orașului care încă doarme, ostenit de sărbătoarea de aseară și de sărbătorile cari nu se mai sfârșesc. Recitesc instrucțiunile trimise de comitetul *Congresului Presei* și—ca să nu întârziez—ieau o trăsură și mă duc la *Conservatorul de muzică*, unde este instalată comisiunea de primire. Nimeni. Sânt trimis la Universitate. Nici acolo nimeni. Sânt trimis la Expoziție și acolo cu greu găsesc comisiunea. Presă cam zăpăcită!... cuget eu. S'au explicat însă toate acolo, arătându-mi-se că m'am luat după o circulară mai veche și că, dacă aș fi citit la gară anunțul lipit acolo pentru congresiști, totul s'ar fi aranjat din primul moment.

Mi se dau o mulțime de broșuri și de hârtii, o prea artistică medalie pe care o pun la cheietoarea hainei și iată-mă congresist.

26 Iulie.—Mi se pare congresul cam rece. Eu sânt învățat cu congresele socialiste internaționale mult mai expansive și unde delegații re-

pede fraternizează. Aici este altfel: cunoștințele se fac mai greu și, în primul moment, mă impresionează, mă jenează această solemnitate. Calitatea mea de român și—zic unii—mutra mea simpatică îmi dau prilejul să cunosc multă lume și să mi se facă o primire destul de simpatică. Trebuie să mulțumesc însă în prima linie președintelui secției belgiene a preseii, d-lui E. Heizman-Savino, un filo-român incorigibil, care cunoaște mulți români, care este în curent cu ce se petrec în România și care ne cunoaște și caracteristica limbei noastre și istoria noastră națională. D. Heizman-Savino este redactor al ziarului *Le Matin* din Anvers, profesor la Academia de Comerț din acest oraș și directorul Teatrului Național din localitate. E de origine italiană, vorbește perfect această limbă, are tipul de meridional, brun ca un napolitan și cu ochi scânteietori dar visători ca ai unui cetățean al orașului etern. D-lui Heizman-Savino îi datorim de altfel onoarea de a fi reprezentată presa română la congresul acesta internațional, și mie acest congres—pe lângă multe senzații plăcute—mi-a dat prilejul să am un amic mai mult.

27 Iulie.—Aseară am luat parte la reprezentația de gală dată la *Teatrul municipal* din Liège în onoarea preseii mondiale, de către trupa italiană din localitate. S'a cântat *Bohema* de Puccini și artiștii au fost aplaudați de o sală plină și plină numai de intelectuală. Artiștii aceștia au avut ocaziunea, unica poate în viața lor, ca să cânte înaintea celui mai ales public, și au plăcut, deci trebuie să fie mândri. Mă urmărește și aci pe mine marele defect de a analiza toate manifestațiile vieții. Ei bine, la lumina orbi-

toare a electricității observ această sală splendidă prin sufletul ei. Un observator superficial ar găsi o notă ridicolă. În adevăr, exteriorul omului de multe ori nu corespunde cu interiorul. Nu strălucesc hainele, unii le poartă cam stângaciū, alții sânt departe de a fi frumoși și estetici; însfârșit, sala n'are strălucirea seratelor mondene, unde luxul, frumusețea, bogăția atrag privirile și te fac să zici că ai înaintea ta o *sala frumoasă*.

Și lucrul se explică și este și o reabilitare. S'a dus de mult legenda că ziaristul este un om care *trăiește*, care își scrie articolul cu o sticlă cu șampanie pe masă și cu o actriță frumoasă pe genuchi. Oamenii aceștia nu sânt ziarisți mondeni, ei trăiesc din munca lor grea și de multe ori obscură și — dacă au venit la acest congres—este tocmai fiindcă e vorba de congresul profesiunii lor, unde este mult de făcut ca cel ce o exercează să fie și respectat și corect răsplătit pentru munca lui.

Oamenii aceștia nu strălucesc prin exteriorul ființei lor. Ei dau prea mult publicului, se jertfesc zilnic pentru el, sânt ca o făclie care se consumă luminând și nu li se poate cere ca să aibă și aparența acelor care n'au altă specialitate decât de a ocupa cu persoana lor cronică mondenă. Trecând pe lângă o oglindă, văd că eu aș putea face parte din această ultimă speță de oameni, văd că sânt privit de unii cu invidie, dar mărturisesc că aceasta mă cam rușinează, căci n'aș voi să fie sacrificată intelectualitatea exteriorului, ori câte avantagii și-ar aduce el.

28 Iulie.— Printre picături mă duc să vizitez pavilionul român de petrol, așezat afară din expozițiune, la o parte, de-abia cu mare greutate de găsit. De altfel are un singur avantajiu: e așezat lângă linia tramvaiului care duce la expoziție, trece pe lângă el, astfel că lumea se mărginește să știe că există un pavilion român și e foarte bine că se întâmplă astfel, căci ce voiți să vadă vizitatorul când acolo nu există decât sticle cu uleiuri minerale, hărți cu diferite culori și diagrame, statistici cari nu pot interesa ochiul vizitatorului? Orî fi poate și câțiva cari să se intereseze de petrol. Pentru aceștia însă nu era nevoie de o secțiune *aparte românească*, ci s'ar fi putut perfect plasa pocalele și hărțile noastre în expoziția generală de petrol. Zic aceasta, fiindcă lumea nu știe că acest pavilion este special pentru petrol, îl socoate din nenorocire ca românesc și, făcând comparațiune cu cel bulgăresc, cu cel sârbesc, cu cel munte-negrean, noi apărem într'o stare de vădită inferioritate,—și aceasta din vina noastră.

29 Iulie.—N'am vorbit de expozițiune. Am și dreptate, fiindcă nu pot zice încă că am văzut-o, nu în detaliu, dar nici cel puțin ca înfățișare generală. Din puținul ce am văzut se degajează impresiunea artistică a unei mâini ușoare și a unei concepțiuni de gust, care a înțeles că primul lucru este că impresiunea totală să nu fie greoaiă. Ochiul este mulțumit, căci orî unde se oprește găsește această notă veselă și ușoară. Dacă ași concretiza impresiunea mea aș trebui să spun că această expozițiune, văzută în total și în parte, este par'că o aquarelă cu culori deschise, plină de soare și de o verdeață dis-

cretă. De altfel la această impresiune contribuie în mare parte și locul ales pe malurile Meuzei, având drept cadru înconjurător dealurile și colinele din jurul orașului, destul de îndepărtate, ca să dea loc perspectivei și aerului. O parte a expozițiunii este așezată în *grădina botanică și zoologică*. Peluze verzi pretutindenți, multă vieață, o veselie discretă, nu de bâlciu, se degajează din această expozițiune, în care găsim simțul practic belgian, unit cu soliditatea germană și totul lustruit cu gustul artistic francez. Și ca să dau o pildă de această notă n'am decât să citez primul lucru care m'a impresionat în mer-sul meu la expoziție : stâlpii firelor electrice ale tramvaielor. Ce este mai banal și mai industrial decât un stâlp de această natură ? Ei bine, s'a găsit mijlocul ca să i se dea și lui o înfățișare artistică. La mijlocul înălțimei a fost înconjurat cu un fel de jardineră, în care sânt flori. Această decorațiune simplă schimbă înfățișarea rigidă a acestor stâlpi și e o dovadă că și invențiunilor moderne, și pur industriale și mecanice, li se poate adapta nota artistică.

30 Iulie.—Dacă noi românii n'am contribuit cu mult la succesul expozițiunii din Liège, în ceea ce privește partea serioasă, totuși îi dăm și noi ceva care să'i completeze nota artistică: lăutarii noștri. Mi s'a spus că în total sânt în expozițiune patru bande de lăutari români. Eu n'am văzut decât două: una am descoperit-o la *vechiul Liège*, unde ni s'a dat primul banchet, și cealaltă face succesul *Restaurantului Presei* unde Pădureanu farmecă lumea străină cu muzica lui stranie, sălbatică, melodioasă, când tristă când impetuoasă—ca și dorul românului—

aşa cum Elena Văcărescu l'a înţeles şi l'a redat în poeziile sale populare. Pe marginea lacului am adunat la un prânz intim câţiva colegi din presa străină şi mi-a făcut o plăcere să studiez şi impresiunea lor şi să-mi şi dau seamă în acelaşi timp de maşinăria sufletească a acestor artişti cari simt ceea ce cântă, cari vibrează ei înşişi deodată cu coardele instrumentelor şi în cari artistul totdeauna întunecă pe profesionist.

Țiganiî noştri nu-şi cunosc puterea talentului lor şi partea unde nu pot fi întrecuţi: cântecele româneşti. Ei par'că vor să dovedească că pot totul şi îi cântă *Cavaleria rustică*, bucăţi din operele mari. Se simt oarecum micşoraţi când îi pui să-ţi cânte cântece naţionale şi nici nu-şi dau seamă de enorma impresiune ce produc asupra publicului. De altfel aşa este toată lumea: se povesteşte că Alexandru Dumas tatăl avea o pasiune deosebită pentru bucătărie şi, când îi reuşea un fel de bucate, era mai mândru şi mai vesel de cât îi producea mulţumire reuşita unui mare roman sau a unei piese de teatru.

31 Iulie. — Printre şedinţe am vizitat mai în detaliu secţiunea bijuteriei. În această ramură a artelor decorative, maeştrii francezi, în cap cu Lalique au ajuns să facă minuni artistice. Nici odată nu s'ar fi putut crede că aurul, platina, argintul şi chiar celelalte materiale neglijate, cum de pildă este cornul, vor putea să fie prefăcute în obiecte de artă, atât de variate. Ochiul este în adevăr fermecat de varietatea formelor, de artisticitatea lor, de chipul uşor cum bogăţia pietrelor se întovărăşeşte cu îndrăzneala concepţiunilor şi alcătuesc bucăţi artistice. Nu ştii asupra cărei vitrine să-ţi fixezi mai îndelung

privirile, nu știi ce să admiri mai mult : bogăția saŭ arta !

De altfel, dacă arta în secolul acesta în care trăim a făcut progrese vădite, nu este nici în sculptură, nici în pictură—unde nu s'a mai făcut aproape nimic după arta vechiă ; dacă arta a progresat este decî în ramura decorativă, al cărei domeniu se întinde din ce în ce și se democratizează scoborându-se în popor.

XXVIII

DELA 1—7 AUGUST 1905

1 August. — E bun lucru să fii cunoscut, dar aceasta atrage după sine și multe neplăceri. Așa de pildă, eu nici odată nu pot să mă bucur de plăcerea de a călători *incognito*. Și nu vorbesc de țară, căci acoloa în orice oraș m'ași duce, nu pot să mă scobor dela hotel în stradă, fără să întălnesc un cunoscut, în cazul cel mai bun și cel mai rău, un amic. Cu toate acestea omul are nevoie absolută câte-odată să treacă prin lume ca un X fără de nume și să nu simtă după el privirile curioșilor saŭ să nu înțeleagă după mișcatul buzelor orî după gesturi că i se zice în urmă : *Uite, ăsta este X*.

Dela Liège m'am îndreptat pentru două zile la Anvers. Voiam să revăd muzeul orașului și să gust încă odată, la origina ei, pictura flamandă. Mai socoteam că de astă dată acolo mă voiŭ putea bucura de plăcerea de a trece prin mulțime neștiut și necunoscut. Ajuns la zece ore, mă găsiŭ în plină sărbătoare. Sosise

cuirasatul german *Karl der Grosse* și se dădea serbări în onoarea acestui eveniment. E încă devreme, nu sânt obosit și mă amestec în mulțimea care circula veselă pe stradă și umplea localurile publice. Deodată observ oarecare mișcare într'un grup de tineri. Înțeleg dezastrul: trebuie să fie români și să mă cunoască. Îi simt venind după mine, făcând coniecturi dacă sânt sau nu eu; în sfârșit, unul mă îndrăzneț se desface din grup, îmi iese înainte și mă salută. E un tânăr student acela care m'a acostat, un băiat gentil de altfel, care s'a pus la dispozițiunea mea, mi-a fost foarte util; dar care mi-a dat încă odată convingerea că ori-unde mă voi duce nu pot scăpa de neajunsul de a fi cunoscut.

2 August. — Un comitet de artiști și de oameni de litere a luat inițiativă să adune într'oo expozițiune aparte operele pictorului flamand *Jordaens*, unul din elevii și continuatorii lui *Rubens*. Era natural ca această operă de piosă amintire să fie făcută la Anvers, acolo unde a trăit pictorul, acolo unde a produs, cum de altfel orașul acesta trebuie socotit ca patria picturei flamande atâta de bogată în talente de prima ordine. Cu multă muncă s'a putut aduna mai tot ce a produs *Jordaens* și, în adevăr el a produs colosal de mult, încât cinci sau șase săli mari ale *Muzeului din Anvers* se găsesc ocupate cu această expozițiune retrospectivă.

Când te pătrunzi de pictura vechiă, te convingi ușor cât de puțin am progresat noi în această ramură artistică; n'am putut să ajungem măcar pe cei vechi. Ei au avut intuiția rară de a vedea natura așa cum este și de a o reda pe

pânză în chip fidel. N'au căutat să inventeze aproape nimic, ci s'au inspirat de mediul încunjurator și l-au redat așa cum este.

Oricine înțelege și gustă de pildă pictura flamandă, pe când de câteori nu stăm perplecși în fața atâtor bucăți de artă modernă, cari vor să spună desigur ceva, dar pe cari puținii le pot înțelege.

Nu, nu, arta în general nu poate trăi fără de a se adăpa dela natură și numai bucățile inspirate de ea pot trăi o vecinicie ca și dânsa!

3 August.—Am vizitat muzăul *Plantin*. Acest muzău nu'î decât locuința și atelierul unei întregi familii de tipografi din Anvers cari, din secolul al XVI și aproape până în zilele noastre, din generațiune în generațiune a păstrat meșteșugul și l'a perfecționat. Găsești în acest colosal local o întreagă icoană a vieții trecute, o viață de muncă și de gândire. Altădată tipograful însuși era un savant. Rămâi gânditor trecând prin sălile mari și spațioase ale bibliotecii familiei acesteia, pline de cărți și de manuscrise, și rămâi uimit dându-ți seamă de enorma producție a acestei tipografii care de altfel a fost păstrată, așa cum era altădată. Sala de compozițiune par'că a fost părăsită de lucrători; presele de mână, presele *Gutenberg* staū gata să imprime; clișeele sânt încă negre de cerneală și matrițele literilor gata să fabrice caractere; căci acești tipografi erau fatalmente și turnători de litere și gravori de ilustrațiuni și fabricanți de mașini, de oarece pe acele vremuri nu exista ca astăzi diviziunea muncei. În mijlocul acestor ateliere tăcute și mirosind a închis, fatalmente m'am dus cu gândul la atelierul ti-

pografice moderne, cu mașinile lor de zețuit și cu rotativele cari dau câte patruzeci și până la cincizeci de mii de exemplare pe oră, așa că nu poți face deosebire între original și reproducția tipografică. Și m'am gândit și la altceva, la expozițiunea noastră națională, care ar trebui să facă reconstituția artei tiparului în țara românească, începând cu tiparnițele de pe la mănăstiri și sfârșind cu marile noastre ateliere de imprimerie și litografie. Ar fi ceva interesant și instructiv.

4 August.—Una din curiozitățile Anversului este grădina zoologică, alcătuită *din inițiativă particulară*, pe un vast teren din dosul gărei principale a orașului. M'a impresionat secțiunea reptilelor, unde sânt toate soiurile și toate spețele de animale, cari însă par moarte sau împietrite: nu fac nici o mișcare, sânt mereu în aceeași atitudine, așa că ai zice că sânt fidele reproducțiuni în bronz ori piatră. Mi se explică aceasta prin faptul că temperatura, la care sânt ținute animalele, le ia o parte din senzibilitate, le imobilizează, ca și când ar fi fost în stare de catalepsie. De ce, m'am gândit eu, nu există și pentru om mijlocul de a-l imobiliza, de a-i da acea pozițiune? De câte ori nu s'ar opri o faptă rea, de câte ori un gest criminal n'ar fi imobilizat?

5 August.—Fericită țară Belgia și fericiți oameni belgienii! Pentru ei nu există aproape distanțe! Un ceas desparte, de pildă, Bruxellesul de Liège, de Anvers și de Gand: Louvain este la câteva minute de Capitală, ceea ce nu-l împie-

dică să aibă universitatea lui, cum are și Gandul și Liège-ul. În patru ore străbați toată țara și cu cincisprezece lei capeți un bilet de drum de fier circular în toată Belgia! În asemenea condițiuni ea nu mai este o țară, ci mai mult un oraș, cu deosebite cartiere.

Voind să ieaș expresul *Ostenda-Carlsbad-Marienburg*, m'am suit în tren la Anvers la orele 4, la cinci am fost în Bruxelles și până la orele șase și jumătate am găsit timpul să văd orașul tinereței mele, acolo unde timp de trei ani de zile am lucrat, am iubit, am sperat și mi-am croit o viață care a eșit cu totul altfel de cum am plănuțit-o eș. Rețrăiesc pentru o oră timpurile de acum douăzeci și cinci de ani. Ce repede a trecut vremea! Pare că era mai er și regret că ea a trecut zadarnic pentru mine și pentru cealalți. Te vezi spre apusul vieței și te întrebă cu oarecare jale: ce ai făcut tu, care este brazda trasă și cât de mari și-au fost visurile față de rezultat? Nu era oare mai bine să te fi născut fără nici o năzuință, fără să te întrebă despre soarta vieței și fără să te fi avântat atâta de sus încât mai puternică să fi fost deziluzia cădereii?

Toate aceste gânduri însă nu mă împiedică să'mi pierd simțul realității și să uit că acum, deocamdată, sânt călătorul trenului expres dintre Ostenda și Carlsbad și că de obicei trenurile nu se opresc ca să aștepte pe călătorii vișători cari se avântă în trecutul tinereței lor.

6 August.—Între Liège și Verviers trenul trece prin o serie de tuneluri. De câteori n'am trecut eș prin aceste pivnițe boltite fără să mă gândesc la nimic. Eș bine, azi par'că îmi este

frică. Inchid ochii, deși n'am nevoie să'i închid, deoarece și fără de aceasta este întuneric beznă. Mă gândesc ce s'ar întâmpla de s'ar prăbuși tunelul. Nu ar fi nimic dacă această prăbușire te-ar ucide imediat. Dar dacă te-ar lăsa viû în acest mormânt? Luminile trenului sânt stinse, nu vezi, nu auzi nimic. Nicî o scăpare. Aștepți o zi, două, trei, ți-e frig, ți-e foame, ți-e sete și vecinic aceeaș tăcere de mormânt. Ești menit să mori încetul cu încetul, să te căznească moartea prin foame și frig, uitat sub pământ, cine știe, pentru totdeauna îngropat în acest mormânt. Mai mult încă : să începi să auzi ceva deasupra capului tău, loviturî de sapă, să ți se pară că distingi glasuri, dar să te știi tot pierdut ; căci, până să străbată ei la tine, tu vei fi mort. Brr !... Oribilă viziune !... Par'că mă apucă un tremur, tremurul frigului de sub pământ. Par'că și întunericul de sub pleoapele mele este mai negru și mai lugubru... O impresie roșîă însă mă scoate din acest vis urât. Deschid ochii. Lumina soarelui mă orbește, și pare că răsuflu mai liber, în aerul curat al câmpiei și la lumina soarelui care apune majestuos după dealuri.

7 August. — Aproape fără nici o oboseală, iată-mă-s iar la Marienbad. Dormind am străbătut Germania, aproape întreg malul Rinului și dimineața m'am trezit la Nuremberg, de unde în cinci ore sânt la Marienbad, în creierul munților Bohemieî, cu ape minerale bogate, cu o pozițiune neîntrecută și cu o lume care sosește din toate părțile, ca să caute alinarea durerilor mizerabilului nostru corp omenesc. Fuge omul de moarte, o înconjoară pe cât poate ; totuși ea

este mai puternică de cât noi și nu pierde nimic așteptând. În așteptarea morței, câți nu se îmbogățesc din frica de moarte, fără ca aceste bogății să-i ferească și pe ei de această soartă fatală !

XXIX

DELA 8—14 AUGUST

8 August. — Carlsbadul nu poate fi gustat decât dimineața între orele 7—8. Dacă te așezi la începutul stradei Mülhbrunului, ți se înfățișează o mare de capete și, dacă plouă o mare de umbrele. Când te bagi și tu în acest puhoiș omenesc poți zice că ești în mijlocul Babelului. Asculți toate limbile, vezi toate porturile și pe dinaintea ta defilează toate rasele și toate costumurile. E o varietate de limbi zăpăcitoare și sfârșești prin a nu mai auzi decât sgomotul general al mulțimei, al acelei mulțimi care se strecoară solemn cu paharul la gură, soarbe apa calduță printr'un tub de sticlă.

Izvorul cel mai căutat este *Mülhbrunul*. De multe ori ca să ajungi acolo trebuie să aștepți până la 20 de minute. O *coadă* colosală se formează în afară de colonadă, în stradă, câte două persoane la rând, cari înaintează încet, ca un șarpe uriaș rupt în două la sfârșitul colonadei și apoi reluându-și drumul drept de cea-laltă parte spre a ajunge la izvorul dătător de sănătate. Acolo șiragul se desparte în două, și zece fete câte odată, cu o repeziciune și dexteritate nimitoare, din josul unei excavațiuni, umplu pa-

harul și ți-l dau. Imediat ce l-ai luat te puî din nou la *coadă*, căci înainte de a ajunge la izvor din nou îl vei stîrși pe cel dintâi și ai timpul să ți arunci ochii și pe o gazetă de dimineață și să vezi ce mai este cu tratativele de pace dela Portsmouth. In acelaș timp în lăuntru colona-dei se alcătuiesc alte *cozi* pentru alte izvoare. Mișcarea aceasta durează un ceas și jumătate, când lumea se împrăștie, și când atât strada cât și colonada i-au înfățișarea lor obișnuită.

9 August.—De când viû la Carlsbad, m'am deprins să recunosc pe compatrioții mei, după culoarea pielii. Nu mai când îl puî alături de alte neamuri, vezi că românul are o anume înfățișare, o anume culoare și anume cea neagră pe un fond gălbui. Pelița noastră nu e neagră ca a italianului, care în definitiv are fondul alb mat, cu toate că este brun ; ci este gălbuiă, măsliniă am putea zice. Iea toate naționalitățile de sud, iea pe greci, pe bulgari, pe sârbi, pe italieni ; iea pe rușii dela miază-zi ; iea în sfârșit și pe români și pune-i alătura. Veî vedea imediat că observațiunea mea este adevărată și nicăiri n'am putut s'o fac mai bine decât aici la Carlsbad.

10 August.—Câte odată când mă plimb singuratic, prin această lume imensă, care umple stradele și grădinele, pădurile și toate locuințele, mă gândesc ce s'ar întâmpla dacă într'o zi izvoarele acestea — la cari vin oameni și din Oceania ca să ceară sănătatea, — ce s'ar întâmpla dacă aceste izvoare ar seca într'o bună dimineață ? Carlsbadul anual primește peste 60

de mii de familii, adăpostește peste 30 de mii de călători trecători și întreagă această lume, în medie generală, varsă peste o sută milioane pe an. Ar fi un dezastru colosal, nu numai al orașului, dar al întregului județ care trăește din exploatarea străinului și trăește excelent. A poseda o casă de raport în Carlsbad este mai rentabil decât a avea o moșie în țara românească. Și această exploatare se face cu mânuși, se face cu eleganță: plătești fără să protestezi; dimpotrivă ai senzațiunea că, chiar dacă e scump, face. Ai venit aci ca să fii liniștit, ca să nu te preocupi de mizeriile zilnice ale vieții și reușești să stai o lună de zile scâpând de toate acestea. Nimic nu scârție, totul merge ca pe rolete, ca în poveștile noastre minunate în cari mesele se pun singure și toate serviciile ți se fac de mâini nevăzute.

De câte ori nu mă gândesc la contrariul care se petrece în țara românească! Și noi avem ape minerale, și noi avem stațiuni de băi și stațiuni climaterice; nu facem, însă, aproape nimic nici pentru a reține pe ai noștri în țară necum pentru a atrage străinii la noi. Avem o sursă unică în lume, *Căciulata*, și desigur că pentru sănătate ar veni toți aceia cari au nevoie de această apă. N'am făcut însă și nu facem nimic pentru a o face cunoscută și nu facem nimic pentru ca cel ce sosește acolo să aibă cel puțin confortul necesar și ast-fel bucuros să-și verse banii la noi. Citeam zilele trecute în această privință un articol al ziarului *Le Figaro*, care ținea de rău pe grecii cari, având la ei comoara antichității, au neglijat și neglijează să atragă pe călătorul străin, făcând accesibile acele localități celebre în istoria omenirii, construind drumuri și dându-i călătorului și puțin con-

fort, în locul sălbăticiei de astăzi. Elveția trăește prin străini. Credeți că și la noi nu s'ar putea face mult în privința aceasta? Cine te ascultă însă!...

11 August.— În tot timpul anului, când ai ceva mai greu și mai lung de făcut, o carte mai serioasă de citit, le pui toate de oparte și zici: *asta rămâne pantru vacanță*. Pleci de acasă cu o proviziune destul de bună de cărți și de proiecte și când ajungi la băi, după ce îți aranjezi totul pe mese, te aprovizionezi cu hârtie și condeie, constați că, tocmai fiind că ai prea mult timp, nu ai de loc.

Nu e o paradoxă, ci o constatare pe care o fac mai în fiecare an, ceea ce nu mă împiedecă să fac și la anul viitor ceea ce am făcut și anul acesta, adecă să nu fac nimic, iar în cursul anului să mă pregătesc pentru lucru fără de preget.

În prima linie dimineața totdeauna o ai ocupată cu facerea curei, apoi baia, masagiul, plimbarea obligatorie, cafeaua de dimineață, ceea ce face că cu dejunul ajungi repede la ora două, chiar două și jumătate. După dejun este o regulă generală că trebuie să dormi un ceas și lucrul este explicabil: te scoli la șase dimineața.... Cu chipul acesta ai ajuns la ora patru, când timpul te îndeamnă să ieși; cafenelele și grădinele sânt pline de lume, cari ieaū cafeaua dela ora 5; faci și tu ca toată lumea și, ba citind o gazetă, ba stând de vorbă, vezi că ai ajuns la ora 7, când trebuie să te gândești că nu e sănătos ca să te culci cu stomacul plin.

Supezi dar, mai cască gura apoi la magazinele pline de mărfuri scumpe și strălucitoare și de lu-

mină, te gândești apoi că mâine dimineată trebuie să te scoli la ora șase, te îndrepti dar spre casă și la ora zece îți întinzi corpul în pat, așteptând să vină somnul uitător de toate, chiar și de lucrul pe care nu l'ai făcut azi și pe care sperî zadarnic să'l faci mâine. Și ast-fel trece vremea, trec zilele, trec săptămânele, trece luna de vacanță, când te întorci cu lucrul ce trebuia să faci neatins, cea ce va fi tot așa și la anul, și așa mai departe.

12 August.—De câte ori treceam pe acolo, mă atrăgeau notele unui glas aproape de copil; dar cât este de justă această voce și cât de clare sânt notele acestea! Nu mă pricep de loc în muzică, sânt incapabil să deosibesc o notă de alta notă, un vals de o polcă, pot să confund *Deșteaptă-te Române* cu *Marsilieza*; totuși am un fel de intuiție, dacă se poate zice, a notei juste și a vocei curate. Mult timp nu mi-am dat seamă de unde ies acele note, pe când într'o zi întâmplarea și nevoile inexorabile ale curei m'aun pus în pozițiune să cunosc pe cântăreață. E o copilă de vre-o 12 ani, fiica probabil a unei îngrijitoare de watter-closet public. Fetița aceasta, lucrând și ajutând pe mamă sa, fredonează toată ziua, repetă ceea ce aude cântând orchestra, e o comoară nesecată a tutulor cântecelor, tutulor ariilor de tot soiul.

Iată o împrejurare ciudată care poate decide de viitorul acestei fete. Dacă o va auzi vre-un cunoscător, vre-un specialist, fetița aceasta va fi pusă în școală, va învăța muzica, va ajunge cântăreață. Și pentru ce? Pentru că în copilăria ei a fost ajatoarea mamei sale la o latrină publică, meșteșug nu tocmai recomandabil. To-

tuși dacă ar fi fost fata unui tâmplar ori a unui zidar, ar putea prea bine cu tot glasul ei să rămână în umbră, să nu'și dea nici dânsa seamă că are o avere în gâttejul ei,—toate acestea bine-înțelese *dacă* urechia mea este destul de expertă, *dacă* se va găsi descoperitorul de perle muzicale, *dacă* norocul va da mâna acestei copile, căci în totul și în toate norocul în prima linie joacă rolul principal. Și fiindcă vorbesc de noroc, el de pildă n'a dat nici un ajutor bieteii Mara d'Asty, despre a cărei moarte obscură la Curtea de Argeș citesc în ziare.

13 August.—Ziarele pariziene (citesc *Le Matin* care, în parantez fie zis, aci se vinde în loc de 5 parale ca la Paris cu 40 de helerî), îmi aduc știrea că șahul Persiei a dat douăzeci de mii de lei unei femei care-i implora mila din josul stradei, pe când potentatul asiatic stătea în balcon și își lua cafeaua cu sfetnicii săi. Ziarul parisian laudă mărinimia șahului și urcă în slava cerului mila lui. Zimbesc citind aceste rânduri și îmi zic că ziarul francez uită că sânt doi șahi de-ai Persiei: unul care se arată mărinimos la Paris și altul care, de îndată ce se întoarce în Persia, taie capetele supușilor săi, tot cu atâta ușurință, cu care noi ucidem o muscă care ne plictisește. Și de multe ori supusul cel ucis, ucis chiar în chinuri grozave, nici n'a plictisit măcar pe mărinimosul potentat asiatic.

14 August.—In una din săptămânele trecute, baroneasa Bertha von Suthner, celebra propagandistă a păcei și autoarea tot atât de celebră a romanului pacific „*Jos Armele!*“, a ținut o serie

de conferințe la Marienbad și Karlsbad, conferințe în cari pledează împotriva războiului, — ceea ce desigur nu va avea nici o influență asupra celor ce se tratează la Portsmouth. Sânt bune conferințele, admir pe acei cari se dedaă la această propagandă pacifistă; dar din nefericire, organizația statelor și luptele lor economice sânt așa, că războiul, oribila soluțiune a armelor, devine o necesitate. Războiul nu va înceta decât în momentul când munca va fi astfel organizată în cât nu va mai fi nevoie ca, pentru a-ți vinde marfa, să o impui cu sabia și cu tunul altor popoare.

XXX

DELA 15—21 AUGUST

15 August. — Karlsbadul este plin de ruși. Întâmplarea m'a pus în contact cu un vechi revoluționar, care a trecut pe la noi și căruia i-am adus odată oarecari mici servicii. A rămas statornic cauzei sfinte, n'a încetat nici un minut de a lupta pentru idealul său, către care de altfel astăzi țara lui se îndreptează cu pași repezi. L'am întâlnit astăzi, după ce telegraful adusese știrea că în sfârșit Constituția a fost proclamată. Fără îndoială că amicul meu nu e mulțumit: ceeace a acordat țarul este o aruncare de praf în ochii lumii; un parlament cu vot consultativ și cu drept de vot restrâns nu este decât un non-sens. Totuși el convine că, din punctul de vedere al principiilor, este un mare pas: ceeace în altă țară n'ar fi nimic, în

Rusia autocrată este ceva important, o îngenunchiare a țarizmului, este poarta deschisă pentru adevăratul constituționalism.

— Și ce o să faci de-acuma ?

— Când s'o da amnistia — și fatalmente ea trebuie să se dea acum — mă voiî întoarce în patrie, zise cam trist rusul.

Îi observai acest aer de tristețe.

— Să nu te miri că nu văd cu entusiasm întoarcerea mea în Rusia. Gândește-te la cazul meu special și al nostru, al tuturor refugiaților politici. Lipsesc din țară de peste un sfert de secol; fatalmente am încetat de a fi rus, adică am pierdut multe din obiceiurile pământului, felul de a simți. Acasă la mine, mă voiî găsi mult mai singur și mai izolat decât în surghiun. Ai mei de mult au murit; cei din generația mea s'au risipit ori au devenit alți oameni; acolo voiî găsi locurile de luptă ocupate de alții cari au căpătat drepturi muncind la fața locului și dând o contribuție de muncă mult mai efectivă și mai priincioasă. Mă întorc ca un fel de strein, ca un fel de moaște, în tot cazul trebuind să mă aclimatizez din nou mediului în care voiî trăi de acum înainte și părăsind un mediu în care m'am obicinuit să viețuiesc.

16 August. — Pe lângă ruși, cari după cum am spus sânt foarte mulți la număr, Karlsbadul mai are specialitatea de a poseda în sânul său o mulțime de celebrități mondiale. Aici își face cura celebrul polemist și om de stat Georges Clemenceau, directorul ziarului parisian „*L'Aurore*”; aici este pretutindenî vestitul critic danez Brandes. Patty, cunoscuta Patty, și ea este aici. Corespondentul rus de pe câmpul războiului,

Nemrovich-Datchenko; în sfârșit primul ministru al regatului unguresc, Fejervary până mai ieri a fost oaspeții acestei stațiuni, — lăsând la o parte pe amicul meu d. Dim. Sturdza, care se scoală la orele patru și la orele șase își ia cafeaua la Kaiser-Park, șase kilometri aproape afară din oraș, în pădure; lăsând la o parte pe Koșut, șeful partidului independent maghiar și pe principele Dolgorucof din Moscova.

Pentru un ziarist ce noroc, ce noroc și privilegii de interviewuri! M'am ținut însă liniștit. Știu ce prețuește liniștea, știu cât mă plictisesc pe mine aceia dintre compatrioții mei cari chiar și aici mă intervieveză zilnic asupra *situațiunei* și deci respectez liniștea acestor oameni celebri, cari, tocmai fiindcă sânt celebri, sânt considerați că n'aũ dreptul nici la repaos, nici la trecerea lor prin mulțime singuri, necunoscuți și lăsați în pace.

17 August. — Totuși, tocmai fiindcă sânt ziarist, nu m'am putut opri să nu fac o mică anchetă și aceasta asupra stabilimentului Pupp. Este cel mai mare hotel, nu numai din Karlsbad, dar poate din întregul continent. E de ajuns să spun că servă zilnic peste 20 miș de cafele. Localurile de consumațiune sânt cinci și pe categorii: prima înlăuntrul restaurantului, unde merge lumea chic și în șmoching seara; a două categorie terasa; a treia grădina întâia; a patra cafeneaua unde servesc fetele; a cincea o alta grădină de peste drum. In hotel, de odată pot lua masa cel puțin 5—600 de persoane.

E o adevărată organizațiune aproape militărească, pentru că această mulțime de oameni, de multe ori foarte flămânzi (și omul flămând este

nervos și foarte nerăbdător) să fie servită și mulțumită. Totuși se ajunge la acest rezultat miraculos și ceeace am cercetat aș fost culisele, unde se pregătesc mijloacele de satisfacțiune a atâtor stomahuri, cu gusturi și nevoi deosebite. Una din curiozitățile Karlsbadului este desigur hotelul Pupp, cu toate dependențele lui, văzute după cortină...

18 August. -- Nu-î vizitator care să vie aici și să nu se ducă măcar odată la Giesshübl, de unde se inundă Europa cu celebra apă a lui Mattoni. Și merită de văzut această localitate, merită mai ales din punctul de vedere al constatării de ceeace poate voința omului. Natura a dat numai izvorul de apă minerală cunoscută. Mattoni însă a construit, *el singur*, cu mijloacele lui proprii, o întreagă stațiune climaterică, cu tot ce-î trebuie și a prefăcut niște locuri splendide, dar cu totul sălbatice, în un parc elegant, bine întreținut și prevăzut cu tot ceeace trebuie vizitatorului celui mai exigent. Sânt mulți oameni cărî se îmbogățesc fie grație norocului, fie grație combinațiunilor lor inteligente, fie muncii lor persistente. Puțini însă știu să facă și pentru alții ceva, să dea și altora, fie și în folosul lor, ceeace aș eî. Mattoni însă a facut lucrul acesta și când te duci la Giesshübl nu știi ce să admiri: natura în splendoarea eî, orî mâna măiastră a omului care a transformat-o, a civilizat-o, a creat un cuib omenesc din fundul acelor munți uitați de D-zeu!

Istoria lui Mattoni este tipică. Acum patruzeci de ani era un simplu călător de comerț. Apa de Giesshübler o exploata proprietarul acestor locuri, dar o exploata fără nici un succes. Mat-

toni cumpără sursa aproape pe nimic și a făcut din acest izvor o celebritate mondială, el devenind bogat și nobil și în acelaș timp transformând localitatea într'un fel de mic raiu pământesc, unde par'că, conform cântecului „*aî voi să trăiești și să mori*“, mai ales când cineva iubește singurătatea așa cum o iubesc eu.

19 August. — Marele defect al Karlsbadului este că-î un oraș și un oraș în care este prea mult fum. Și acest oraș este îndesat între două șiraguri de munți stâncoși, de o parte și de alta a râșorului Teple. Această înghesuieală nu permitea până acum Karlsbadului ca să se întindă, nu-î permitea să aibă măcar un Casino cum se cade, ceea ce nu-î permis unor băi unde vin pe an mai mult de 60.000 de vizitatori, lăsând la o parte pe trecătorii, cari stau numai câteva zile și cari se urcă anual la vre-o 20.000 !

Știința și tehnica modernă nu se opresc însă la aceste dificultăți. Aburul și electricitatea, dinamita înving totul, creiează mai departe, peste munți, alte centruri și cotagii; dar, dar Karlsbadul are și el dușmani săi și aceștia sânt marii proprietari din localitate, mai toți stăpâni de hoteluri și restaurante, mai toți membri în consiliul comunal și cărora interesul le dictează — zic cei cari îi acuză—ca să nu se întindă Karlsbadul, și să stea lumea ghemuită între cele două șiraguri de munți și astfel să prospereze stabilimentele lor.

Totuși s'a putut trece peste așa zișii dușmani ai Karlsbadului. Dela anul viitor se va clădi un colosal hotel pe muntele deasupra cafenelei Schönbrun, hotel legat de oraș printr'un funicular, și

pe lângă aceasta s'a adoptat proiectul de a se lega oraşul cu multe locuri de excursiuni prin tramvaiuri electrice, căci azi o simplă excursiune de o jumătate de zi te costă cel puţin douăzeci de coroane birja, ceea ce nu-î pentru toate pungile !

20 August. — Aici este obiceiul că fiecare să vină la restaurant sau la cafenea cu pâinea ori cu prăjiturile sale, pe cari le aduce într'un sac de hârtie. Cel mai mare furnizor de pâini şi de tot soiul de prăjituri şi plăcinte este cunoscutul Manl... Nu de acesta însă voiesc să vorbesc ci de furnizorul pâinei speciale pentru diabetici. O recomandă tuturilor drept suverană, dar însuşi el este o dovadă vie a neputinţei medicinei. Îl minează această boală, an cu an îl văd mai prăpădit şi desigur că ţine dietă, desigur că mănâncă pâinea lui suverană, şi totuşi nu se îndreptează sănătatea lui. E o proastă reclamă pentru comerţul său antidiabetic şi—daca şi-ar da seamă—ar dispărea din prăvălia lui şi ar pune în locu-î pe cineva debordând de sănătate şi de viaţă. Pe semne că omul nu-şi dă seamă de efectul ce face şi apoi... nici nu are nevoie să dispară fiindcă şi fără aceasta comerţul lui saltă, căci lumea este, a fost şi va fi o mare naivă, plină de speranţe şi de credulitate.

21 August.—Mi s'a cerut să scriu ceva pe un album. Scot din ladă lyra mea prăfuită şi demodată, o dau la acordor să o încordeze şi încep să cânt. Când faci copii le şesezeci de ani, eşti mândru de opera ta. Tot aşa şi eu.

Iat-o :

*Ce mult, ce mult este de-atuncea !
Par'că-î un vis, o nălucire !
Eram și tînăr și ferice,
Iubeam,—înlăia mea iubire !*

*Intr'un copac uitat de vreme
Noi două litere săpasem
Ca semn al dragosteî eterne
Ce unul altuia jurasem*

*Ce mult, ce mult este de-atuncea !
Mă 'ntorc p'aci îmbătrînit.
Copacul sfânt zadarnic caut.
Iubitu-m'ea ? Oare-am iubit ?*

Recitesc versurile și—deși nu le găsesc de patruzeci și cinci de căi putere—totuși par'că nu sînt mai proaste decît cele pe cari le publică poeții noștri de astăzi. Dacă însă mă înșel, este o dovadă că nimeni nu se poate judeca pe el însuși—și sînt gata ca să cer iertare și criticilor așpri și cititorilor mei.

XXXI

DE LA 11—17 SEPTEMBRIE

11 Septembrie. — Când eram copil, înaintea imaginațiunei mele, scris în litere de aur strălucitoare, stătea vecinic *Parisul*. A-l vedea, a gusta vieța lui era idealul dorit, dar aproape irealizabil, căci între mine și el era prăpastia sără-

ciei și a tuturilor greutăților unei existențe mediocre. Se pare că a rămas ceva din acest sentiment al copilăriei mele. Parisul e și acum în mintea mea cu aceeași aureolă și niciodată nu mă gândesc fără de emoțiune. Pentru unii, orașul acesta are farmecul vieții ușoare, e idealul existenței de petreceri și când zic *Paris* li se înfățișează un fel de raiu al lui Mahomet care dă satisfacțiunea tuturilor simțurilor și de multe ori a celor mai josnice. Când pronunță *Paris*, se înfățișează pentru cei mai bătrâni sala *Bullier* ori fostul *Mabile*, cu ale lor cancanuri ne-bune; iar pentru cei mai tineri *Moulin Rouge* și toate localurile zise de plăcere de pe culmea dela *Montmartre*. Pentru mamele și părinții timoroși, Parisul a fost și este locul perdițiunii, un fel de *Sodoma* și *Gomora* moderne, unde feciorii lor pleacă plini de viață și de unde se întorc istoviți și prăpădiți, după ce au cheltuit o întreagă avere.

Pentru mine niciodată Parisul n'a avut acest motiv de atracțiune. Amorul, satisfacțiunea simțurilor, așa cum îl înțeleg eu, poate fi găsit în toate părțile lumii, precum și amorul mercenar se găsește pretutindeni și nu-i nevoie să a-lergi așa departe ca să-l afli.

Nu, Parisul pentru mine a avut altă atracțiune: aceea a unui centru cu o viață intensă dusă la extrem și în care s'a concentrat tot ce creerul omenesc a putut căpăta ca rafinerie, din toate punctele de vedere. Ei bine, acest *ceva* nu se poate găsi decât aici; spre a gusta acest *ceva* o săptămână sau o lună, spre a mă dezrugini și a căpăta noui impresiuni și puteri, iată de ce sânt atras spre Paris și iată de ce totdeauna plec într'acolo cu o dulce și sfântă emoțiune.

12 Septembrie.—Îi lipsește ceva Parisului de astădată. Aceasta n'o poți înțelege deodată. Cu încetul studiind bulevardele, stând la cafenelele de pe bulevard, studiind lumea care trece încoace și încolo, puhoiū omenesc, care aleargă spre glorie, spre avere ori spre moarte, cu încetul îți dai seamă că Parisul nu este încă Parisul cel de toate zilele, și anume că e încă vacanță, când orașul este inundat de provinciali și de străini, așa că aspectul îi este cu totul schimbat. De altfel mai toate teatrele sânt închise și, la acelea cari au stat și vara deschise ori s'au deschis mai devreme, pe afiș găsești nume obscure, roluri jucate de dubluri și sâlile pline de străini. Auzi acolo englezește, nemțește. italienește, dar foarte puțin franțuzește, și în tot cazul și francezii aceștia sânt de provincie, tot așa de stângaci și tot atât da puțin parizieni, ca și ceilalți streini, cari de-abia știu să se exprime în franțuzește.

13 Septembrie.—În ceea ce privește pe străini, trebuie să recunosc că—dacă asupra lor are Parisul o înrăurire, în bine ori în rău—și ei au asupra acestuia o mare influență și mai ales în ceea ce privește localurile de plăcere. Cafeul-concert de pildă, altădată o producțiune și o specialitate eminentă pariziană, a degenerat azi în ordinare muzic-hale engleze. Cântărețele în costumuri elegante, dar scurte, cari cântău cuplete de actualitate, cântăreții cari deveniseră celebri în cabarete, dispar azi și locul lor este luat de gimnastici, de echilibriști și de așa zisele reviste cari, dând ocaziune ca pe scenă să fie adunate sute de femei, servă drept un fel de bâlciū de amor. Și înainte localurile acestea

serveau de loc de întâlnire pentru amozurile uşoare, şi moralitatea lăsa de dorit; dar în tot cazul şi acela care voia să guste o bucată a-nume din vieţa pariziană, veselia şi gluma galică, putea să şi pieardă două ore la un cafeu-concert. Azi totul s'a schimbat şi s'a schimbat în vederea streinilor cari, incapabili să guste fineţea cântecelor şi glumelor pariziene, se mulţumesc să aplaude pe scenă pe negrii danşatori, oameni-şerp şi alte fenomene, iar din culoare să-şi aleagă pentru noapte o tovaruşă a doi sau cinci poli noaptea. Chiar şi cabareurile unde era odată pepiniera artiştilor de tot soiul, chiar şi ele încep să dispară ori să se industrializeze şi să n'aibă alt scop decât exploatarea streinilor, cărora li se arată *Le Ciel*, *Le Nénat*, *L'Enfer*, *le Cabaret des Truands* şi alte multe în cari arta şi fineţea pariziană, chiar în brutalitatea ei, este înlocuită cu vulgaritatea ordinară.

14 Septembrie. — Am văzut de câtevaori *La vie de Bohème* a lui Puccini, dar niciodată nu o văzusem în franţuzeşte şi cântată la *Opera Comică* din Paris. Voiam însă ca să am această plăcere, fiindcă îmi închipuisem că—în ceea ce priveşte jocul de scenă, drama în sine, culoritul general—nu pot fi toate acestea redade de italieni, deşi muzica este de un italian. Şi îmi ziceam în mine că trebuie să am dreptate, fiindcă vieţa pariziană, vieţa de bohem al artei, vieţa de dragoste a grizetei pariziene nu pot fi redade de cântăreţi şi de artişti cari n'aū putut gusta şi înţelege această vieţă. Mi se părea că lipseşte acea fineţe a parizianului, că totul este vulgarizat. Cu câteva săptămâni înainte văzusem la Liège *Bohema* cântată de o excelentă

trupă italiană și părerea mea se întărise și mai mult. Iată de ce m'am gândit să mă duc la *Opera Comică*, să revăd *La vie de Bohême* în franceză și m'am felicitat în mine însumi, că n'am fost greșit în părerea mea: La *Opera Comică* am văzut *Bohema* așa cum o înțelegeam și eu, am găsit pe eroii lui Mürger așa cum i-a închipuit autorul și cum erau modelurile de pe cari dânsul și-a zugrăvit tipurile lui delicate și pe cari actorii italieni i-au caricaturizat și vulgarizat.

15 Septemerie.—Am fost aseară la Operă și am văzut *Aida*. Pe când artiștii își arătau minunăția vocii lor, pe când corurile cântau, pe când baletul își desfășoară bogăția lui de costume și de danțuri, oh! cât de departe eram eu, pierdut în noaptea amintirilor mele!

Ce mult este de atunci! E tocmai un sfert de secol. Aceași sală splendidă a maestrului Garnier, acelaș aur și acelaș spectacol pe scenă și colo sus, sus de tot în ultima galerie la stânga, doi tineri cari veniseră și ei să asculte *Aida* și să vază pentru întâia oară splendoarea Operei celei mai mari din Paris. Erau săraci și timizi acești tineri, locul ce plăteau reprezintă poate un dejun și o masă mai puțin, dar făcuseră acest sacrificiū căci, — dacă ajunseseră la Paris voinde să se pricopsească, — în primul rând doreau să-și cultive spiritul și să-și lepede aici parte din rugina unor ființe născute atât de departe de acest centru al lumii!

Unul din acești doi tineri este azi ministru în țara românească. A făcut destul drum tinărul sărac de altădată, dela ultima galerie a O-

perei din Paris ! Celalt tinăr este acela care visează confortabil instalat într'un fotoliu de orhestră și care și el a făcut o bucățiță de cale. Iși pune însă întrebarea : când a fost mai fericit și mai mulțumit, azi când nu mai merge la galerie ori atunci, de mult, acum un sfert de veac, când cu ochii holbați de mirare și de oarecare frică privea de sus splendoarea sălei și bogăția spectacolului ?...

16 Septembrie.—Trebuie însă ca să plec. Totdeauna când părăsesc un loc în care am stat câțva timp par'că simt o durere, o sfâșiere, și mai ales atunci când totdeauna te întrebă dacă vei mai reveni vreodată pe acolo ? Vieța omului, ca și moartea lui, este un simplu accident: azi ești, mâine ai încetat de a fi. Și apoi Parisul nu poate fi lăsat decât cu regrete. Deabia ai început să te pui în curent cu vieța lui, de abia ai început să-î înțelegi din nou rostul, de abia ai uitat mizeriile vieței de toate zilele și iată-te din nou amenințat să redevii câine legat în lanțul ocupațiunilor cotidiene, ocupațiuni în cari foarte rar găsești satisfacțiuni morale și artistice. Și pe când *Expresul Orient* se îndepărtează cu vioiciune de orașul lumii, din întunericul pe care îl străbate, tu urmărești cu regret aureola de lumină, de o lumină sfântă, care înconjoară Parisul !

17 Septembrie.—In douăzeci și patru de ore străbați colosala distanță dintre Paris și Viena. Te-ai culcat noaptea la Paris, a doua zi dimineața ai trecut prin München și seara ești în

Viena. A încetat de a mai exista distanțele și totuși câtă distanță este între Occident și Orient, între locul pe care l-ai părăsit ieri și acela unde vei debarca mâine!

XXXII

DE LA 18—24 SEPTEMBRIE

18 Septembrie. — Mă întorc dela Belu, unde am asistat la înmormântarea bunului și vechiului meu prieten, Barbu Gănescu. Rar mă duc la asemenea ceremonii. Și nu fac aceasta din lipsă de interes pentru cei dispăruți. Nu, ci pentru că mi se pare că odată ce omul a devenit cadavru nu mai ai pentru ce să te interesezi de această icoană ștearsă și de multe ori urâtă a aceluia care *a fost*. Ceea ce rămâne este amintirea celui pierdut, e chipul lui oare cum idealizat, curățit de tot ce a fost rău și secundar, și purtat în adâncul sufletului tău ca o relicviă sfântă. Față de această amintire, ce are aface cadavrul hidos și intrat în descompunere, grozav la vedere și care este cu totul altfel de cât acela care a dispărut pentru totdeauna?

În așteptarea ceremoniei funebre—iarăși ceva sălbatic—am rătăcit printre morminte. Am impresiunea că sânt într'o lume de cunoscuți și îmi ajunge crucea rece și albă ca să revăd un amic, o rubedenie, însfârșit pe cineva pe care l-am cunoscut de aproape ori de departe. Îmi pare că să sânt pe calea Victoriei ori într'un local de spectacol, unde recunosc pe X, pe Y, pe Z. Îmi amintesc figura fiecăruia, întreaga lui

personalitate îmi este evocată, mă gândesc la câteva anecdote din viața-î și prin asociațiune de idei la cercul lui intim și la ce au devenit aceia cari l-au plâns odată cu atâtea lacrimi, pe când preoții cântau „*Veșnica lui pomenire*“. Ar fi o idee originală de scris o carte intitulată *Bellu*, în care să scrii tot ce gândesci și simți despre morții acestui cimitir: ar fi un fel de memorii foarte interesante, bine-înțelese dacă ar ști autorul ca să le facă interesante.

De altfel, nici cimitirele nu'mă fac impresiunea macabră care se pune de obicei pe socoteala acestor necropole. E o simplă impresiune de liniște sufletească și, în colțul buzei, cel mult dacă naște un zâmbet ironic față de atâtea monumente pretențioase ori inscripțiuni ridicole. M'am gândit odată că și eu poate să ajung mai de vreme ori mai târziu aici și mi-am zis în mine să las cu limbă de moarte la ai mei: să nu'mă pună pe mormânt decât o simplă lespede lucie, pe care să se scrie „*a murit muncind*“, singura calitate de altfel ce'mi recunosc fără să fiu socotit că nu aș fi modest.

19 Septembrie.—Se vorbea astăzi într'un cerc despre un tânăr care și-a lăsat nevasta, copilul și slujba, pentru ca să plece cu o femeie măritată. Toată lumea îl osândește și eu mărturisesc că nu l'am apărat dar nici nu l'am acuzat, căci în definitiv ce-î pot zice, de ce îi poți arunca piatra? Doar că și-a complicat viața în chip inutil și stupid! Zic stupid, fiindcă în lumea noastră materialistă pentru pasiune este tot așa de puțin loc față de interesul atotputernic care joacă primul rol.

Fără îndoială că, din acest punct de vedere,

cineva care își abandonează o situațiune greă câștigată, pentru o clipă de iubire, e prost. Totuși, când te ridici puțin mai sus, când cântăresci faptele omenesci cu altă balanță decât cea obicinuită, aș nu-ți mai de preferat o acțiune omenescă provocată de pasiune, decât acea bazată pe calcul și interes? Oricât ai plânge pe femeia abandonată, pe bietul copil părăsit, oricât ai constata gravitatea ruinelor ce lasă după ea această patimă, pare totuși că omul devine mai superior ascultând de ea și dând cu piciorul la tot ce este practic, cuminte și obicinuit.

— Ei; hei, amice, îmi șoptește mie simțul meu practic, nu crezi oare că aluneci pe un povârniș prea repede și că te vei trezi făcând apologia adulterului, a dragostei pasagere și a altor lucruri... oribile?...

— Așa-î, amice bine sfătuitor. Nu-ți momentul acum de a discuta asemenea lucruri. Câte nu trec prin capul omului, câte s'ar putea discuta între amici!... Dar lumea nu trebuie să-ți dai aceea ce nu poate pricepe și aceea ce poate fi interpretat cu totul în alt chip decât ai cugetat tu.

20 Septembrie.—Tocmai când reciteam cele scrise ieri, o scrisoare a unei doamne care iscălește „*Fetița dulce*“ îmi amintește că credința conjugală a noastră, a bărbaților, este un mare moft. Uite, onorată doamnă ori domnișoară, nu credeți că sânteți cam părtinitoare cu sexul dv.? Eu sânt mult mai imparțial și aș putea subscrie, cu oarecare rezervă, alt adevăr mai general și anume că credința conjugală, și a bărbatului și a femeii este un mare moft. Dacă nu

te vei supăra atât d-ta, cât și aceia cari mă citesc, dacă nu te vei scandaliza și dacă veți cugeta ceva mai adânc, veți putea vedea că omul este un animal poligam. Faptul că azi există, după unele legi și după unele religiuni, perechi perechi, nu schimbă de loc această constatare. Dacă acest adevăr este adevărat, atunci totul se explică și oricât ar protesta morala curentă, tristul adevăr rămâne atare. Monogamia există însă, dar există în stare de excepție și ea se datorește prejudecăților sociale, obiceiului și, la mulți oameni cinstiți și cu sentimente delicate cari își înfrânează pasiunea firească, aceasta se datorește stimei și iubirei către soț ori soție. Îmi place cutare femeie, aș fi atras către ea, dacă aș fi liber. Ne mai aparținându-mi mie, îmi înfrâng pasiunea și rămân credincios soției cel puțin cu faptul, și viceversa. La câți și la câte însă acest sentiment este oare destul de puternic, ca să lupte contra dorinței ?

21 Septembrie.—Aflu din ziare că fostul colonel Demetrescu-Maică a încetat din viață. Totdeauna m'am întrebat dacă omul acesta, pe care l'a osândit și l'a înfierat justiția țării și în niște momente tulburii și de patimi politice colcăitoare, m'am întrebat dacă omul acesta a fost osândit pe sfânta dreptate ? Pot să vorbesc astăzi, fiind că am înaintea mea două morminte. Atât colonelul cât și generalul Maică, și mai ales acesta din urmă, ce n'a făcut ca să li se revizuiască procesul; decâte ori n'a venit la mine plângând și cerându-mi ajutor ! Și trebuie să recunosc: am fost un laș că am refuzat acea mână de ajutor. De ce ? Fiindcă, în fericita țară românească, a apăra și căuta să rea-

bilitezî pe Maican-Demetrescu ar fi sinonim cu a te face *pentru bani*, apărătorul unor oameni pătați și vinovați. E ușor să zici că, dacă ai virtuți cetățenesci, trebuie să înfrunți totul. Da. Greu e însă să te războești cu toată lumea și mai ales cu calomnia și cu bănuieala, — și de aceea de atâtea ori nu-ți îndeplinești datoria, așa cum îți dictează conștiința ta.

Și grație mie, grație altora ca mine, doi oameni *poate* mor fără să se fi putut reabilita, fără să poată lăsa copiilor lor un nume curat, dacă în adevăr—aceea ce nu știu—dânșii au suferit oprobiul public numai fiindcă totdeauna cineva trebuie să plătească pentru alții.

22 Septembrie. — Constantin Bacalbașa și-a reluat pana lui de altă dată și a reînceput la *Adevărul* o serie de cronici, cari dovedesc că această pană n'a ruginit de loc. Colegul meu de *subsol* (în limba redacțională de la *Adevărul*, *subsol* numim foița de la pagina I-a) face o constatare tristă: decăderea presei de azi față de cea de altă dată. Nimeni ca mine nu a putut și nu poate constata mai bine această stare de lucruri. Nu trebuie însă să fim nedrepti cu ziaristi. În întreaga noastră societate este o decădere morală și intelectuală. Pe când în viața publică de altă dată erau oameni de mâna întâia, azi ne aflăm în fața unor simpli epigoni. Presa de altă dată agita idei, — dar și lumea politică de atunci făcea acelaș lucru. Azi totul se reduce la intrigă și cancanuri; ideile sânt de prisos și sânt o greutate pentru politicieni. Fatalmente, și presa, care este oglinda societății și în special a lunei politice, trebuie să se resimtă

de această decădere intelectuală, de această scoborâre a nivelului intelectual și moral politic.

De altfel, Bacalbașa n'a simțit ca mine, ca și alți câțiva, cât de înăbușitoare este atmosfera în care trăim și cum cu ideile și cu sentimentele noastre par'că avem în juru-ne un vid, par'că trăim într'altă lume, care nu ne mai pricepe și pe care deabia o înțelegem și noi?

23 Septembrie. — De anî de zile cineva — căruia nu i-am făcut nici bine, — sub pretext de deosebire de idei, mă înjură. Cum sânt deprins cu așa ceva, cum acesta este rolul meu ca ziarist, nu m'a prea emoționat și nu mă prea emoționează când sânt numit prost, ignorant, pungaș, proxenet, șantagist, speculator murdar, vândut evreilor și tuturilor partidelor, și altele multe, multe de tot. Eri o scrisorică a acestui cineva îmi imploră un mic ajutor. Primul sentiment a fost ca să resping cererea: Vorbea simțul răzbunărei, al triumfătorului față de cel învins. Apoi a venit sentimentul, nu al milei, ci al indiferenței; căci nu știu de ce, când ajut pe cineva, sânt stăpânit de sentimentul acesta. Azi însă mă gândesc că poate rău am făcut. Omul acesta, cine știe, va crede că — dându-i câțiva lei, — am vrut să-i cumpăr tăcerea și bunăvoința lui. La urma urmei, ce-mi pasă? Ori de va tăcea pe viitor, legat de o recunoștință pe care nu i-am cerut-o, ori de mă va înjura împins de sentimentul firesc al răzbunărei (fiind că se va crede umilit de darul meu), ori una ori alta, ce-mi pasă în definitiv, când prin pozițiunea în care sânt trebuie să fiu atacat, indiferent dacă azi de X, mâine de Y și așa mai departe?

24 Septembrie. — Când am fost la Paris am vizitat localul ziarului *Le Matin* și am admirat tehnica modernă a tuturilor instalațiunilor. Mărturisesc însă că nu m'am gândit cu rușine la micul nostru *Adevăr* și la instalațiunea lui. Imi ziceam că acest sentiment trebuie să'l aibă și un redactor de la *Matin* când ar vizita localul nostru. E în mic cam acelaș lucru, căci ar fi cu neputință ca un ziar din Paris, cu tiraj de 600.000 de foî pe zi, să aibă aceiași proporțiune cu modestul confrate de pe malurile Dunărei. De altfel socot că ceea ce am făcut, totuși, este prea mult pentru țara românească, dar cam acesta este cusurul nostru al românilor: *voim să părem mai mult decât sântem!*

XXXIII

DE LA 25 SEPTEMBRIE PANA LA
1 OCTOMBRIE

25 Septembrie. — Sânt în gara Mărășești, venit acolo cu trenul de Berlin și așteptând trenul de persoane pentru Tecuci. Cerul este senin, soarele strălucește în toată splendoarea lui și, după masă, un fel de moleșală amestecată cu somnolență, încet coprinde făptura mea. Ca să o combat, cu pași mari străbat peronul și urmez linia până la un kilometru, afară din gară; mă întorc înapoi, o ieaă pe partea cea-l-altă și ast-fel fac să treacă timpul, — un omorător ceas și jumătate.

Gara este împodobită cu ghirlande de stejar, iar de o parte și de alta a peronului murdăria

clădirilor este acoperită, e mascată de un mic gard de brazi tineri și de crengi proaspăt tăiate, înfipte în pământ, alcătuiind un decor de verdeață, mai mult sau mai puțin decorativ.

Par'că un glas ciudat pronunță numele meu. E ceva care nu e omenesc, un fluerat ușor, ceva care s'ar asemena cu chipul de vorbire metalic al grafonului.

Mă apropii, întind urechia și aud vorbindu-mi unul din brădișorii, cari decoraă gara pentru trecerea pe a doua zi a majestăței sale;

— Mă iartă că'ți opresc plimbarea; dar oprește-te și ascultă și plângerea noastră, spunea glasul misterios.

Până ieri eram brazi, copii ai pădurei și viitoareea ei fală. Creșteam liniștiți la marginea codrului, în aerul curat de munte, încălziți de razele dulci ale soarelui, dezmiertați de adierea vântului; înfruntam la nevoie vijelia iernei și gerurile mari; creșteam liberi, sfidând vremea și pe oamenii, — căci ce e vieța noastră de veacuri pe lâ : clipita vieței lor? Și totuși rău am făcut

Iată în ce hal ne-aū adus oamenii. Sălbatici aū venit ei ieri și cu topoarele ne-aū retezat cu sutele dela rădăcină, ne-aū aruncat claie grămadă în căruța și ne-aū pus aici ca să fim podoaă de o zi, și ca apoi să ne arunce uscați și galbeni, morți pentru vecie, pradă focului! Și toate acestea pentru ce? Spuneaū ucigașii noștri că o să treacă vodă al țarei pe la o gară și pentru aceasta ne-aū omorât pe noi, aū devastat pădurea, mama noastră, și atâtea sute ori mi de viitori brazi falnici aū fost distruși pentru totdeauna... Ci-că vodă acesta are o nevastă iubitoare de păduri, de flori și de copii. N'ai putea oare să-i aduci la cunoștința strigătele și lacrămile

noastre? Poate că pe viitor frații noștri din codru vor fi lăsați în pace să împodobească pădurea, muntele și țara, ne mai făcând cum se face azi ca vederea latrinelor să fie împiedicată cu cadavrele noastre?...

Indeplinesc cu sfințenie rugămintea brazilor. Respectuos supun Carmenei Sylvei plânsetele brazilor tineri și îi cer protecțiunea pentru copiii sfinți ai sfințelor și bătrânelor noastre păduri.

26 Septembrie. — În singurătatea câmpiei, departe de oraș și de zgomotul lui, o scrisoare a unui amic îmi aduce jale în suflet. Tinărul acesta, care îmi scrie, e o fire delicată de intelectual și de artist și care, — dacă n'a cunoscut pe tatăl, mort pe când el era copil — nu poate spune că a avut mamă, orî cel puțin că a gustat deliciul sacru de a pronunța cu sfințenie cuvântul sfânt de *mamă*. Femeia care i-a dat naștere e una din acele ființe pentru care însușirile de mamă n'au existat nici odată: 'și-a căutat de plăcerile ei, iar copiii au crescut pe mâini străine, cum au putut și în toata viața lor au simțit lipsa dragostei materne. Când nu ai părinți treci stingher prin lume și cu dor privești la aceia cari stau adumbriți de iubirea părintească, pe când tu străbați valurile vieții singur și nesocotit de nimeni. Să ai însă părinți și să-î judeci tu, tu să le cumpănești lipsa lor de iubire, să te aperi față de ei ca un dușman, cuvântul de *mamă* să devie pa buzele tale un blestem și o oroare, — iată o durere, care rămâne veșnică în inima ta, o durere care începe dela primele senzațiuni ale copilului și îl întovărășește până la mormînt!

Oh! cât este de plâns amicul meu și câtă tărie

de suflet îi trebuie ca să străbată vieța cu îndiferență și cu abnegație purtând în sine veșnic sângerândă rana ce i-a făcut propria lui creație!

27 Septembrie.—Sunt tot la țară și am câteva momente libere ca să retrăiesc senzațiunile căpătate în ultima călătorie și pe care le păstrez într'un mic carnet pentru a mi-le aduce aminte mai târziu.

Mă revăd în expresul care leagă Parisul cu Dieppul. În patru ore străbați întreaga Normandie și ajungi la mare, acolo unde — orî cât mâna omului caută să schimbe natura și să-i dea altă înfățișare, — ea rezistă și oceanul, în splendoarea furiei și a puterii lui, își bate joc de tot ce mâna omenească voește să facă pentru a-l robi și cerceta. Trenul străbate una dintre cele mai frumoase părți ale Franței. E o întreagă grădină prin care trece drumul de fier. Totul este cultivat, cuiburi de arbori și de flori pretutindenî, mici cuiburi omenesci, singuratice în mijlocul boschetelor, departe de lume, și totuși așa de aproape de ea! Și îmi zic în mine: ce fericit aș fi ca să uit tot trecutul meu, să las în urmă pentru restul vieții orî ce vestigiu a tot *ce a fost* și să trăesc aici uitat de lume și uitând-o și eu, să trăesc între soare și pământ, fără nici o grijă de ziua de mâine, așteptând să vie moartea fără regret, dar și fără de bucurie, așa cum ar fi trebuit să-mi fi croit vieța dela început.

Tristul simț al realității însă îmi pune altă întrebare: oare ai fi tu fericit și dacă ai avea toate acestea și cuibușorul tău uitat de lume? Nu este oare în tine însuși dușmanul, nu-l porți veșnic și pretutindenî cu tine și cu ce garantezi că și

mâine, dacă ai avea aceia ce dorești, aceiași durere și plictis mereu nu te vor stăpâni, jidov rătăcitor al suferinței?

Aleargă trenul nebun, printre grădini și câmpii semănate cu flori; iar eu în colțul meu dau dreptate glasului intim care îmi șoptește cântecul trist al desnădejdei oarbe și stupide.

28 Septembrie. — Mă plimb singuratic pe malul mării. Se întinde plaja dela estacada care înaintează semeț în ocean, până la stâncile care se scoboară până jos și cari țin pe spatele lor robust castelul cel bătrân. La picioarele mele, marea frământată de flux vine și se duce dela țarm, lăsând pe el spuma-i albă și pietrele rotunjite de valuri. Imi vine în minte o comparațiune între noi oamenii și între aceste pietre aproape uniforme. Ele, odată, înainte de a intra în bătaia și mișcarea valurilor, erau colțuroase și inegale. Talazurile mării le-au ros colțurile și le-au egalat. Așa sântem și noi oamenii: când apărem în viață avem colțurile și individualitatea noastră; în valurile vieții ne tocim asperitățile și, când îmbătrânim, cât de mult semănăm unii cu alții, și în idei și în sentimente și în obiceiuri! În marea vieții pierdem noi părțile de deosebire și de originalitate propriă și devenim aceiași persoană fără de relief reproducă în sute de mii de exemplare aproape asemenea unul altuia!

29 Septembrie. — Ziarele pariziene sosite astăzi povestesc chipul aproape triumfal în care a sosit la Paris escrocul Gallay și amanta sa, Morelli, cari au comis înșelătoria bine combi-

nată de altfel, grație căreia aŭ sustras *Comptuarul de Scompt* din Paris frumușica sumă de aproape un milion. Cei doi eroi aŭ acestuŭ fapt divers parizian aŭ fost primiți cu aplauze și ovațiuni. Lucrul pare curios pentru cine nu cunoaște pe parizieni; ei în actul bine combinat al lui Gallay văd pe omul de geniŭ, nu importă dacă această genialitate a servit pentru a găsi baccilul tifosuluŭ ori pentru a înșela cu un milion o mare casă de bancă, care — tocmai fiind că e casă de bancă și încă mare — nu se bucură de simpatiile mulțimeŭ. În ceea ce privește pe Morelli, parizianul n'a văzut niciodată cu ochi răi pe femeea publică. De altfel, baza vieței pariziene, baza comerțuluŭ și a industrieŭ este cocota care, în industria exploatarei străinuluŭ, joacă mare rol; ea este linia de unire între cel ce vine în Paris cu punga plină și întregul comerț al Parisuluŭ din care trăește o lume întreagă.

Inchipuiți-vă dar că ar dispăre pentru o clipă femeia publică din Paris. Ce ar deveni toate localurile de petreceri, toate cafenelele, toate restaurantele? Cine ar mai antrena lumea ca să cumpere și să se ruineze în acest centru colosal în care zilnic sunt peste 300.000 de străini?

Pe câți oare n'a îmbogățit Valentina Morelli, câtor sute de muncitori n'a dat ea de lucru, cu toaletele ei și cu întreaga ei vieță de lux și de desfrâu? De ce dar unei asemenea femei Parisul nu i-ar face ovațiuni?

30 Septembrie. — Are drept un director de teatru să nu mai libereze bilete fără de plată unuŭ critic teatral ale căruŭ apreciațiuni îi displac?

Iată cestiunea care se discută azi la Paris, grație diferendului dintre cunoscutul director de teatru Antoine și criticul teatral Camille Le Sègne de la ziarul *L'Echo de Paris*.

Directorii de teatru zic *da*, criticii teatrali zic *nu* și cestiunea va fi adusă în *Societatea Criticilor*. Mai mult încă : Antoine a declarat unui ziarist că el este în drept a da în judecata tribunalului de comerț pe oricine i-ar critica teatrul ori operele reprezentate.

Mi se pare că dreptatea nu-î nici de o parte nici de alta. Un director de teatru poate refuza un bilet de intrare fără de plată : e stăpân în casa lui și deci este liber să cheme sau nu presa ca să-î judece opera. Când însă cineva nu face apel la directorul de teatru ci își plătește locul, el e liber a-și spune părerile sale, întocmai cum eu pot să critic cutare carte care a apărut, pe care fie că am cumpărat-o, fie că mi-a trimis-o autorul ori editorul. De îndată ce te expui publicului te expui criticei și riscă să fii lăudat ori înjurat, fără ca să poți face apel la puterea judecătorească, pentru ca să osândească la daune pe criticul care ți-a adus neplăceri.

1 Octombrie. — Mai mulți tineri literați mă interpelează că de ce nu editez o revistă literară ? Tinerii aceștia uită însă un detaliu foarte important și anume că, pentru a face acest lucru, trebuie de găsit măcar doi factori : *scriitori* și *cititori*. Nu doar că nu există destui scriitori de talent în țara românească ; ași voi însă să aflu cine este acela care să-î grupeze, să-î oblige a scrie regulat, să-î disciplineze pentru munca de toate zilele ? Partea a doua, cea a cititorilor nu mă prea sperie : eu cred că o lu-

crare bună poate găsi cititori îndestulători spre a o face să trăiască. Încă odată însă: unde este cohorta de scriitori strâns legați, cu acelaș ideal și cu acelaș avânt, pentru a întreprinde această operă de igienă intelectuală?

XXXIV

DELA 2—8 OCTOMBRIE

2 Octombrie.—Odată pe când scrieam rubrica *Impresiuni și Palavre* și care — persist în ideea că— a fost o rubrică interesantă, am vorbit și despre dosarul scrisorilor mele de amor, de pe acele timpuri când aveam dreptul să mi se adreseze asemenea misive.

Ei bine, nu știu cum s'a făcut, dar în ele nu putusem descoperi nici un suflu de iubire, căci în toate cestiunile materiale predominau. Pe semne, autoarele acelor scrisori cheltuiau tot focul amorului între patru ochi, încât nu le mai rămânea mult de pus pe hârtie. Când însă, după câțiva ani, îmi reciteam această corespondență de afaceri amoroase, ce desgust și ce amărăciune îmi lăsa în suflet! De altfel cam așa mi-a fost partea în toate.

Mi-aduc aminte de toate acestea citind o scrisoare care mi-a venit din Teleorman. Ea începea cu stereotipul „*Dv. care sânteți apărătorul dezmoșteniților*“ etc., și spre mijloc devenea interesantă: autorul îmi amintea cum acum cinci ani, adus de vărul lui, un simplu țăran la care țineam eu, a venit în București să intre într'o școală și — fiindcă erau dificultăți de înlăturat —

cum m'am pus eu la dispoziția lor, cum cu cei doi săteni în trăsură m'am dus pe la autoritățile respective și cum în sfârșit, grație intervenției mele, autorul a ajuns astăzi om și de aceea se grăbește să-mi mulțumească.

M'a mișcat această scrisoare și întâmplarea, ce-mi povestea și de care nu-mi amintesc, m'a impresionat; căci am văzut roadele unei fapte ale mele și pe lângă aceasta recunoștința celui îndatorat manifestându-se,—ceea ce se întâmplă mai rar!

Ca de obicei însă în fundul paharului găsesc și de astă-dată amărăciune. Autorul scrisorii, într'un mic port-scriptum, îmi face o rugăciune: să-i trimit ziarul gratuit. A ha! se revoltă încrederea mea în sentimentele bune omenesci; iată scopul scrisorii! Tot ce a precedat a fost pentru a-mi atrage simpatia către cel care a scris scrisoarea. Țelul dorit nu era să facă un act de recunoștință, era ceva mai practic, iarăși o chestie materială, cași aceia din dosarul trecutelor și prăfuitelor mele scrisori de dragoste!

E foarte posibil însă să mă înșel; dar ce pot face firei mele nenorocite, care vede răul pretutindenți și în fundul fiecărei cupe găsește inevitabila otravă?

3 Octombrie. — Am scris un articol la ziar, *Glasul Conștiinței*, care cred că a plăcut și a deșteptat întru câtva conștiința publică adormită. Vin scrisori din multe părți; dar... — e un dar la orizont: concluzia pe care o face mulțimea. Articolul acesta, strigăt al conștiinței mele, nu are alt scop decât de a îndreptăți trecerea mea oficială la partidul conservator.

Cu toate acestea, geneza acestui articol este

mult mai simplă: un necunoscut, care iscălește *Un tânăr pribeag*, mi-a scris o lungă scrisoare care m'a emoționat și prin care face apel la mine ca să încerc să readun rămășițele fostului partid socialist, creiând acum deocamdată o mică universitate populară care să serve ca sâmbure pentru viitor. *Tânărul* acesta *pribeag* mi-a adus roșeața în obraz și mi-a dat puterea să scriu acel articol în care mi-am vărsat tot focul ce mă ardea de zece ani de zile. Nu știu dacă mai sânt oameni cari să simtă ceea ce simt eu: Am impresiunea că mă înăbuș, văd că lăncezesc și moralmente și intelectualmente, am nevoie să ies din toropeală, mă cred încă în stare să pun umărul ca altă dată la colosala lucrare întreprinsă de generațiunea mea; dar am și altă senzație, aceea de a nu fi eu acela care să conducă lupta. Imi lipsesc calitățile șefului și de aceea mi-a plăcut să staă totdeauna mai în umbră, lăsând altora și gloria și meritul acesta. În tot cazul, orice s'ar întâmpla, par'că aş garanta de mine însumi — pe cât omul poate garanta de el — că nu voi intra în alt partid. Nu-î vorba nici de cinste politică, nici de deziluzionare, orî de interese, de ambiție. E altceva care mă oprește la poarta celor două partide politice: *atmosfera*. Nu aş putea niciodată să trăiesc în această atmosferă. Sânt prea bătrân acum, ca să-mi schimb plămâniî orî să închiriez alții noui de cauciuc!

4 Octombrie. — O întâmplare îmi relevează câtă putere are presa, în a face mai ales rău. Contra cuiva s'a făcut o reclamație de ordin infamant. Presa a rezumat imediat capetele de acuzare contra celui reclamat. E posibil ca ni-

mic să nu fie adevărat, e cu puțință ca mâine dreptatea lui să reiasă luminoasă; totuși omul acesta va rămânea pătat: fiecare a citit că a fost purtat pe la judecătorul de instrucție și aceasta ajunge uneori și în anumite cazuri ca să constituiească o decădere. Omul va purta veșnic pe frunte această pată; poate că nu va fi mort dar pe jumătate ucis va fi totdeauna... Și de ce toate acestea? Fiindcă presa a făcut zgomot, fiindcă s'a vorbit, fiindcă a fost o bănuială măcar.

Pentru acest neajuns al preseii nu voi cere, doamne ferește, restrângerea libertății tiparului. Presa este o necesitate modernă. Fără de presă, ce ar deveni societatea de azi? Ca toate lucrurile din lume, ea însă are și părțile ei rele, cum are și multe bune. Tot ce am voit să arăt este atotputernicia ei de a creia curente, chiar și de cele nedrepte. Nu-î nimic de făcut însă în această privință: trebuie să constați tristul adevăr și, dacă poți, să te ferești ca de dracul de a cădea în *gura lumii*, acesteia moderne!

5 Octombrie. — Am întâlnit azi la Palatul Justiției pe d-l Petru Grădișteanu. Mai tânăr ca orî când acest bătrîn! A vibrat când avea două zeci de ani și vibrează și acum când are șeaizeci. Ce ar fi ajuns acest bărbat dacă s'ar fi născut în altă țară orî la noi în alte timpuri mai fericite? Ce n'ar fi făcut el cu acest temperament de luptător, gata veșnic ca să combată pentru cauzele drepte?

Mi-a vorbit de articolul meu și m'a întrebat de ce disperez de totul și mai ales de oameni?

— Uite, eu sunt bătrîn, dar viu cu d-ta!

Și când mi-am dus mintea la toți chibzuiții și cumișii, cari se mărginesc să stea la ieslele bu-

getului orî a deosebitelor situații câștigate de multe orî fără de merit orî muncă, cari se tem să cugete măcar, necum să făptuiească, parcă mi a venit deodată gândul să mă prostern la picioarele acestui bătrân, ca să-î sărut mâinele, mulțumindu-î că mi-a dat cel puțin satisfacțiunea ca, în bezna noastră morală, să nu desperez măcar de un singur om!

6 Octombrie. — Primesc zilnic scrisori cu privire la articolul meu *Glasul Conștiinței*. Sunt multe excelent scrise, fie-care aduce o notă originală, le voi publică aproape pe toate; dar ceva întunecă bucuria mea de a fi deșteptat amorțeală în care căzusem cu toții: E faptul că nu găsesc iscălituri în josul scrisorilor. Mi ar fi plăcut mai bine ca, în loc de această încurajare anonimă, să fi găsit ființe concrete, căci aceasta ar fi avut importanță în ceea ce am voit să fac. Totuși trebuie să mă mulțumesc și cu puțin: e bine că s'a făcut un început, — afară dacă nu s'o realiza și de astă data proverbul românesc: *românul este greu până începe treaba, că de lăsat se lasă ușor*.

7 Octombrie. — Tot pare că femeile sunt mai bune decât noi bărbații. Urmăresc în ziarele franceze fazele instrucției în afacerea Gallay-Morelli. Femeia aceasta — o femeie publică de altfel — băgată în chichion de către un aventurier îndrăzneț, compromisă și, cine știe, poate expusă la o pedeapsă destul de grea, femeia aceasta — în loc să se lepede de amantul ei compromițător și astfel să-și ușureze poziția — îl iubește încă și îi arată orî unde și orî cum poate amoral ei înflă-

cărat. La instrucție îi trimite sărutări din vârful degetelor ei parfumate, în culoarele palatului de justiție pe furiș îi atinge mâna și, dacă ar lăsa-o jandarmii, cu ce efuziune nu ar strânge ea în brațe pe acest bărbat care a înșelat-o în definitiv, dându-se drept nobil și bogat pe când era un vulgar pungaș! E ceva în firea femeiei care face ca inima să predomineze asupra minții și aceasta este o calitate a femeiei care din această cauză este mai în măsură să se sacrifice!

8 Octombrie. — Recitesc ceea ce am scris de-a lungul zilelor acestei săptămâni și nu sânt de loc mulțumit. Aș fi dator să rup ceea ce am comis, dar iată trista soartă a ziaristului: el nu poate să facă măcar acest autodofeu al propriei sale operi.

Nu o poate face fiindcă publicul îi cere articolul la zi fixă, se supără pe tine că nu-i dai hrana lui săptămânală și tu trebuie să te execuți, să-i dai și ceea ce nu crezi bun, dar care nu poate fi înlocuit cu alt ceva mai de seamă. Pas' în adevăr de te pune pe scris un nou Letopiseț, când îți lipsește și timpul material și când în vârtejul vieții de toate zilele n'ai putut aduna alte impresii decât acelea pe cari le ai redat atât de slab.

De altfel trebuie să mărturisesc că pentru mine nu este o plăcere a scrie, ci este o durere. Această naștere a unui copil intelectual mă obsedează, mă obosește, mă doare. Și această senzațiune neplăcută se complică cu alta: ce deosebire între ceea ce ai avut în cap și ceea ce ai așternut pe hârtie! Cât de frumos, de artistic era ceea ce ai cugetat, și ce schilod a ieșit copilul! Mă-e groază să recitesc și am scrieri

din cari nu am mai păstrat nici un volum, nici un exemplar. Cazul este cu volumul meu de nuvele *Feciorul Popii* despre care d. G. Adamescu a spus singurul cuvânt de spirit pe care l-am auzit dela d-sa și anume: „Unora le place popa, altora preteasa și fata popei; nimănuî însă nu-î place *Feciorul Popii*“. D. Adamescu ar fi putut adăoga: nici chiar autorului lui. Și fiind-că e vorba de acest păcat al tinereții mele, să mai povestesc încă o mică anecdotă: Intr'o zi un literat, în mare nevoie, m'a cerut un mic ajutor și ca introducție își începea scrisoarea: „*Fecior de popă* ca și d-ta, etc.“ Literatul cu pricina nu-mă citise cartea, dar credea că e un fel de autobiografie a mea și că decî sânt fiu de popă, ceea ce trebuie să stabilesc pentru posteritate că nu a fost și nu este.

XXXV

DELA 16—22 OCTOMBRIE

16 Octombrie. — Aseară am luat parte la banchetul dat în cinstea celor douăzeci și cinci de ani de ziaristică împliniți de către confratele nostru Panait Macri dela *Universul*.

Au fost unii cari m'aun ținut de rău. — „De ce să ieî parte la acest banchet? Nu sânt oare ziaristi și mai bătrâni și mai vechi în această profesiune și în special mai talentați?“

Desigur că da. Cu toate acestea trebuia ca Macri să fie cinstit, tocmai fiindcă este dintre cei mai mici, care a persistat în această carieră

grea și fiindcă—având începuturi umile, scriind pe un leu articolul, când presa era în fașă — a putut parveni la o situațiune onorabilă, și aceasta grație numai muncii sale. Pentru perfecționarea unui organ de publicitate este nevoie de diferite forțe, unele mai de mână întâia, altele mai puțin importante; toate acestea însă conlucrează spre acelaș țel, și de multe ori cel mai mic este tot așa de important ca și cel mai mare în specialitatea lui.

Nu m'a indispus nici împetrișarea asistenței care a sărbătorit pe ziaristul Macri, — căci am văzut în ea dovadă că în cariera lui a avut legături cu toate straturile societății și că a fost apreciat și gustat și de uni și de alții, — ceea ce e un mare merit pentru un ziarist.

17 Octombrie. — E curioasă mentalitatea omului. Când citim paginile marelui revoluțiunii franceze, atât de grandioase și de emoționante, pagini cari vor rămânea în istoria omenirii, nouă ne pare rău că nu le-am trăit. Cu toate acestea și sub ochii noștri s'aun petrecut și se petrec fapte mari, iar noi trecem pe lângă ele, fără a le putea înțelege de multe ori măreția și fără să ne dăm seamă de ceea ce vor fi după câteva decenii.

Aceste reflecții îmi sânt sugerate de depeșile cari ne vin din Rusia și în general de ceea ce se petrece de un an de zile în împărăția vecină. Asistăm de fapt la o priveriște tot așa de mare, dacă nu și mai mare decât cea dela 1789 din Franța. În fiecare zi telegraful ne aduce noui pagini și, în vârtoarea luptei zilnice, noi le lășăm să treacă fără să le apreciem cum se cuvine și fără să le dăm însemnătatea pe care o

aŭ. Lucrul se explică de altfel prin lipsa de timp și de spațiu între noi și fapte. Lipsește perspectiva pentru a le putea judeca cum trebuie. Istoria nu se apreciază de către contemporani. Lucrul acesta m'a impresionat mult și față de mișcarea noastră dela 1848. Foarte puțin, *carī aŭ trăit* acele evenimente sfinte, sânt în stare să-și dea seama de ele; aŭ trecut prin ele, aŭ fost actori și azi, când îi pui să-ți vorbească de cele întâmplate atunci, sânt incapabili să-și dea seamă măcar de partea anecdotică a acelor întâmplări.

18 Octombrie.—In fața palatului regal, pe locul ocupat de casa Ioanidi, se face o piață largă, care dă mai mult aer și spațiu acestor părți centrale a Capitalei. De o lună de zile se dărâmă zidirea, se nivelează locul, se fac terasamente și se pune asfalt. In mijlocul acestor lucrări, un arbore bătrân și înalt rămăsese neatins ca o amintire a timpurilor trecute.

Răsărise acolo cine știe când și cine știe grație cărei întâmplări în curtea caselor Lahovary, crescuse, îmbătrânise și cu multă filosofie privea evenimentele cari i se desfășurau subt ochi. Socoteam că pe acest martor din alte timpuri îl va cruța necesitatea de nivelare, căci ce ar fi stricat în mijlocul pieței acest nenorocit copac?

Nu a găsit însă grație nenorocitul.

Alaltăeri l-am văzut legat din toate părțile ca și un osândit la moarte, în jurul uriașei lui rădăcinii se făceau largi și adânci săpături, o lume întreagă de călăi îl înconjura, fringhiile asasine mergeau în toate direcțiile ca otgoanele unui cart și, eri când am trecut p'acolo, copacul uriaș

încetase de a mai fi, era deja tăiat în bucăți, ră-măsese numai urme din trunchiul lui, crengile fuseseră luate. Spre seară dispăruse orice urmă, iar acum asfaltul nivelat și egal ca o oglindă se întinde peste întreaga piață, ca un deșert pe care nu există nici o oază de verdeață și de ră-coare.

• Cine-și mai aduce aminte de bietul copac, căzut victima maniei noastre de nivelare și a iu-birei de linie dreaptă ?

19 Octombrie.—Când mă uit în urma vieței mele, văd că nu sânt prea multe zigzaguri... S'ar putea zice că sânt un om hotărât, că am voință de fier și tocmai lipsa acesteia este unul din cusururile mele de căpetenie ; iar această lipsă o simt totdeauna, în toate evenimentele principale ale vieței mele. Trebuie să-mi fac mie însu-mi violență, ca să mă decid. De multe ori joc față de mine politica faptelor îndeplinite, singur îmi ard puntea de trecere înapoi, pentru ca să nu stați nici pe loc, nici să mă pot întoarce. E o durere mare pentru mine această stare sufletească fiind că cel dintâi care mă osândește este propria mea conștiință, cel dintâiu care mă înjură sânt eu însumi și totuși, totuși această lipsă de inițiativă îmi paralizează mișcările și de multe ori mă face să pierd victoriile sigure.

Prin această sufletească stare trec acum, când la *glasul conștiinței* mele se pare că s'a deșteptat mulți adormiți, că un eco s'a deșteptat în multe suflete și când pare că o lume întreagă îmi zice : *haide, chiamă-ne la luptă*,—pe când eu tot mă îndoiesc în prima linie de mine însumi și aș fi fost bucuros ca altul să-mi iea trâmbița

din mână și ca eu să fiu numai soldat credincios.

Socot că victoriile și faptele mari sânt apanagiile celor inconștienți: Când stai mult la îndoială, când calculezi și te îndoiești de victorie, nu vei putea-o căpăta. Ar trebui pentru opera aceasta, absolut necesară, un *nebun*, și un *nebun* de geniū, care să adune sub steag toate bunăvoințele și toate năzuințele. Eu nu sânt *geniū* și nici *nebun* și o să-mi fac datoria, văd bine că o să trebuiască să mî-o fac. Dar de ce mî-aș ascunde ezitarea, neîncrederea în mine, de ce aș tăinui boala de care sufer și care a paralizat totdeauna acțiunea mea ?

20 Octombrie. — Eri am atins cestiunea re-deșteptărei unui curent nou de care se simte atîta trebuință. Deși sânt personal și direct în joc, totuși pare că nu sânt eu cel de care se vorbește și cu oarecare filosofie judec aprecierile oamenilor. Altul și-ar face sînge rău și ar face gălăgie. Eu sânt mai cuminte și zîmbesc.

lată o pildă :

Fiecare se aștepta ca cel puțin lumea muncitoare să aprecieze cu oarecare simpatie, dacă nu cu entuziasm, această încercare *nebună* a mea, de a creia un nou curent mai sănătos și mai democratic, și deci de a da o atmosferă și mișcării socialiste. Ei bine, nu este astfel. Pentru ziarul organizațiunei socialiste, eu nu sânt decât un șarlatan ordinar care vroiū să înșel lumea și de astădată, să prostesc din nou pe muncitori, și că totul deci se reduce la o afacere comercială.

În limbajul lor cam dur, câțiva muncitori îmi scriū și mă întrebă de ce—dacă voiesc să lumi-

nez poporul—nu mă cobor între muncitori și de ce nu merg acolo unde le este altarul și biserica? Numai când aș merge acolo, numai când ceea ce predic dela ziar aș predica de pe amvonul consacrat, numai atunci aș fi crezut pe cuvânt și aș fi adevărat luptător al drepturilor poporului.

Șarlatan ordinar pentru unii, apostol de contrabandă pentru alții, până nu voi avea ștampila oficială !...

Nu mă supăr de această apreciere, asupra căreia multe ar fi de spus, dacă aș avea loc și timp. În viață trebuie să ai un singur criteriū: conștiința ta. Or, dacă ea este mulțumită, evident că restul nu mai valorează nimic, mai ales când ți-a trecut dorința triumfurilor ușoare și zgomotoase. De altfel știu că n'ar depinde decât de mine ca cei cari mă înjură orî mă bănuiesc, să mă considere cu totul altfel. La ce bun însă aceasta?

21 Octombrie.—Eri, într'o societatea, cineva își zeflemisea trecutul și faptele bune pe cari le făcuse altă dată, le dedea pe seama tinereței și cerea pentru dânsule circumstanțe ușurătoare.

— *Ei, ce vreți, eram tînăr pe atunci!* încheiă omul nostru.

N'am vrut să-l contrazic; am tăcut, socotind că-i mai bine să păstrez tăcerea. Totuși m'am gândit la pervertirea mentalității acestei ființe și la ciudata ei schimbare în a vedea lucrurile.

Omul acesta era odată bun, mare, altruist, era *om* adevărat și acum—că a devenit ca toți ceilalți, egoist, incapabil de fapte bune—cere

circumstanțe ușurătoare, *nu pentru starea lui ticăloasă de azi*, — ci pentru cea de ieri!

22 Octombrie. — O crimă s'a întâmplat zilele acestea în București și poliția a pus mâna pe amantul femeii asasinate, care s'a grăbit să-și recunoască crima, recunoaștere cu atât mai verosimilă cu cât înfățișarea asasinului este aceea a unui bandit și cu cât s'a găsit și urme de sânge pe hainele lui. Cu toate acestea ucigașul este altul și a fost prins, a mărturisit și el faptul, și acum se pune întrebarea: care este vinovatul și ce fel de ființă omenească este acela care se dă vinovat de o crimă pe care n'a făptuit-o? Băgați însă de seamă că — dacă adevăratul asasin nu se prindea — care Curte cu juri n'ar fi osândit cu mult entuziasm și pe viață pe *celalt* ucigaș, adică pe ucigașul inocent?

XXXVI

DELA 23—29 OCTOMBRIE

23 Octombrie. — Mă întorc dela o înmormântare, și dela înmormântarea unui om sărac. Avusese avere odată, o cheltuse fără ca să cugete la ziua de mâine; casa lui era deschisă tuturilor, punga lui aproape comună amicilor și cunoscuților. Fusesse dintre oamenii aceia cari înțeleg viața ca o serie lungă de senzațiuni plăcute, cu emoțiunile lipsei și fericirile luxului și ale averii. În tot cazul, la masa și în casa lui *amici* se numărau cu sutele și ori unde se du-

cea brațele îi erau deschise și buze zâmbitoare îl primeau cu drag.

Să fi murit în apogeul vieții fericite, această înmormântare ar fi fost ca multe altele, cu lume aleasă, cu pompă mare, cu amici câți vreî, cu discursuri, cu zeci de preoți și cu câteva care cu coroane funebre. Și mortul ar fi trecut pe stradele Capitalei ca un victorios, cum trecea altă dată în trăsura'i trasă de cai rusești și trecând ca fulgerul pe dinaintea tuturilor.

A murit însă sărac, după ani de suferință, a murit uitat de toată lumea, de aceia mai ales cari au apelat la punga și la masa lui. Azi câțiva amici și cunoscuți, câteva rubedenii numai — săracii numai au de multe ori nici rubedenii — întovărășesc la cea de pe urmă locuință pe acest victorios de odinioară, care n'a putut să-și țină rolul până la sfârșit. Catafalcul este sărac, câteva flori acoper coșciugul, un singur popă îi face slujba, iar groapa lui a fost aleasă departe, departe de cimitirul celor bogați, în *Valea zisă a plângerei*, acolo unde se îngroapă săracii și abandonajii de soartă.

Știu că cele ce gândesc și ceea ce scriu sânt lucruri banale. Totuși, pe mine m'a impresionat adânc această înmormântare. Sânt în adevăr lucruri cari se știu, cari sânt cunoscute de toată lumea, cari nu mai indignează pe nimeni și totuși, când te afli în unul din aceste cazuri, în fața realității, ea te exasperează și în sufletul tău protestarea colcăie în contra acestui animal sălbatic și nedomesticit decât la suprafață, care se chiamă *om*.

24 Octombrie.—Ieri venind dela Bellu m'am explicat ceva inexplicabil. Vedeam de câtva

timp pe bulevard copaci săpați la rădăcină, o întreagă revoluțiune în această privință; dar, cum sânt cu totul nul în privința gospodăriei și a silviculturii, socoteam că așa este regula, să se împrespăteze pământul la rădăcina copacului. Trecând ieri pe șoseaua Filaretului, mi am dat seamă de tristul adevăr. Am văzut cu mirare și stupefacțiune chiar că se petrece cu totul alt ceva cu copacii de pe bulevard. Ei sânt scoși pur și simplu de acolo de unde sânt prinși și au devenit o podoabă pentru oraș și duși să facă... parcul viitoareii expozițiunii! Lucrul este atât de necrezut, că nu l-am crezut nici eu la început. Totuși, așa este. S'au găsit vandalii la expoziție și s'au găsit vandalii și la primărie, cari să permită această sălbătăcie, ca să ne fure copacii bulevardelor, pentru ca să se încerce sădirea unui parc, care nu se știe dacă va reuși sau nu!

Cu toate că știrea este de necrezut, ea este o tristă realitate și cu toate acestea Capitala nu zice nimic, cetățenii Bucureștilor nu se gândesc să iea cu pietre pe acești sălbatici!

La noi totul este provizoriu însă. Eri se mută din loc numai statuiele, azi și copacii se strămută!

25 Octombrie.—Azi am întâlnit la palatul de justiție pe d. George Panu, pe conu Guță Panu, cum i se spune în intimitate. De mulți ani, noi avem un obicei: Cine vede cel dintîiu pe celalt îi strigă: „*Salutare, celebrule bărbat de stat!*“ Cel învins trebuie să recunoască această victorie, pentru ca altă dată să fie el victorios. De după o coloană zăresc ieșind dintr'o secție pe directorul *Săptămănei*. Mă furișez cu abilitate și îi ies

în față strigându-i: „*Te salut, celebrule bărbat de stat.*” Conu Guță se oprește însă în loc și mă privește cu milă... Brațele, ca în timpuri agitate, i se mișcă; dă din cap cu jale; buza i se umflă și continuă să mă privească batjocoritor.

— Ce-î, coane Guță, ce s'a întâmplat? îl întreb eu.

— Ce să fie, ce să fie!... Bine, bre, Mille, văd că tot copil ai rămas...

Cum eu nu vreau să fac neplăcere celebrului bărbat de stat, iaș și eu o atitudine tristă și dau din cap răspunzând:

— Așa este, coane Guță. Dar, ce este vorba?

— Cum! De ce să fie vorba? Apoi, la vârsta asta să nu-ți vie minte la cap! Să te apuci tu din nou de partide și de grupări? Nu mai cunoști pe oameni nici acuma? Mișei și lichelele se adună în jurul tău ca să te speculeze, profită de numele tău și când e vorba de treabă dau bir cu fugiții. Ce? Par'că avem oameni în țara românească! Nu, nu, nu! Ești copil, dacă mai crezi în așa ceva..

Conu Guță era dispus, era în vervă și se pregătea să continue pe această temă, când un mizerabil de client veni să-l anunțe că-l strigă la proces.

Eu pe conu Guță nu-l contrazic, căci îmi place să-l ascult. Mi se pare însă că d-sa tocmai nu are dreptate în chestia partidelor și în special a partidului d-sale, căci probabil în contra aceluia avea d-sa de vărsat tot năduful.

26 Octombrie.—Am primit două scrisori cari m'au emoționat. Una este dela un tînăr lucrător, pe care nu-l cunosc de altfel decât doar din

nume ca fiind amestecat în actuala mișcare socialistă. Acest tânăr îmi scrie o scrisoare relativ la încercarea mea de a reînvingheba fosta mișcare. El o judecă cu asprime și crede că e o operă zadarnică. Fac parte dintr'o generațiune care și-a isprăvit rolul, a dat tot ce a putut, deci este o chimeră a o reînvia. Ea înțelege altfel lucrurile, nu mă pricepe nici măcar pe bătrâni, cari aŭ evoluat, aŭ evoluat până s'aŭ egalat cu toată lumea.

Lucrătorul, judecându-mă atât pe mine cât și ziarul *Adevărul*, sfârșește cu o comparațiune foarte reușită, de altmintrelea, ca bucată de stil:

„Precum o stâncă pleșuvă și dârză, pierdută în largul mării, e acoperită de puzderia valurilor și numai din când în când se ivește de sub spume vârful ei semeț, așa și *Adevărul* și cei ce aŭ legat viața de dânsul sânt îngropați încet încet de valurile nevoilor, ale vieții fade și meschine, fără noimă din jurul lor. Și arare ori, ca o flămură zdrențuită, ca un glas de bucurie înăbușit, răsună, anunțând vechia glorie, vreo notă discordantă, vreun glas răzvrătit.“

O altă scrisoarea — această scurtă — îmi vine tot dela un lucrător, dar dela unul bătrân deja, dela unul din foștii tovarăși de luptă, rămas și el credincios idealului, rămașiță glorioasă din naufragiul trecut, și care mă felicită pentru inițiativa luată și e gata să vină din nou alături de steag.

Scrisoarea aceasta se sfârșește cu următoarele cuvinte :

„Noi am luptat, ne-am făcut datoria, acum este timpul ca generațiunea viitoare să îndeplinească fundamentul idealului nostru.“

Două generațiuni vorbesc în cele două scrisori, două generațiuni cari nu se mai înțeleg și cari totuși poate că amândouă aŭ dreptate.

Cea tânără socoate că va putea face mai mult decât cea trecută, pe care o judecă cu asprime; pe când aceasta își dă seama de puținul ce a făcut, în condițiunile în care a fost pusă și totuși nu disperează să mai îndeplinească ceva.

E totuși mult adevăr în scrisoarea celui tânăr, e o constatare tristă dar totuși mângâietoare că cel puțin am supraviețuit altora cari de mult s'aũ înecat și că noi, înainte de a fi înghițiți de valuri, tot scoatem strigătul din urmă.

27 Octombrie.—Când citesc cele ce se petrec în Rusia, mă apucă o milă imensă de biata omenire și de așa zisa ei civilizațiune. Ca lucruri neauzite de cruzime istoria sfântă arată martiragiul creștinilor și, când privim măcelurile în masă din împărăția vecină, când citim că mii de evrei aũ fost uciși numai pentru că sânt evrei, trebuie să clătinăm din cap cu scepticism și să tragem cu buretele peste tot ce se crede a fi civilizațiunea modernă. Omul a rămas acelaș animal sălbatic care, ca și antropofagul convertit, din când în când are nevoie de sângele aproapelui lui!...

28 Octombrie.—M'am întors astăzi dimineață din provincie și trenul sosește la ora șase... Ce sosire lugubră! Par'că fiorii te coprinde când străbați orașul încă adormit, acoperit de ceață și de acest semi-întuneric care par'că murdărește totul. Nu este nici noaptea care să înghiță în marea ei neagră fațade și linii, nu este nici ziua care cu razele soarelui să dea strălucire și vieață întregii firii. Pe ici pe colo câte o fereastră luminată: par'că e o lumină care iese din-

tr'un lupănar ori dintr'o cârciumă de asasină. Pe stradă trăsura face un zgomot funebru și sinistru, iar umbrele oamenilor cari trec alene și totuși grăbiți, cu sarcini în spinare, îți dau impresiunea iarăși de groază și de tristețe.

Nu știu cum și nu știu pentru ce, această sosire matinală, pe acest timp înaintat de toamnă, îmi evoacă amintirea tot a unei asemenea dimineți, la Paris, într'o zi de execuție capitală când mă dusesem în piața dela Roquette ca să asist la o ceremonie sinistă, la tăierea capului unui om!

29 Octombrie.— Azi un membru dela Inalta Curte de Casație m'a întâlnit pe stradă și s'a grăbit să mă felicite pentru articolul scris de mine relativ la cazul Beștelei... Am primit felicitările, dar mă întreb: de ce mi se face această cinste? Pretind că adevăruri de acestea am scris multe, dar aș rămas fără de răsunset. Se vede probabil că, spuind ca de multe ori purul adevăr, am servit fără să voiesc o cauză de partid și că acestei întâmplări datoresc felicitările ce mi se aduc.

Orî, cine știe, s'o fi schimbat lumea!

XXXVII

DELA 30 OCTOMBRIE PÂNĂ LA 5 NOEMBRIE

30 Octombrie.— Recunosc că numai cu minte nu sânt. Mă știu peste măsură ocupat și preo-

cupat. Nu-mi văd capul de treburi și necazuri. Prin creerul meu defilează în fiecare minut sute de chestiuni, unele mai deosebite decât altele, și de ordin cu totul diferit; și totuși, în loc să caut să-mi simplific existența, o complic din ce în ce mai mult și așa numai de gustul de a o complica. Astfel mă dojenește pe mine un glas lăuntric, care este acela al bunului simț, și mă dojenește de câte ori mă apuc de o nouă ispravă. Iată de pildă, acum când mă stabilisem — politicește vorbind — într'un fel de indiferentism destul de comod și când nimeni nu mi putea zice nici pis, de oarece alcătuiam eu și cu mine însumi un partid aparte, fără obligațiuni și fără de răspunderi, iată acum mă apuc de creat o nouă mișcare pe ruinele socializmului și ale radicalizmului.

Ba nu zău, cu minte sânt? Și mare treabă am făcut? M'aŭ aplaudat câțiva, m'aŭ scris mai mulți anonimi scrisori foarte drăguțe, de altfel; muncitorii către cari am venit cu mâinile întinse m'aŭ întors spatele și m'aŭ respins, fiindcă nu purtam pecetea oficială; câțiva tineri aŭ venit cu multă poftă de lucru să-mi ceară să mă înham la muncă, adică eu să organizez, eu să conduc, eu să fiu strâns legat acest mănunchiu, eu să fiu pretutendeni și dela mine să pornească totul. Dar aceasta este să mi se răpească încă câteva minute din puținele de cari dispun, și toate acestea pentru ce? Pentru că tocmai aceia pentru cari voiești să faci ceva să te bănuiască, să-și bată joc de tine și aproape să nu te înjure.

Incă odată, nu este oare așa că nu sânt de loc cu minte, dar de loc; și totuși știu dinainte că această dojeană ce-mi fac eu mie însumi este nefolositoare. Totdeauna am lucrat astfel

și de sigur că și de astă dată așa voi face, — căci sânt firii cari nu pot să se astâmpere, totdeauna sânt în agitațiune, totdeauna găsesc ceva de făcut și, chiar de nu îndeplinesc nici o ispravă, se mulțumesc cu iluziunea că în adevăr au împins cu un milimetru mai departe greul car al greoaiei omenirii!

31 Octombrie. — Am petrecut câteva ore în mijlocul unei familii triste. Cât a trăit șeful ei n'a fost mai multă veselie: greutatea materiale, procese, boale, și toate acestea văzute prin prizma pesimizmului și a alarmizmului. Lucrurile cari de obicei se întâmplă fiecărui om la această familie iaă proporții tragice și o fac să se alarmeze și să se văicăreze. Capul familiei a murit și situațiunea psihică nu s'a îmbunătățit, iar în acest mijloc trăiește o tânără copilă al cărei suflet a fost fasonat de acest mediu de jale.

La lumina lămpii mama se căina de neajunsurile unui proces, se dezespera de trăgăneala lui, făcea calcule cât timp are să dureze încă această stare neplăcută de lucruri, pe când celelalte surori și rude îi țineaă isonul. Fetița stătea tăcută, privea trist la cei din jurul ei, și ochii ei mari și jalnici păreaă că se umezesc. Crescută între acești oameni triști și necăjiți, ființa aceasta n'a avut nici ea momente de bucurie și de veselie adevărată iar sufletul ei de sigur s'a închiegat în acest calapod de tristețe. Ea n'a avut copilărie propriu zisă, a pierdut zadarnic această epocă fericită a vieții și cum o va plânge ea, mai ales astăzi când este pe punctul să intre în viața reală, unde în adevăr numai inconștienții găsesc o plăcere de a trăi.

1 Noembrie. — Am citit zilele trecute tot ce scrieau ziarele franceze relativ la acordarea amnistiei de către parlament, presa chiar deschisese o anchetă în această privință și desigur că au fost întrebați și foștii comunarzi, astăzi deputați și oameni mari, cari au suferit și ei surghiunul și amărăciunile lui.

Ei bine, am constatat cu durere cum se uită toate și cum interesele de partid te fac să nu-ți mai aduci aminte nici de principii, nici de aceea ce ai combătut altădată! Nici unul, aproape nici unul din foștii surghiuniți ai Comunei, nu se ridică împotriva sistemului nenorocit al surghiunului, acestei pedepse din alte timpuri. Ei găsesc că parlamentul bine a făcut că a amnestiat pe cei goniți din Franța, dar numai pentru că *pericolul prezenței lor a încetat!* Gândesc și ei apoi cum gândeau adversarii lor acum treizeci și patru de ani, când au fost exilați de oarece erau socotiți periculoși Franței! Mă gândesc cu groază că și eu poate aș ajunge odată în acest hal și mă întreb: la ce bun principiile și lupta pentru idei, când la bătrânețe ajungi să cugești și să simți la fel cu toată lumea, care unește ideea cu necesitatea?

2 Noembrie. — A venit azi la mine un domn foarte indignat. — „Uite, îmi spunea el, ce infamie se petrece la căile ferate. Pe când oamenii noștri mor de foame, fără de ocupațiune, acolo s'a pripășit un individ osândit prin sentințe definitive judecătorești și, în loc să fie dat afară, este înaintat și protejat! Te rog dar să faci ca dreptatea să se facă!

Și pentru a-și întări zisele îmi întinse un întreg dosar cu acte și cu copii de acte.

În primul moment a dominat înaintea mea ideia că trebuia să lovesc în acel funcționar-pușcăriaș, pe care nici nu-l cunosc, nici nu știu cine este și ce face.

După ce a plecat domnul, am deschis dosarul, am citit actele și am văzut că acest slujbaș, pe când era tânăr de tot, a comis niște fapte încorecte pentru cari a suferit închisoare.

Dar mî-am zis imediat: — De ce aș face această faptă rea? Omul acesta a greșit, ce este dreptul, odată, dar probabil că s'a îndreptat, a reușit să-și găsească o pâine și azi tremură ca să nu o piardă, la fiecare moment e în pericol ca nu cumva cineva să scoată sentința și să-i ceară darea afară. Acum poate este un funcționar model, nimeni nu se plînge de el și iată cum, lucru foarte rar, pedeapsa și-a ajuns scopul de a îndrepta pe individ. Și drept ar fi ca să viū eū, să distrug acest efect bun al corecțiunei, să arunc pe acest om pe stradă, să sfarm pozițiunea lui și a familiei sale? Se alcătuiesc în străinătate și la noi societăți de patronagiū pentru cei ce aū căzut în vină, ca să-i susțină și să le dea mijloace cinstite de a deveni folositori lor și societăței. De ce dar, încă odată, aș face o faptă rea, crezând că îndeplinesc act de dreptate și de moralitate?

Iată cum un moment de dreaptă cugetare a salvat pe un nenorocit, — dacă cel cu dosarul nu va găsi într'altă parte o ușă mai deschisă decât a redacțiunei mele.

3 Noembrie. — Omul este un animal mai rău decât ne inchipuim noi. Nu zic că toate exemplarele umane sânt la fel de rele; însă unele te dezesperează de omenire și de toate

sentimentele zise omenești. Ieri mi s'a povestit următorul caz: o doamnă din societatea bucu-reșteană era pe moarte. Oftica o rodea încetul cu încetul, oftica care nu iartă, care te sapă mereu și fără greș. Femeia aceasta s'a văzut la un moment dat părăsită de familia ei. Avea un tată bătrân, rău și zgârcit. Ei bine, acesta a fost cel d'intâiu care să nu-î mai vină în casă, de teamă să nu-î dea și lui boala. Zadarnic muribunda își chema familia, ea a rămas surdă la chemările ei. A murit pe mâini străine și mercenare, ochii ei i-au închis alții, a murit cu vorba sfântă de *tată* pe buze, vorbă care în gura ei ar fi trebuit să fie un blestem! Și totuși societatea noastră tolerează asemenea ființe. Noi cu zîmbetul convențional strângem mâna bestiei umane, o primim în casa noastră, trecem peste ticăloșia morală a acestei ființe, căci așa cer cerințele sociale și ipocrizia noastră!

4 Noembrie. — Citeam zilele trecute în *Le Temps* o cronică a lui Jules Clarétie, cunoscutul academician și director al *Comediei Franceze*. Vorbea în acel articol despre bohemii artei și ai literaturii, de acele naturi cari de multe ori, în loc să se avânte spre ideal și cucerirea numelui și a gloriei, se avântă spre spital, spre casa de nebuni, spre sinucidere. Parisul atrage spre el și pe aceia cari odată vor ajunge mari preoți ai artei, și pe cei chemați și pe cei nechemăți. Și unii și alții aduc contribuția lor, unii de idei și sisteme cari rămân, alții de himere cari se sparg ca bășicile de săpun în contact cu realitatea.

Citind acest articol, mă gândeam și la noi. Nouă ne lipsesc nu numai bohemii artei și ai

literaturei, afară de câteva excepțiuni; dar ne lipsește chiar cohorta aceea a viitorilor artiști, cari aduc contribuția lor de activitate, o cheltuiesc cu mâinile pline și astfel împing cu o treaptă mai sus starea generală a lucrurilor... Și nu numai aceasta ne lipsește. Ne lipsesc în general oamenii. La orice pas voiești să faci, te lovești de această lipsă. Găsești candidați de a *face totul* și cari nu pot face nimic; căci nu au în capul lor nimic și nici măcar dorința de a se perfecționa și bunăvoința de a-și îndeplini datoria.

5 Noembrie. — Ieri am primit vizita unui inventator român. Venea de departe și venea la mine ca la un salvator. Ce nu poate face un director de gazetă, pentru naivul provincial care îi citește cu admirație proza, care îl vede vorbind cu atâta libertate cu toată lumea, care se poate menține la suprafață și trece nevățamat prin toate evenimentele și sbuciumările luptelor noastre? Pentru acest naiv, directorul unui mare ziar apare ca o figură de legendă, și la cine să apeleze el mai bine, sub care protecțiune să se pună el mai sigur decât sub aceea a acestui semizeu? Imi cerea dar inventatorul să-i dau mână de ajutor ca să-și ducă invenția la bun sfârșit, cerea ca guvernul să-l ajute într'un fel sau altul, până și-o desăvârși opera, — și aceasta o socotea el că era un lucru foarte ușor din partea mea.

Cu multă cruzime i-am rupt aripile lungi ale speranței. I-am arătat că nu pot decât foarte puțin, că puterea mea este tocmai de a nu cere nimic nici pentru mine, nici pentru alții.

Vedeam cu părere de rău că nu eram crezut.

— Dacă dv. ați voi, ați putea să mă ajutați, inzistă solicitatorul cu oarecare neîncredere în vorbele mele pline de scepticism. Uite dați-mi o simplă carte de vizită.

I-am dat-o și el a plecat fericit. După ce a plecat, am stat un minut gândindu-mă la ce se supune acest necunoscut, la câte decepțiuni, la câtă așteptare, la mizeria cea mai mare până când, flămând și rupt, îl voi vedea peste câteva luni întorcându-se la mine și cerând—ca o supremă binefacere,— să'l ajut ca să plece înapoi în orașul lui, neîncrezător și în putere directorilor de ziare și în făgăduințele deșarte ale celor mari!

XXXVIII

DE LA 6—13 NOEMBRIE

6 Noembrie. — Multe vezi și auzi în profesionea ta de ziarist! Azi d-l secretar de redacție a venit să-mi povestească următoarele: puse un anunț în ziar că se caută un corespondent într-o localitate oarecare. A venit să se propună un tânăr care solicita acest post.

— Dar unde stați? l'a întrebat d-l secretar.

— Aici în Capitală, răspunse solicitatorul.

— Apoi nouă ne trebuie... la Buzău.

— Ce are aface? Scriu eu și de aici.

— Bine, dar dacă se întâmplă o crimă acolo?

— Plec din București și văd ce este...

Iată o splendidă pildă de inconștiență și de chipul cum înțelege românul să-și facă datoria.

El este specialist în orice branșă, s'ar fi putut angaja să facă poezii, când niciodată n'a făcut versuri, ori să facă stenografie când nici habar n'are ce este asta, însfârșit să se angajeze — și bine înțeles să fie plătit — ca să facă corespondență din Buzău... dela București.

7 Noembrie.—Toate revistele ilustrate străine cari sosesc sânt pline de ororile din Rusia. Pe toate paginile găsești fotografiile de pe natură cari reprezintă ori ruine ori manifestațiuni ori scene de masacre. Cu toate acestea fotografia, în loc să ne dea o idee mai grozavă decât realitatea, pretutindenți ea pare că o atenuiază.

Vedem grămezii de cadavre unele peste altele, vedem ruine fumegând, dar ele nu te îngrozesc. Ba din contra, se pare că scena este mai puțin oribilă, când în al doilea plan fotograful a surprins și pe spectatorii acelor scene, spectatorii cari nu sânt de loc îngroziți ci mai de grabă sânt îngrijiți ca să ieasă bine în fotografie. Fotografia a banalizat scena, i-a micșorat orarea și a produs efect contrariu decât cel dorit. Morala ar fi să nu se uzeze de fotografie decât pentru scene de veselie și pentru lucruri văzute în roz.

8 Noembrie. — Azi amicul și colaboratorul meu d-l C. Bacalbașa a venit la mine să-mi ceară să-i servesc de martor în rezolvarea unei afaceri de onoare. Lucrurile acestea nu se refuză niciodată, ori cât sânt de neplăcute. Și în adevăr nu-i de loc o plăcută întâmplare aceea de a te face complice la uciderea unui om, căci totdeauna este cu putință un sfârșit tragic.

Convențiile sociale și prejudecata sânt însă vecinic mai puternice decât rațiunea. Aproape toți cei cari ne întruniserăm în una din camerele dela *Continental* eram de aceeași părere, că așa cum regulăm diferendul era ceva absurd, și cu toate acestea astfel l-am regulat încât duelul a fost socotit inevitabil.

De altfel sânt cazuri când se poate vedea că omul ține prea puțin la viață, mai ales când amorul propriu este în joc. La câți oameni sacrificiul vieței ar fi socotit ca ceva imposibil de cerut ori de obținut, și totuși tot aceștia își riscă viața, pentru o cauză mică de tot, pentru o jignire a amorului propriu. Și noi ne mirăm de japonezi că merg la război și la moarte, cu nepăsare și cu oarecare frenezie!

9 Noembrie. — Toată noaptea am avut visuri urâte și dela ora 4 n'am mai putut dormi. Azi la orele 8 trebuie să fiu pe terenul de luptă, și aceasta mă îngrijăște, îmi dă fiori, căci mă gândesc că într'o clipă pot fi față de un dezastru. Doi oameni, cari până alaltăieri erau prieteni, aveau să fie puși față în față cu o sabie tăioasă în mână, cu datoria de a tăia pe celalt, pentru ca să nu fie el tăiat.

Afară e aproape încă noapte, ziua se îngână cu întunericul, un ceas oribil de deșteptare. Mă îmbrac grăbit și preocupat și aștept să se întrunească la mine *partida noastră*, al doilea martor, unul din combatanți, doctorul.

Plecăm cu toții la fața sinistrului, ne salutăm cu ceilalți doi martori și cu adversarul, și începem să le facem *toaleta*. E ceva grav și în acelaș timp ceva burlex, tragi-comic în această preparațiune. Adversarii își dau cămașa jos și

îmbracă o cămașă de mătase albă, — li se taie mâneca dreaptă și toate acestea în aceeași o-
daie friguroasă și banală, în care medicii ard
săbiile și le dezinfectează cu sublimat.

Am rolul important să număr minuta de pasă.
N'am timpul însă ca să-mi îndeplinesc datoria,
fiindcă adversarii se aruncă unul asupra altuia
și trebuie despărțiți. A doua pasă tot așa. La a
treia lupta este din nou oprită: Unul din ad-
versari are o tăietură la mâna dreaptă, altul
are și el tăieturi la degete. În această pasă o
lovitură în deșert putea să fie mortală. Din fe-
ricire ea n'a fost dată decât cu latul săbiei și
astfel nimic grozav nu s'a întâmplat. Lupta a
fost oprită, adversarul mai grav rănit e luat în-
lăuntru, celalt este pansat în manegiū. Toate a-
cestea s'aū petrecut în mai puțin de cinci mi-
nute,—cinci minute cari s'aū isprăvit cu împă-
carea adversarilor, cum ele s'ar fi putut isprăvi
cu moartea unuia dintre ei.

Din toate acestea îmi rămâne o impresiune
de groază amestecată cu o altă impresiune, acea
a ridicolului celor ce s'aū săvârșit și la cari am
fost amestecat.

10 Noembrie.—Am stat azi de vorbă cu un
vechiū prieten. L'am găsit plin de tristețe și
mai mult de decepțiune. Vieața îi este indife-
rentă, nu mai găsește în ea nici o plăcere, nu
mai are nici o țință. Are impresiunea că își
târâie existența. Nu are gândul să se sinucidă
și să scape în chip violent de acest plictis de
a trăi; dar are impresiunea că trăiește de geaba,
fără de rost, fără de ideal și fără putința măcar
ca să găsească mai departe senzațiuni noi și
mai plăcute.

— Dar cel puțin femeia, amorul, senzațiile fizice, dacă nu cele intelectuale ale iubirei, cel puțin ele nu te-ar putea mișca, nu ți-ar biciui simțurile tale tocite ?

— Nicîi asta, îmi mărturisi amicul. Nu zic că nu simt necesitatea față de acest instinct, care după cum zice Eminescu „*vine și la păsări de vreo două ori pe an*“, dar această emoțiune mă lasă rece, e o datorie fizică ca multe altele, cari devin imperioase câte odată, dar cari îmi lasă în suflet mai mult dezgust decât plăcere.

Am strâns mâna amicului meu, l'am plâns ca pe un om pierdut, ca pe o ființă umană pe care n'o mai poți învia și să-i redai rezortul trebuincios pentru a mai lucra și a-și face datoria de om, ori măcar a recăpăta iluziunea că trăiește.

11 Noembrie.—Nu sânt doî ani de când duceam o luptă violentă de presă cu d. Ianovicî, pe atunci la *Voința Națională*, așa de violentă încât nu aveam cuvinte îndestulătoare ca să-l descalific și să-l zdrobesc. Il socoteam cel de pe urmă om și îi spuneam toate acestea în ziar, le spuneam fiindcă le credeam. Dacă ar fi venit cineva la mine să-l susție, ori să-l apere pe acest adversar urât, l'aș fi socotit ca un dușman personal al meu, ireductibil, și nu i-aș mai fi dat mâna.

Cu toate acestea azi urile trecute s'aũ uitat, azi d. Ianovicî îmi este simpatic și, în lupta pe care o duce contra adversarilor săi, a găsit în mine un sprijinitor. Aceste două stări de suflet ale mele ar putea să fie rău judecate de oame-nii superficiali. Aș fi putut să fiũ întrebat : când am spus adevărul ? Ieri când socoteam pe

d. Iănovici ca cel mai mizerabil dintre oameni, ori azi când îl socotesc drept o personalitate foarte simpatcă ?

Adevărul este că și ieri ca și azi am judecat în sinceritate : ieri vorbea în mine sentimentul urei și al disprețului, dorința rea de răzbunare ; azi vorbește spiritul liniștit și imparțial, cred eu, care judecă pe om cu totul într'alt chip.

De altfel, toată lumea este astfel. Cine dintre noi n'a trecut prin aceste stări sufletesci cu totul deosebite ? Ziaristul însă are neajunsul că cele ce simte și cugetă le fixează pe hârtie și aceasta este o mărturie în potrivă-î. Se face dar o dovadă în contra lui, prin care încearcă să se probeze că nu are idei și sentimente aceleași în totdeauna.

Ziaristul fiind și el om, atâta i se poate cere : ca *atunci* cel puțin când scrie să creadă și să simtă în chip sincer aceea ce așterne pe hârtie. Mai mult ar fi absurd să-î se pretindă.

12 Noembrie. — D. inspector-șef al siguranței publice din Capitală a făcut o serie de descinderi, întovărășit și de câțiva ziariști, prin vizuinele bucureștene de felul celor pe cari Maxim Gorki le-a descris în *Azilul de noapte*. Ar fi interesantă ancheta care s'ar face asupra acestei lumi dezmoștenite, care a pierdut totul și în prima linie noțiunea moralului. Acestei pierderi, acestei intelectualități amurale se datoresc toate crimele, toate fărădelegile unor ființe puse în afară de societate și cari o consideră pe aceasta ca o dușmană. În societatea noastră modernă, cu legi și cu obiceiuri lustruite, cu regule și legale și morale, trăiesc ființe mai pre sus de toate acestea. Unele din

aceste fapte sânt la creștetul piramidei și socotesc societatea ca cucerită, legile și regulele sânt prejudecăți pentru acești oameni cari nu aũ decât o singurã normã: egoismul lor și dispreț pentru restul omenirii. Oamenii aceștia rar își dau seamã de faptele lor și în cele mai multe cazuri mor cu fruntea încoronată de laurii victoriei și ai nemuririi.

Sânt însă, la baza piramidei, în subsolurile societăței, ființe cari și ele s'aũ desfăcut de lanțurile legilor și regulelor statornicite. In opozițiune cu refractarii de sus, oamenii aceștia sânt puși la o parte, trăiesc ascunși, lucrează în întuneric și de cele mai multe ori mor în spital și mai adesea în temniță.

Ei bine această lume de jos, dezmoștenită și răzvrătită ar fi foarte interesantă de zugrăvit, cum a făcut Maxim Gorki în Rusia, cum a făcut Londra Hector France în cartea sa *Les vanu-pieds de Londres*.

XXXIX

DE LA 13—19 NOEMBRIE

13 Noembrie. — Aproape toată redacția este adunată în cabinetul *directorului* și vorba a venit despre viitorul palat al *Sindicatului ziaristilor*. In acest moment consiliul comunal nu votase încă să ne doneze locul de pe bulevard. Totuși fantezia noastră lucra și vedeam ridicat deja și gata planul nostru. In minte-ne este alcătuit planul: jos sală de întruniri, conferințe, concerte, în catul întâi club, în al doilea un

mic azil pentru invalizii presei. Totul este gata, deși nici terenul nu este al nostru și nici nu avem fonduri cu care să clădim.

— Dar trebuie să-l ținem curat, insistă unul din vorbitori, să angajăm un om credincios și harnic. Altfel, localul va ajunge în scurtă vreme o infecțiune.

Grija colegului nostru ne-a adus la simțul realității. Hohotul de răs cu care a fost primită propunerea despre curățenie a deșteptat pe cel ce visa deștept și ne-a fost o dovadă despre puterea de fantezie a ziaristului.

Și totuși mie îmi șoptește la urechie cel de al doilea eu al meu, că nu este cu neputință ca acest vis să devie o realitate. Ce nu poate omul când voiește? Și sperăm să găsim această voință indispensabilă.

14 Noembrie. — Un amic îmi făcea zilele acestea observațiunea, justă de altfel, a deosebirii esențiale dintre cele două personalități care există în mine: scriitorul și omul intim.

Dacă cineva mă cunoaște într'un ipostaz, nu și poate explica cealaltă înfățișare. Astfel, ca ziarist sânt brutal, sânt războinic, atac fără cruțare, nu iert și nu menajez pe nimeni. În viața de toate zilele însă pătimesc tocmai de defectul contrar: sânt timid, sânt prea politicos, prevenitor, fără de voință, însfârșit cu totul altul de cum mă cunoștea lumea care nu mă știe decât din scris.

În această privința mi-aduc aminte de o întâmplare de acum douăzeci de ani. Era prin 1886, dacă nu mă înșel, și scrieam la *Lupta* d-lui G. Panu *Săptămâna literară*. Acolo criticam, mă războiam cu lumea și ca de obicei nu prea

eram comod cu aceia cari cădeaă sub penița condeiuului meu. Cum lucrurile se petreceă sub opozițiunea-unită, multă lume politică defila în biurourile *Luptei* cari erau mizerabil instalate într'un geamlâc al tipografiei *Gr. Luis*, din strada Academiei, unde este acum tipografia Cucu. Intr'o zi fui prezentat deputatului N. Nicorescu. Crezu că cineva voia să-l păcălească. Mă măsură din creștet până la picioare, se depărtă puțin să mă privească din nou și apoi exclamă dând din cap:

— Nu se poate!

— Ce nu se poate?

— Nu se poate să fii d-ta Mille.

Și deputatul de Tutova sfârși prin a ne explica că el își închipuise pe Mille slab, galben, ros de ftizie, cu părul lung, un fel de tip urât și rău, care își pune tot veninul boalei sale în a lovi în dreapta și în stânga.

Intrebarea însă este — și aici este greu să răspundem: în ce ipostaz sânt mai preferabil? Dacă m'ați întreba pe mine, voiă mărturisi că prefer pe acela al ziaristului care atacă decât pe al omului privat, politicoș și prevenitor.

15 Noembrie. — În prezența mea se discuta astăzi asupra caracterului nostru național și se zicea că nota dominantă ar fi lenea, *Românul este leneș!* Socot că această acuzare nu este exactă. Nu sântem leneși în adevăratul înțeles al acestui cuvânt. Ceea ce ne caracteriză pe noi români este alt ceva, ceva care e aproape de acest cusur, dar care totuși este alt ceva. Românul n'are *voință*, n'are *inițiativă* și mai cu seamă n'are *perseverență*. Și aceste trei defecte se văd perfect la țaran. Se poate spune oare cu

mâna pe conștiință că țăranul român e leneș ? Nu ; ar fi, cred eu, o nedreptate. El nu are forța de muncă a lucrătorului străin, fiindcă nu se hrănește aproape de loc, fiindcă suferă de mizeria fiziologică ; dar în marginile puterilor sale el muncește și, de altfel, tot pământul țării românesce cine îl lucrează și îl face productiv, dacă nu el, atât de pe nedrept calomniatul țăran român ?

Dar dacă ieși lipsa de *voință*, de *inițiativă* și de *perseverență*, toate în definitiv boli ale voinței, iată marele cusur, iată boala de care ar trebui să căutăm să ne curarisim. Educațiunea voinței ar trebui să o facem cea d'întâiu.

16 Noembrie. — De mult îl urmăresc în mersul scoborător spre abjecțiune. S'a însurat din dragoste și poate că la acest om amorul acesta a fost singurul sentiment mai înalt și real. Gospodăria a mers bine câțva timp ; apoi, nevasta a început să-l înșele. El — ca mulți bărbați — nu și-a dat seama la început, apoi a bănuțit ceva, până când bănuțeala a devenit certitudine. Și-a părăsit soția cu gălăgie, cu scandal, cu procese și cu spectacol. Starea aceasta de eroizm n'a ținut mult : dânsul a fost acela care s'a aruncat la picioarele *infidelei*, dânsul i-a cerut ertare, a acceptat toate condițiunile rușinoase și s'a împăcat, a șters cu buretele peste tot trecutul și a pus un văl și peste prezent și peste viitor ; azi nu mai vede, nu mai aude, nu mai simte nimic. Patima dela început îl stăpânește și mai puternic și subt ochii lui toate se petrec, ba cine știe dacă chiar nu beneficiează din această stare de lucruri.

Totuși de atunci nu mai este omul care purta

fruntea sus, cu toată abjecțiunea lui morală.. Azi merge cu ochii în jos, se pare că privirea lui fuge de a celorlalți, se pare că salută lumea cu oarecare jenă.

Ce s'o fi petrecând în sufletul acestui om? Știu perfect că totdeauna individul găsește motive de scuză pentru el însuși: totuși ar fi foarte interesant să se știe ce fel de motive invoacă el pentru a trăi liniștit în această atmosferă conjugală, în care este cel mult tolerat?

17 Noembrie. — Azi am întâlnit în dreptul lui Capșa pe Cârțan.

— Să trăiți, d-le Mille, uite iar am venit în țară. Dar de ce nu mai faceți legi? Ce ați încetat să faceți legi? E rău asta.

Cârțan, care mă crede încă deputat, de sigur că impută oamenilor noștri politici că stau de geaba și pentru el, naivul cioban pribeag, culmea activității politice este a face legi! Nu-și dă seama bietul iluzionist că tocmai această activitate febrilă de a face legi este marea vină a politiceii noastre. Schimbăm legile mai des decât hainele, așa de des încât atât d. Hamangiu cât și d. Ghețu nu mai știu câte suplimente să mai scoată spre a-și complecta colecțiunile și a se ține în curent cu vârtejul schimbărei legilor.

Nu, nu legile ne lipsesc, Cârțane; ci oamenii cari să aplice în chip serios și cinstit pe cele cari sânt; căci, dacă ai putea pătrunde rostul lucrurilor *din țară*, ceea ce ne ucide pe noi este că — cu toate legile ce fabricăm — de sus până jos domnește, în toată puterea ei, fărădelegea

18 Noembrie.— De câțiva ani mă duc foarte rar la teatru. Nu că nu'mi place teatrul, dar ajungî într'o vîrstă cînd seara preferî să te odihnești, orî să-ți puî în ordine lucrările din ce în ce mai numeroase de a doua zi. Am făcut excepțiune însă pentru Réjane și am asistat la „*L'âge d'amour*“ și la *Passerelle*“, — căci este totdeauna o plăcere ca să aziști la dezvoltarea pînă la deplinătate a acestuî talent artistic care se chiamă Réjane.

De multe orî însă, cînd am înaintea mea o operă de artă orî un artist desăvârșit, mă gîndesc la ceva foarte curios: la inutilitatea artei. O să mă credeți nebun, dar eû cred că în definitiv nu este de nici un folos și sîntem niște copii ca să ne entuziasmăm că X orî Y pot să imiteze, pe scenă, pe pînză, în marmoră, vieața omenească, să redea natura. Nu-î oare și aceasta un fel de minciună convențională? Cînd natura, în toată urâciunea orî splendoarea ei, este vie înaintea noastră, la ce folos reproducerea ei și încă de multe orî o reproducere palidă? În această privință, desfid pe un pictor să ne zugrăvească natura așa cum este ea, și un splendid apus de soare natural va fi totdeauna mai frumos decît unul pictat. Vedeți de altfel în literatură: cel mai mare scriitor îți va putea evoca figura omenească pe care o descrie, așa ca închizînd ochii să o vezi astfel cum a văzut-o el fie cu ochii minței, ai imaginațiunii, orî cum a privit-o adeva?

E poate o paradoxă aceea ce susțin: dar această paradoxă mă persecută de multă vreme și am crezut că-î bine să o mărturisesc și cititorilor mei, sperînd să găsesc și alții cari cugetă ca mine,—dar cari poate n'aû avut curajul să-și exprime părerea.

19 Noembrie. — Un cititor îmi adresează o scrisoare foarte dreaptă relativ la ultimul meu Letopiseț, în care vorbeam despre cazul meu față de d. Ianovici. Cititorul acesta, — care este o veche cunoștință epistolară, pe care n'o cunosc de altfel — îmi argumentează astfel:

— Ziaristul trebuie să fie convins când scrie și nu numai atâta ci să aibă toate elementele de convingere.

În adevăr, el se adresează publicului și îi sugerează idei și convingeri. Ori, dacă tu te întemeiezi numai pe simpatii și antipatii, pe lângă că faci nedreptăți acuzând nedrept, mai risci ca altă dată să nu mai fii crezut. Puterea ta stă tocmai în faptul ca să nu te înșeli și să nu înșeli pe cititorii tăi; căci, dacă îi înșeli, aceasta va fi și este în dauna ta și a autorității tale.

Așa este. Cititorul meu are perfectă dreptate. Pentru această ziaristul ar trebui să fie un om extraordinar, să fie dotat cu totul altfel decât restul omenirii, să fie un fel de apostol dublat ca un perfect cavaler din evul de mijloc, — pe când noi nenorociții sântem plămădiți din o cocă ca toată cealaltă lume.

Știu răspunsul care mi se poate da:

— *Atunci, de ce te-ai făcut ziarist?*

La acest răspuns se poate iarăși răspunde cu altul:

— Dar unde găsești alții mai buni ca noi, ca să le încredințezi condeiul și spada imaculată a dreptății?

Eū de altfel, cum nu prea sufer de modestie de felul meu, socot că așa cum sânt și cum am curajul ori cinizmul să mă arăt publicului tot sânt mai bun și decât alți ziariști și poate că și decât publicul în general!

XL

DELA 22—29 NOEMBRIE

22 Noembrie. — Ieri am asistat la Cameră la o scenă penibilă. Străbătuse în fumoarul Adunării cunoscutul Leonida Condeescu care a înebunit deabinelea. Venea să depună pe altarul patriei două miliarde și jumătate. Poliția îl împiedica să străbată în incintă și bietul nebun protesta că nu era lăsat să vadă pe ministrul președinte, căruia voia să-i predea cele două miliarde și jumătate.

De abia cu multă greutate, d. Moruzzi, prefectul poliției, a putut liniști pe nebun, care după o oră era internat la spitalul d-rului Șuțu, unde s'a stins de altfel și un alt nebun, dar acesta de geniū, Mihail Eminescu.

Bietul Leonida! Toată vieța n'a fost el tocmai tocmai cu mintea cumpănită, dar nebunia l-a făcut celebru pe el, — pe când sânt, slavă Domnului, atâtea nebuni cari trăiesc și mor în obscuritate. Această faimă, Condeescu o dărește lui Caragiale. Intr'o zi pe când autorul *Noței furtunoase* scriea la *Universul*, tipul exprimarului dela Mizil i-a eșit înainte și el l-a prins și l-a fixat pe hârtie în așa chip încât și nuvela lui Caragiale și tipul lui Condeescu, care face să se oprească trenul Berlin-București un minut și la Mizil, a ajuns celebre în literatura românească.

Vor trece veacuri, nimeni nu va mai ști că în adevăr a existat Leonida Condeescu, ci va fi socotit ca o creațiune datorită fanteziei scriitorului; dar nuvela și tipul vor rămâne, ceea ce

este, dacă voiți, un noroc pentru acela care acum protestează zadarnic în balamucul d-rului Șuțu contra nerecunoștinței țării și a partidului din care face parte și cari, în loc de mulțumire, îi dăruese cămașa de forță, a casei de nebuni!

23 Noembrie. — Să fie oare ceva bolnăvicios la mine această necesitate prodigioasă de activitate? Zilnic existența mea, destul de complicată, o complic cu noi întreprinderi, afaceri și planuri. Totdeauna fantezia mea a lucrat și nu m'am dat înapoi din fața orî cărei lucrări. Altă dată însă aveam douăzeci și cinci de ani, eram tînăr și fără de experiență, credeam că forțele omenesci sânt inepuizabile și că timpul n'are o limită peste care să nu poți trece. Azi însă când nu mai pot spune vai! că sânt tînăr, azi când văd lămurit rezultatele atâtor complicațiuni, azi ar trebui să-mi economisesc puterile și să fiu închise în capul meu atâtea și atâtea planuri, cari fatalmente nu vor reuși, fiindcă un singur om nu poate să le îndeplinească.

Ceea ce este mai curios este că tot eū sânt supărat și enervat, tot eū protestez; și totuși zilnic capul meu inventează alt ceva.

De sigur, e ceva bolnav în mine!

24 Noembrie. — Azi eū, care de mult am renunțat să discut idei și chestiuni de principiu și mai ales de cele religioase, am fost antrenat într'o discuțiune de asemenea natură. Am discutat cu oarecare căldură și apoi m'am judecat pe mine însu-mi: la ce bun asemenea discuțiuni?... Ele nu pot convinge pe nimeni, fiindcă între un om care crede și altul care nu mai

crede nu există nici o linie de trecere care să facă posibilă o discuțiune serioasă. E un război fără putință de a duce la pace, un război pe viață și pe moarte, care se va sfârși odată prin distrugerea orî a credinței orî a necredinței. Am ajuns azi într'o vârstă când asemenea lucruri trebuie să-ți fie indiferente. Religia este o necesitate pentru marea majoritate a oamenilor cari, în setea lor de a înțelege totul, recurg la explicațiunea foarte simplă a unei fapți supraomenesci care a aranjat această lume și întreaga ei viață. Omul de știință, nici el nu-și poate explica multe, dar se mărginește să constate că explicațiile religiunei nu sânt îndestulătoare, caută altele și se mulțumește să înțeleagă cel puțin o parte din această problemă mare care se numește viața.

25 Noembrie.— Relativ la ceea ce scrieam ieri, mi s'a pus înainte problema că omul fără de credință nu poate fi fericit. Chiar și așa de ar fi, aceasta n'ar fi un motiv ca să cred, pentru ca astfel să fiu fericit. Cred fiind că cred, nu cred fiind că altfel sânt convingerile mele; dar în discuțiune nu poate fi pusă cestiunea fericirei orî a nefericirei din cauza necredinței. De altfel contest cu energie aceasta. Numai acela care a pierdut credința fără să pună în loc alt ceva, adică explicațiunea sciințifică, numai acela ar putea să simtă oarecare vid în existența lui știrbită de o parte ideală. Omul însă care a pierdut credința, fiind că ea a fost gonită de știință, omul acesta este perfect înarmat din acest punct de vedere și mai mult fericit, fiind că explicațiunea rostului vieței îi

se prezintă în chip mult mai grandios decât explicațiunea copilăroasă a scripturilor sfinte.

Dar omul fără de religie este imoral! strigă bine-credincioșii, cari uită că morala și religiea sânt de multe ori în dușmănie. Morala este o știință eminentemente omenească și omul, care trăiește în mijlocul societăței, din acest mijloc își trage regulele sale de morală și ideală și practică.

De altfel eu mă ieau pe mine însumi, mă judec cu strășnicie și nu văd că aș fi ceea ce se chiamă un om imoral. Cu toate acestea nu sânt un bine-credincios, zâmbesc cu milă la erezurile celor ce cred orbește și zilnic constat că religia nu împiedică pe nimeni dela fărădelege și dela fapte imorale. Și, fiind că vorbesc de fapte imorale, cele ce se petrec în sfânta Rusie sânt pildă vădită. Acolo cei cari conduc baștele de huliganî la măcel și jaf sânt preoții cari, cu icoanele sfinte în capul cortegiului, pornesc la devastări și la suprimarea vieței apropielului!

26 Noembrie. — Reciteam cele ce scrieam ieri despre măcelurile din Rusia și prin asociațiune de idei mă gândesc la marea deosebire dintre martirii creștinizmului și aceia ai cauzei populare din Rusia. Cântărind faptele unora și altora cât de mici îmi apar în ochi acei cari mureau acum două mii de ani pentru credința în Cristos! Ei se sacrificau, fiind-că între altele în capul lor făceau o afacere rentabilă, dacă îndrăznesc să mă exprim astfel: în mintea lor, primii creștini socoteau viața pământească ca ceva trecător; ceea ce însemna ceva nu era această trecere vremelnică

prin valea plângerei a vieții trecătoare, ci vieța de apururi, de-a dreapta tatălui, în eternul veșnic al vieții viitoare, unde nu este tristețe orî plâns, ci vieța fără de durere și fără de sfârșit.

Eroiî cauzei populare din Rusia mor, nu pentru a câștiga altă vieță mai bună pentru ei, ci pentru fiii și frații lor. Nici măcar râvna măririi nu-î mână spre eșafod și spre moartea obscură în fundul temniților țariste. Mulți au murit fără să li se fi recunoscut identitatea, și cunosc cazul unuia care a căzut sub securea călăului fără să se dea de gol cine este, și aceasta fiind-că mama lui, biata lui mamă, uitată în cine știe ce fund de provincie, să nu afle că fiul ei a murit pe eșafod, ca un om fără de lege.

Examinați, nu mai departe, moartea lui Kalajef, ucigașul *marelui duce Sergiu al Rusiei*, acest idealist și sfânt martir care iubea copiii și n'au voit să se atingă de marele duce decât în momentul când a știut că nu era întovărășit de femeia lui, — o nevinovată aceasta. Dacă l-ar fi ucis pe marele duce în alte ocaziuni, dacă nu s-ar fi uitat la acest detaliu că poate ucide și pe marea ducasă, Kalajef și-ar fi pus la cale planul așa că poate ar fi putut scăpa și cu vieța.

Ar fi de citat sute și mii de cazuri în cari s'ar putea vedea cât de mari sânt martiriî cauzei libertății omenesci, cari mor fără speranța unei răsplătiri în lumea viitoare, față de martiriî creștinismului, pe cari dogmele i-au sfințit și numele, precum și faptele lor, le proslăvește întreaga creștinătate!

27 Noembrie. — Singurul mijloc de a mă ține în curent cu „vieța pariziană e că citesc câte odată ziarele franceze. E puțin, recunosc; dar eu,

care de aproape zece ani nu mai pot citi nici o carte, mă mulţumesc şi cu această legătură superficială a ziarelor, între mine şi marele Paris. De foarte multe ori reuşesc să citesc şi cronicile lui Jules Clarétie, în cari găsesc o mulţime de amintiri ale bătrânului academician şi director al *Comediei Franceze*. Totdeauna când citesc pe Clarétie mă gândesc şi la cei două-zeci şi cinci de ani ce las şi eu în urma mea. Ei bine, mi se pare aşa de deşert acest laps de vreme. Imi pui însă întrebarea: oare nu s'a petrecut nimic prea important ca să fie înregistrat de amintirea mea, ori poate fiinţa mea este atât de puţin impresionabilă în cât faptele aū trecut, fără nici o urmă asupra creerului meu?

28 Noembrie.—Copiii sânt nişte oameni mari, dar mai puţin făţarnici.

Ieri copila cumnatului meu părea tristă, aproape să plângă, dar trăgea cu ochiul la mama ei.

— Dar ce ai, nu-ţi este bine? o întrebaram noi.

— Nu am nimic răspunse micuţa, dar mă prefac astfel, ca să mă mângâie mama.

În răspunsul copiliţei cât adevăr este şi cum ceea ce fac copiii se poate aplica şi oamenilor mari! Câţi din ei nu se prefac, pentru a-şi ajunge scopul. Singura diferenţă între copil şi adult, este că copilul are curajul faptelor sale, le mărturiseşte şi le arată ca ceva natural, pe când adultul se prefac până la sfârşit şi faptelor sale — cari nu sânt nici mari nici altruiste, decât în aparenţă — perzistă să le dea haina adevărului şi să înşele astfel pe semenii săi.

XLI

DE LA 29 NOEMBRIE PANA LA
5 DECEMBRIE

29 Noembrie. — Viu delă o căsătorie. Lume multă, gătelă alese, frig în biserică. Am uitat să-mă iaș mânășile și nu știu ce să fac cu mâinile. Pare că această înfrângere a etichetei mă arată tuturor. De altfel pentru mine mânășă este ceva superfluș și nu odată mi s'a întâmplat să plec la vizită cu mâinile goale. Văd și eu că nu sânt făcut pentru vieța mondenă și nu pot să mă obișnuesc și să mă identific cu ea.

Cum n'am nimic de făcut — eu curte nu știu să fac și evit să vorbesc de politică — m'am mulțumit să fac observațiuni. Am voit să am o privire generală a bisericii și m'am urcat pe o treaptă de lângă altar. Știți ce notă dominează? Aceea a penelor delă pălăriile doamnelor. Se părea că este o întregă grădină de pene și în special de pene albe.

A doua observațiune este tot relativă la pălării. La un moment dat este regula să se sărute crucea saș icoana. Ei bine, mă uitam țintă la cucoane : se interesaș mai mult de pălăriile lor, decât de actul pe care de sigur îl credeaș sfânt. În acel moment, în loc ca toată încordarea ființei lor să fie întâiș de a se concentra în acest scurt sentiment religios, grija principală le era ca să nu se deranjeze pălăria de pe cap și ca penele, triumfătoarele pene, să nu-și schimbe direcțiunea și atitudinea lor războinică.

30 Noembrie. — Am hotărât să public memoriile lui Manolescu, cari sânt un fel de urmare la *Aventurile principelui Lahovari* pe care le-a publicat *Dimineața*. Manolescu, — celebrul pungaș european, azi devenit om de treabă — Manolescu scriitor este opera mea. Eă î-am dat ideia să-și scrie memoriile, eă l-am susținut câtva timp până le-a scris; eă am descoperit în acest tînăr un adevărat talent de scriitor; mie în sfârșit mi se datorește faptul că azi își poate câștiga pâinea în mod cinstit. Și când îmi aduc aminte cât mi s'aă scos ochii cu aceste memorii! Totuși mi se pare că am făcut o faptă bună, căci este foarte greu a întoarce pe cineva de la calea răului.

De altfel, editorul german al scrierilor lui Manolescu își face și el o glorie de a fi descoperit un asemenea giuvaer artistic și nu se simte de loc rușinat că a dat la iveală o scriere a unui escroc patentat, cu diplomă. Și omul acesta are dreptate. Manolescu a produs și dat la iveală adevărate documente omenesci și cine ar fi putut scrie și vedea mai bine decât dânsul, care a trăit-o, acea vieață de aventuri și de luptă contra societăței — cu jandarmii, cu judecătorii și cu temnițele ei?

1 Decembrie. — Am avut azi de rezolvat o afacere cu doi oameni distinși, cu două personaje de mîna întîia. Lucrul căre era foarte ușor de rezolvat s'a complicat prin faptul că cei doi bărbați aă început să discute cu totul alt ceva decât acea pentru care ne adunaserăm. Zadarnic am căutat să-î aduc la cestiune; discuțiunea s'a întins cu vioiciune, aproape două ceasuri, deși ambii erau ocupați, deși la început

nu aveaŭ decât două cuvinte de spus și două minute de pierdut! Când aŭ voit să începă adevărata discuțiune, fiecare și-a dat seama că era prea târziu și aŭ amânat-o pentru altă dată. Plecând mî-am pus întrebarea: Dacă așa se urmează totdeauna, cum pot conduce treburile politice acești doi oameni? La fiecare minut ei sânt târâți în discuțiuni străine, uită treburile lor și totuși ei sânt prezumți că lucrează. Lucrează în adevăr, însă încă odată mă întreb: cum fac și cum găsesc timpul să facă și operă serioasă și să se piardă în discuțiuni fără folos imediat, peste chestia ce tratează?

2 Decembrie. — Am asistat ieri și azi la discuțiunea adresei la Cameră și am asistat, nu pentru plăcerea de a asculta pe doi fruntași politici ca d. Costinescu și Take Ionescu, ci pentru că era o datorie profesională ca să-î ascult. Ambele aceste personaje îmi sânt simplice și de aceea poate am simțit o durere văzându-le în luptă. Și ce luptă, doamne sfinte! O luptă urâtă, căci fiecare a etalat în fața publicului tot ce a făcut altul ilegal și rău, că a favorizat pe unii și a lovit pe alții. Ce se degagează însă din toată lupta aceasta? Un ce trist, anume că și unul și altul aŭ nesocotit legea și morala. Dar dacă aŭ făcut astfel, de ce nu păstrează tăcere cel puțin? Nimeni nu i-a tras de mânecă ca să-și arate aceste isprăvi urâte. Atunci, de ce aŭ făcut oare ca acele țigănci cari, ne mai având argumente ori injurii ca să-și arunce, își dau poalele în capul celorlalte, își ridică fustele și își bat dosul cu palma?

3 Decembrie. — Căutând din întâmplare prin niște rafturi prăfuite am dat peste o întreagă operă a vieții mele. E colosal cât produce omul într'o anume epocă, și anume într'aceea când păstrează ceea ce scrie. Astăzi nu mai am această grijă, căci mî-a trecut dorința de a da pe fiecare an un volum sau două și mî-a trecut și pofta de a trece la posteritate cu opera mea artistică ori literară. În rafturi însă am dat de mai multe caiete vechi, cari mî-au amintit că am încercat odată să fac și teatru. Da, am pe conștiință mai multe păcate teatrale. La Paris am făcut o comedie în trei acte... Ghiciți cu cine? Cu Mișu Săulescu, profesorul de azi de economie politică de la universitatea din București. Cum era intitulată acea piesă nu-mi mai aduc aminte; ceea ce știu însă este că era în ea un cetățean din răposata gardă civică. Piesa a fost luată de Săulescu în țară, într'o vacanță, ca să o dea la teatru și de atunci n'am mai auzit de ea... Unde va fi oare copilul acela al tinerețelor noastre?

Mai am și alt păcat pe conștiință. O altă comedie pe care am prezentat-o lui Caragiale pe când era director la *Teatrul Național*. Caragiale a citit-o și apoi m'a întrebat serios dacă nu eram nebun? Cea mai bună dovadă că nu eram a fost că n'am insistat ci, aruncând comedia în fundul celui mai negru sertar, de atunci n'am mai dat de această crimă dramatică.

N'am isprăvit încă cu păcatele mele.

V. Gh. Mortzun — care, pe când studieam amândoi la Bruxelles, visa să reformeze teatrul român — mî-a dat să traduc pe *Charles VII chez ses vassaux* de Alex. Dumas-tatăl, dramă în versuri. Am executat această traducere, iar mai târziu am tradus opereta *Le jour et la nuit*.

Tot cu V. Gh. Mortzun schițasem o dramă asupra lui Christ; dar crima n'a fost perpetrată, căci din ea n'am comis decât câteva scene și — dacă aș căuta prin vechile mele hârtii — aș găsi și cele câteva versuri pe cari le reciteam cu Mortzun, pe când ne plimbam prin aleiele singuratice din păduricea de la Ucle de lângă Bruxelles, acum douăzeci și cinci de ani.

Mă întreb: adecă de ce spun eu toate aceste lucruri, mai ales că nu simt momentul venit ca să plec pe lumea cealaltă și deci să fiu grăbit a da biografiilor mele, eu însu-mi, note inedite asupra existenței mele?

4 Decembrie. — O studentă, fiică de țăran, îmi scrie o lungă scrisoare prin care îmi cere sfatul relativ la chipul cum ar putea dânsa să-și găsească o ocupațiune *onorabilă* în Capitală, în acest haos unde nu cunoaște pe nimeni? Scrisoarea aceasta m'a adus aminte o scenă din *La Passerelle* pe care a jucat-o iarna aceasta Réjanne la București. E vorba acolo de o tânără fată din provincie, sosită de curând în Paris și care, ca și corespondenta mea, căuta o ocupațiune *onorabilă*. Nașul ei îi arăta că aproape nu există nici o ocupațiune de acest soi, fiindcă pentru ca să parviți ești nevoită să nu mai fiți *onorabilă*. Profesoară? Ca să ajunși trebuie să te ploconești și să fii gentilă cu mulți. Odată ajunsă, odată profesoară, pentru ca să te menții, iarăși ești nevoită să fii gentilă cu revizoriul, cu inspectorii, cu secretarul general, mai știu eu cu cine. Actriță? Dacă ești drăguță te va remarca cel d'întâiu directorul, apoi va veni rândul altora și altora, fără de care nu vei pu-

tea parveni. Fată de magazin? Stăpânul va pune ochii pe tine și, dacă vei rezista, nu vei putea să-ți păstrezi locul; și așa mai departe...

Totuși este posibilitate să ajungi ca să te hrănești și în chip onorabil. Cum vei face însă tu, fiică de sătean, să pătrunzi prin acest noian de greutate, cum vei putea să străbați prin mulțimea care se năpustește nebună spre poarta asta strîmtă care se numește vieață? Trebuie multă răbdare, trebuie multă energie, trebuie umeri puternici, stomac deprins cu privațiunile; trebuie să fii eroină, — căci numai acestea pot căpăta victoria, când nu cad moarte tocmai când au înfipt steagul biruinței!

5 Decembrie. — Cum, domnule, eă nu sânt om cinstit, îmi răspundea indignat un politician, căruia eă vream să-i demonstrez că în țara românească cinstea nu poate exista.

— Da, i-am răspuns eă, nimeni în țara românească nu poate fi cinstit, în sensul adevărat al cuvântului, nimeni; fiindcă condițiunile sânt astfel. Și nu vorbesc de cinstea de toate zilele, de cinstea comercială și cea obicnuită, dar să vorbim de cinstea orî corectitudinea politică. În această privință, te rog să-mi spuî cu mâna pe conștiință, dacă n'ai violentat conștiința alegătorilor d-tale, dacă nu i'ai oprit de la vot prin amenințări, dacă n'ai făgăduit prea mult pentru a căpăta glasul cuiva și, în sfârșit dacă, pentru a reuși—n'ai întrebuintat arme pe cari—dacă le'ai întrebuinta în vieața de toate zilele,—le'ai socoti incorecte?

— Dar cum voești d-ta să lupți, dacă alții întrebuintează contra ta aceste arme incorecte?

— Perfect, am încheiat eu. E tocmai aceea ce voiam să arăt, că în țara românească, din cauza împrejurărilor speciale, nimeni nu poate fi corect și moral în adevăratul sens al cuvântului.

XLII

DELA 6—13 DECEMBRIE

6 Decembrie. — După multă bătaie de cap am putut căpăta o slujbă mică pentru un protejat al meu. S'ar părea că, atunci când ai prieteni puternici, lucrul acesta e cel mai ușor din lume. Cu toate acestea nu e astfel. E atâta îmbulzeală, e atâta goană după protecțiuni, încât atunci când n'ai decât calitatea de amic personal e greu să reușești să capeți vreo slujbă pentru cineva. Și lucrul este explicabil: De un prieten nu te jeneză, îți arăți că nu poți să l servești și lucrul s'a isprăvit. Dacă ai nițel bun simț, înțelegi cu amicul tău are dreptate și mai aștepți, ca doar norocul să favorizeze pe cel ce s'a pus sub aripile tale proteguitoare. Nu este tot așa cu amicul politic. Acesta pretinde, se prevalează de *interesele partidului* și ministrul este nevoit să se supună „partidului.“

Oricum ar fi am reușit să numesc pe un biet nenorocit într'o mică slujbă. Nu spun la ce minister, căci nu țin să mă fiu inundat de cereri. Azi dimineață m'am trezit cu protejatul meu care venea să-mi arate decretul de numire și să mă asigure de eterna lui recunoștință despre care niciodată nu m'am îngrijit, mă ales

că nu prea cred în așa ceva. Mai avea ceva de zis, căci îl vedeam codindu-se și ezitând să-și spună păsul, ceea ce totdeauna mă enervează, fiindcă pe când unul ezită alți zece mă așteaptă și poate se impacientează să-mi facă—mie democrat—anticameră. În sfârșit se hotărî ca să vorbească.

— Vă rog, să mă scuzați ; dar fiindcă mi-ați făcut binele acesta, vă rog, să nu uitați să ștăruiti pe lângă d. ministru ca să mă... înainteze.

M'am scăpat cum am putut de această nouă cerință, dar când a plecat individul m'am gândit la felul de a cugeta al multora. Înainte de a fi căpătat această slujbuliță, după care umbra de doi ani de zile, s'ar fi simțit fericit să o aibă. Azi când o posedă imediat este nemulțumit și caută să i se dea ceva mai bun ! Și mă întreb chiar dacă am făcut bine de am stăruit atâta. Știind că-i pot face ceva, omul „cu recunoștința eternă“ mă va pisa și mai rău, se va agăța de mine ca de ultima scândură de scăpare, și va fi vai de capul și de timpul meu ! Cine știe dacă această „eternă recunoștință“ în curând nu va fi uitată și sentimentul prim nu se va schimba în ură neîmpăcată ?

7 Decembrie. — M'am simțit umilit azi. Desigur că nu cunoașteți pe d. Niculescu Magnificentul. E un tânăr foarte simpatic care trece drept țicnit, dar care în tot cazul este un artist incomparabil și extraordinar. După comuniile muritori este țicnit fiindcă a făcut proiectul unui pod peste Ocean. Cine știe însă dacă n'o fi țicneală ori dobitocie din partea noastră să nu credem în această operă, cum nu credea aceia cari zâmbeau cu suficiență de proiectul ne-

bun al lui Cristofor Columb de a descoperi o nouă lume, pe care totuși a descoperit-o!... Nebun? Cuminte!... iată două noțiuni cari nu sânt concepute la fel de către oameni și de epoci diferite. Ceea ce putem spune despre acest tânăr e cel mult că nu putem înțelege concepțiunea lui ciudată, că pentru noi fantezia lui este atâta de bogată și de largă încât frizează, pentru mintea noastră, marginile imposibilului. E o nebunie pentru creerii noștri aceea ce gândește el; dar cine ne garantează că nebunia aceea nu o fi fiind decât o scânteie de geniu?

Nebun ori nu, ceea ce este adevărat e că-i un artist extraordinar. Mi-a adus niște proiecte de diplome ale expozițiunii noastre de o deconcentrantă bogăție de fantezie. Mi-a mai adus un proiect de diplome pentru principesa Maria, tot așa de bogat în închipuire, dar și de o execuțiune care te uimește.

Este lucrat pe hârtie de calc, cu o finețe de lucru uimitoare, desemnat în tuș și culori fără de lupă, dar în care nu găsești nici o linie, cât de mică, greșită, nici cea mai mică nesiguranță de mână.

Și câtă răbdare la omul acesta să facă o operă care te uimește și ca dibăcie și ca imaginație!...

Ziceam însă la început că m'am simțit umilit. Magneficiențului a desfăcut un alt ruloș și mi-a arătat o altă diplomă, tot așa de extraordinară și ca fantezie și ca dibăcie. Și știți a cui este această diplomă? A mea? A mea cu o dedicație care mă face să roșesc, a mea care nu am avut și nu am nici un drept la admirația și recunoștința acestui tânăr! Simt un fel de remușcare și un fel de umilire de a-l fi făcut să lucreze cu răbdarea lui de benedictin, de a-l fi îndemnat fără de voia mea să facă o lucrare de mare va-

loare și acesta să piardă tocmai fiindcă cel glorificat n'are drept la asemenea slăvire.

Plecând, Magneficiențului m'a rugat să-î spun părerea mea despre dânsul. De ce nu i-aș spune-o? Fără de înconjur și în chip sincer îi spun tot ce cuget despre acest om care netăgăduit trece drept nebun și care poate nu-î decât o bieată ființă omenească chinuită de o grozavă îndoială. Dacă este adevărată părerea că între geniū și nebunie este o mare apropiere, cazul Magneficiențului este o ilustrațiune din cele mai bătătoare la ochi.

8 Decembrie. — Intre un francez cult și un român cult, este oare vreo deosebire și în favorul cui este ea?

Iată care cestiune se discuta aseară într'un cerc, el însuși destul de cult. De obicei nu mă amestec în discuțiuni de așa natură, deoarece știu că nu iese lumină din ele. M'am mulțumit să cuget în mine însumi și să cred că fatalmente un român cult, dar cult în adevăratul sens al cuvîntului, va avea superioritate asupra francezului. Și lucrul se explică prin faptul că românul, fiind străin, s'a adăpat și la alte culturi, a cercetat izvoarele germane, italiene, engleze, și-a mobilat creierul cu mai multe chipuri de a vedea lucrurile și în capul lui a alcătuit sinteza a tot ce a văzut, a tot ce a învățat, a tot ce a simțit. Acest lucru nu se întâmplă cu francezul, care în cele mai multe cazuri este exclusivamente omul culturei franceze foarte strălucitoare, dar căreia îi lipsesc multe, cum de altfel multe lipsesc fiecărei culturi luate în parte.

Cea ce va lipsi românului e finețea francezului, mlădierea lui intelectuală, strălucitoarea aparență,

tot în sfârșit ce dau atâtea secole de viață artistică, literară, mondenă, cu un cuvânt ceea ce este rezultanta atâtor civilizațiuni.

De altfel ceea ce zic de omul cult român zic de oricare alt străin, care își alcătuiește o cultură universală.

9 Decembrie. — Intr'o revistă ilustrată străină citeam azi descrierea modului cum se reprimă revoluțiunea în Persia. Textul era întovărașit de sugestive ilustrațiuni. Sub niște bolte mari, mai mulți indivizi se vedeau spânzurați de picioare cu capetele în jos. N'am privit mult această vedere plină de grozăvie și m'am gândit la chipul cum ziarele pariziene glorificau astăvară pe șahul Persiei, care se întrecea pe el însuși în acte de milostenie, și care dase unei cerșetoare o piesă de 20 de franci!

De îndată însă ce potentatul asiatic s'a întors în Persia, a uitat și obiceiurile europene și azi o ilustrație a unei reviste ne arată cum înțelege suveranul aceasta să trateze cu blândețe pe sușii săi. De altfel mă gândesc, câți din compatrioții noștri sânt grozav de civilizați în străinătate și îndată ce trec granița redevin români adevărați, cari bat, schinguiesc și fac tot felul de sălbătici.

10 Decembrie. — Fără să mă gândesc, azi am recomandat pe un nou amic al meu altui amic în chipul următor: D. Y... *un socialist... tînăr...* Am făcut recomandația aceasta astfel, fără să-mi dau seama. Numai după aceea m'am gândit că spuneam fără să mă gândesc un mare adevăr. Un socialist... tînăr, a început de mult.

să fie o raritate. Ceî câțiva cari am rămas ori cât ne credem că am rămas nu mai sântem tineri. Altă dată apanagiul mișcării socialiste era că era condusă de tineri. Azi un tînăr în această mișcare e ceva mai rar. Tinerii de astăzi sânt băeți cumiņi, se gîndesc cum să capete mai ușor diploma și cât de multe slujbe; se grăbesc să iscălească pe papa pe polițe date cămătarilor; se aruncă în mișcarea politică și chiar fac manifestațiuni *comandate*, ori de către poliție ori de către opozițiune. A se gîndi, ca tinerimea de altădată, la problemele sociale, la cei de jos cari zac în sărăcie și în întuneric, a se sacrifica pentru binele patriei, toate acestea sânt fleacuri la acești tineri bătrâni și îmbătrâniți așa de curînd și de ușor în rele.

11 Decembrie. — Ieri a venit la mine un domn și mî-a adus cincizeci de lei pentru o familie sărmană despre care vorbisem în ziar. A cerut cu insistență ca să nu se publice nici numele lui, nici să se facă cunoscut celor ajutați de la cine a venit obolul acesta.

Un caz ca acesta este rar și noi ziariștii sântem mai mirați ca ori și cine, noi cari fabricăm gloriile și pe ale filantropilor și pe ale oamenilor mari. Sântem în bucătăria unde se pune la cale slava și știm perfect că oameni ca acela care a venit să-mi ceară o discrețiune sânt foarte puțini, aproape nu există. Când însă descoperi o excepțiune, ea îți dă o mare plăcere sufletească, te face să nu dezasperezi încă de omenire și să sperî că odată și odată fondul cel bun și mare, fondul omenesc, decî cel înalt, va ieși la suprafață deasupra relelor apucături și a instinctelor celor rele.

XLIII

DE LA 12—18 DECEMBRIE

12 Decembrie. — Nu vei merge la cer cu credința d-tale, îmi spunea mai ieri o doamnă, cu care din când în când avem discuțiuni furtunoase dar inutile asupra ireligiozității mele.

— La cer, doamnă? Mărturisesc că așa ceva nici nu aș vrea. Ce aș face eu mai întâi în ceruri? M'aș plictisi în grad superlativ. Cerul, dacă este astfel cum îl zugrăvesc binecredincioșii și scrierile zise sfinte, este un loc în care veșnic e liniște și fericire. Știi d-ta ce va să zică aceasta? E culmea plictisului. De altfel, fericirea nu poate fi înțeleasă fără de nefericire, binele fără de rău, liniștea fără de tulburare.

Și observați vă rog, doamnă, că pe lângă toate acestea vieța în cer este *eternă*. Te gândești d-ta ce ar însemna o eternitate de fericire? Ar fi grozav, și este mult mai preferabil să fii în infern. Cel puțin acolo sperî că odată și odată, după multă pocăință, D zeu se va milostivi și te va trece în paradis. Dar în cer? N'ai nici puțința să-ți schimbi domiciliul în infern; căci odată intrat acolo, vorba lui Dante, *lăsați afară orișice speranță...* de a ieși din acea vieță dulceagă de paradis. Și, fiindcă m'a venit Dante sub condei, citit-ai d-ta, doamnă *Divina Comedie* a poetului italian? Eu am citit *Infernul* și *Purgatoriul*. Când am ajuns însă la *Paradis* mi s'a părut așa de anost, așa de banal încât, cu toată rușinea mea, trebuie să mărturisesc că n'am putut isprăvi celebrul poem pe care toată lumea zice că l-a citit, și eu pun prinsoare că nici cincî la sută n'au făcut aceasta.

Și fiindcă e vorba de fericirea eternă, cât de mult prefer eu fericirea neființei, pierderea definitivă a eului tău în eterna natură, în liniștea neantului, acolo unde în adevăr nu-î nici durere nici plânset, ci vecinicia care te răsplătește de plictisurile și necazurile acestei scurte aparițiuni sub formă de ființă omenească!...

Dacă aş putea să mă am o religiune, eu aş adopta—ce oroare, doamnă, nu-î așa?—budizmul, ceea ce ar dovedi că adevărurile cele mai vechi sânt și cele mai bune.

13 Decembrie. — Azistam astăzi la doleanțele unei doamne care se plângea că politica și afacerile o fac aproape văduvă : nu-și vede bărbatul decât dimineața și seara, câte odată la dejun și la masă. Când se deșteaptă îl așteaptă ziarele pe cari le citește regulat în fiecare dimineață, apoi pleacă și nu revine decât la dejun, pe care îl ia repede și preocupat. Nici nu așteaptă cafeaua și pleacă la Cameră, de unde se întoarce la masă. După masă, orî pleacă după treburi, orî se urcă sus să lucreze și nu se culcă decât noaptea târziu după douăsprezece, pentru ca a doua zi să reînceapă aceiași vieță imposibilă.

Și doamna se întreba necăjită dacă aceasta însemnează a fi măritată?

Nu m'am amestecat în vorbă, dar—dacă onorata doamnă m'ar fi întrebat—î-aș fi arătat că nu are dreptate orî cel puțin că nu știe să aprecieze lucrurile. Și nu am bănuir de loc că doamna cu pricina ar trebui să binecuvinteze aceste ocupațiuni ale soțului d-sale, pentru a face vieța, cum se zice. Nu, ferească D-zeu. O

socot perfect cinstită și cu cele mai bune intențiuni și sentimente pentru jumătatea sa. Mă pun dar dintr'un punct de vedere cu totul altul. E vorba de faptul că, chiar între doi oameni cari se iubesc, nu e bună prea multă și vecinică intimitate. E pericol ca femeia ca și bărbatul să se plictisească în căznicie; iar din plictis derivă multe neajunsuri. Apoi, pe lângă aceasta, o femeie, ori un bărbat, care ar vroi să umple singură ori singur viața celui alt, nu riscă oare să se arate insuficient? E o mare greutate și o mare presupțiune, ca eu bărbat ori femeie, să mă cred în stare ca, cu singura mea persoană, să pot ocupa de dimineața până seara atențiunea celeilalte jumătăți ale mele. Doi oameni cari trăiesc împreună, fatalmente, după câțiva ani nu mai au ce să-și spună și—dacă ar persista să stea mereu împreună,—cine știe dacă nu li s'ar acri și, în cazul acesta, viața conjugală ar deveni nesuferită!

Dimpotrivă, soții cari nu se văd toată ziua, câtă plăcere nu simt să fie împreună o clipă ori mai mult? Bărbatul obosit și plictisit ce plăcere nu are ca să aibă un moment de fericire în doi, să uite în căminul conjugal de tot și de toate! Aceste clipe scurte, dar puternice în intensitatea lor, nu valorează mai mult de cât zile întregi de traiu împreună, în care domnul cascade iar doamna ceartă servitoarea spre marea plăcere și petrecere a domnului?

14 Decembrie.—Am intrat într'o prăvălie și am dat cu ochii de un domn pe care demult îl credeam mort. De ce l'am crezut mort, nici eu nu'mi pot da seama. E însă neîndoielnic că, dacă cineva m'ar fi întrebat cu o zi înainte

despre el, i-aş fi răspuns că de mult a murit. E curios cum dispar oamenii în viaţa noastră furtunoasă şi fără de răgaz. Se întâmplă de nu mai vezi un amic un an, doi, zece. De odată reapare, şi numai atunci observi că l-ai uitat, că nu l-ai văzut de ani de zile, şi îţi faci imputarea de a'l fi uitat. Pe alţii îi crezi morţi, înmormântaţi de către ei înşişi,—şi credinţa aceasta este câte odată aşa de puternică încât par'că simţi un fel de jenă să dai mâna cu răposatul.

15 Decembrie. — Un tinăr îmi scrie: Am oarecarî dispoziţiuni pentru canto, amicii mei şi cei cunoscători în ale artei pretind că am mare viitor, că posed o avere întregă în gâtlejul meu. Ceea ce nu posed însă este o pungă groasă orî părinţi avuţi, orî o bună zestre ca să plec departe, şi de unde îţi poţi lua zborul spre glorie şi spre avere. Tinărul meu se află deci în o crudă dilemă: orî rămâne în ţară cu singura perspectivă ca să vegeteze într'o mediocritate fără viitor orî se avântă spre viaţa nouă, fără de aripă destul de puternice.

Tinărul are precauţiunea ca, rugându-mă să-i dau un sfat, să mă facă atent a nu'i răspunde ca oraculul antic: *Ibis redibis nunquam peribis.*

Dacă-i vorba de un sfat, eu cred că este inutil să'l ceri dela alţii. Scoboară-te, tinere, în tine însuşi, sfătueşte-te cu propria ta fiinţă, studiează-te cu imparţialitate, şi numai după aceea iea o hotărîre. Alţii nu-ţi pot spune nimic. Ei nu te cunosc, orî de loc orî în mod superficial. Tu singur ştii de ce forţă de rezistenţă dispui, tu singur cunoscî firea ta. Dacă ea îţi zice *du-te*, atunci pleacă fără grijă şi aproape sigur că

vei străbate prin valurile vieții. Dacă însuși eziți, este mai cuminte să stai locului; căci vei cădea ca nenorocitul Icar, ale cărui aripi de ceară le-au topit razele puternice ale soarelui.

De altfel, încă ceva: sfaturile sânt inutile. Ele nu sânt urmate decât dacă bat în struna propriei tale păreri și inclinațiuni.

Gândește-te dar la toate aceste adevăruri înainte de a lua o hotărîre supremă, care te poate duce la glorie ori la... mormânt!

16 Decembrie.—*Frumos bărbat ai mai fost!*... așa m'a întâmpinat ieri un domn la Cameră.

— *Da, dragă?* i-am răspuns eu cu tonul Miței Ciucurescu. Bine că *am fost*, fiindcă altfel declarația d-tale m'ar face să roșesc.

Care va să zică am fost bărbat frumos?

Dar mă întreb, dacă este așa, n'ar fi logic ca să fi avut un succes nebun la femei. Cu toate acestea, dacă îmi întorc privirile în trecut nu prea văd să fi fost astfel. Dosarul scrisorilor mele de dragoste este plin cu alte declarațiuni decât cele de amor. Cu rare excepțiuni, în cele mai multe cazuri, când mi s'a spus *oh! cât de mult îmi ești drag*, eu am regăsit alt eco, ecoul sumei cu care plăteam acea declarațiune.

Trebuie dar să fie o părere greșită aceea ce mi s'a spus. De altfel, de câte ori uitându-mă în oglindă n'am fost gelos de alții cari în adevăr aveau însușirea de a fi frumoși și de a plăcea femeilor!

Și apoi ce are aface frumusețea? E altceva care se cere, acel *vino încoa*, aceea ce poporul zice când îți declară că ai *lipici*, aceasta este esen-

țial, cu aceasta se cucerește lumea, mulțimea ca și femeile.

Maî este însă ceva. Se spune că frumusețea coincidează la oameni cu prostia : cei frumoși sânt proști. Ei bine, dacă aceasta e un adevăr, prefer să fiu urât, urât ca dracul, dar cel puțin să nu trec drept prea prost, — ceea ce mi s'a spus de multe ori de către amici binevoitori, dar pe care lucru eu nu-l prea cred decât pe jumătate.

17 Decembrie.—D. Niculescu Magneficientul a venit să-mi arate o nouă schiță pentru diplomele expozițiunei și să-mi mulțumească pentru ceea ce am scris despre dânsul.

— Frumos, foarte frumos, dar foarte diplomatic, pare că e un val pe ocean ; când te scobori în fundul mării, când te uiți spre ceruri, așa de diplomat ești încât mulțumești pe toată lumea.

— Da, tinere, da ; sânt cazuri în viață când trebuie să fii diplomat. E maî bine decât să îți piept valului, ca el să te zdrobească, să aluneci pe spinarea lui și să ajungi unde țintești. In viață reușesc maî mult dibacii și foarte adesea îți se prezintă probleme și cazuri, pe cari nu le presupui și pe cari trebuie să le rezolvi ori cel puțin să ai aparența că le-ai rezolvit. E o știință și aceasta—știința oamenilor—care nu se învață în universitate, dar pe care școala vieței îți-o arată, și eu sânt mulțumit că am putut rezolvi cazul d-tale, așa ca și d-tale și altora să le placă.

18 Decembrie.—Oh ! capul meu, capul meu ! Orî n'am metod la lucru, orî nu știu să întrebunțez timpul în mod inteligent. Ce o fi nu sânt fixat, dar ceea ce știu este că n'am nici un minut măcar de repaos, că biroul meu a devenit un dedal și un fel de piață publică unde nu mă mai regăsesc ; nu staū o singură clipă și totuși treaba rămâne pe loc, o mulțime de cestiuni cer soluțiune și totuși nu le-o pot da. Cu toate acestea sânt oameni mai ocupați și totuși fac orî pare că fac și ziaristică și avocatură, sânt și deputați, se ocupă de alegătorii lor ; sânt pe deasupra oameni de lume, merg la se-rate, la spectacole, la recepțiuni, la baluri, ba încă aū una, două sau trei amante ! Cum reușesc oamenii aceștia să găsească timp pentru toate,—pe când eū, care aproape exclusiv mă ocup de ziar, sânt copleșit de greaua sarcină ce mi-am luat ?

XLIV

DELA 19—24 DECEMBRIE

19 Decembrie.— Azi la reprezentația dată de Novelli la teatrul Lyric, pentru „Sindicatul Zia-riștilor“, nu am fost de loc mulțumit de mine însumi. Intâmplarea a făcut ca eū să fiū acela care să prezinte ilustrului artist costumul național oferit de presă d-nei Novelli. După cuvântarea caldă a confratelui Gr. Ventura, a lui papa Ventura, m'am văzut deodată în scenă, în fața a câtorva mii de oameni, ținând în brațe ca pe un copil prețiosul costum și având să

spun în franțuzește câteva cuvinte. Mi-am dat seama că am fost stângaciū, că glasul mi-a tremurat, că vorba nu mi-a fost sigură. De ce? Lucrul este inexplicabil, fiindcă de atâtea ori am vorbit în public, de atâtea ori am luat parte la discuțiunile parlamentului, am douăzeci și cinci de ani de politică și deci această ezitare nu se explică. Singura explicațiune ar fi că aveam un rol care părea banal de îndeplinit, ori poate faptul că vorbeam o altă limbă,—ceea ce iarăși n'a fost pentru prima oară.

De multe ori, când cineva face un fiasco în public, lumea se întreabă dacă victima simte ridicolul de care s'a acoperit? Nu știu ceea ce simt alții. Eū unul mărturisesc că mai totdeauna, după aparițiunea mea în public, sânt nemulțumit de mine însu-mi și îmi dau seama că arta oratoriei nu-î pentru mine. Singura mângâiere însă este că mulți, foarte mulți nu sânt mai fericiți decât mine, în acest meșteșug.

20 Decembrie. — Câte odată sânt de o zăpăceală care mă pune în situațiune ridicolă. Aseară la teatru, într'o lojă amică, am fost prezentat unei doamne, d-na X mi s'a spus. Soțul doamnei îmi era cunoscut, fusesem la școală amândoi, făcusem pe vremuri chiar socializm împreună; mai mult încă el a fost, îmi aduc aminte ca astăzi, întâiul abonat al revistei *Contemporanul*, care a avut un rol destul de însemnat în mișcarea literară dintre 1881 și 1891.

— Imi pare bine de cunoștință. Mi se pare chiar că ne-am mai cunoscut. Dar ce face iubitul meu amic X.

— Ce face X? se întreabă mirată și oarecum

indignată soția lui X, dar nu știți că a... murit de șapte ani?

Am căzut ca din al optulea cer. Și cu atât mai mult am căzut, cu cât în acele momente mă-a revenit perfect în memorie sfârșitul tragic al fostului meu amic, care s'a înecat! Ce folos însă? Era prea târziu ca să repar greșeala mea și de sigur, orî cât am întors eu lucrurile, am rămas în ochii acestei doamne într'o lumină destul de neplăcută.

Pășania de la teatru îmi aduce aminte de o alta: Am fost nevoit zilele trecute să fac o nouă vizită, — căci de acest supliciū nu am putut scăpa. Sun, întreb dacă *boerii* primesc, feciorul se uită mirat la mine și îmi spune: da, cuconița primește. Intru. Nimeni. In acest moment nu știu cum mă-a venit ideia că *domnul* este mort. E mort saū nu? Și, în nesiguranță, mă întreb dacă trebuie să cer vești despre *domnul* orî să tac, ceea ce ar fi fost o nepoliteță? Cum în viață am noroc câte o dată, am fost scos din încurcătură de către acelaș fecior, care mă-a adus vestea că greșise și că *cucoana* nu este acasă. Uf! am respirat și am plecat, dar am neglijat să întreb până acuma dacă *domnul* este cu adevărat mort orî nu?

21 Decembrie. — Am avut totdeauna simpatie pentru clasa muncitoare, cum am simpatie pentru toți cei mici, pentru toți cei oropsiți de soartă și cari sufer nedreptățile sociale. Pe deasupra tuturilor plâng pe servitori, pe acești muncitori cari aū rolul serviciilor domestice, cari sânt direct în contact cu toate părțile noastre bune orî rele, cari sânt martorii vieței noastre de toate zilele și din cari ar trebui să refacem

niște prietini, pe când noi mai totdeauna reușim să ni-i facem dușmani, căci nu știm să ne purtăm cu dâșii. Ba câte odată îi exasperăm astfel încât îi împingem la acte de curată demență. În această privință mi s'a povestit una bună de tot, care m'a făcut să rid cu hohot, deși fapta este sălbatică și brutală.

O doamnă avea obiceiul să cicălească pe servitori și să-i bată. Intr'o zi, doamna a luat la palme pe bucătar și fiindcă era de statură mică, ca și Ștefan cel Mare, s'a urcat pe un scaun ca să-și facă damblaua sa belicoasă. Dezesperat, bucătarul o ridică de pe scaun și o așează pe mașina de bucate care — în parentez fie zis — nu era de loc rece. Gura lumiei, de la care am cules această întâmplare, nu spune urmarea acestei tragice-comedii, care m'a făcut să râd și care a produs ilaritate în întreaga societate unde era povestită.

22 Decembrie. — Un ziarist îmi scrie o lungă scrisoare în care mă roagă să găsesc soluțiunea unei dileme. O brută oarecare te insultă și tu om cuminte pus în această dilemă: orî tacî și ești trecut drept mișel, orî te ridici contra insolentului și, el fiind mai tare decât tine, tu rămâi bătut și insultat. Ce-i de făcut în acest caz? Răspunsul, ca să fie dat, trebuie de știut ce fel de om este insultatul.

Un om deștept și cu bun simț totdeauna va ști să ieasă cu obraz curat din orice întâmplare neplăcută. Deșteptăciunea însă nu-i deajuns, mai este și temperamentul, or această însușire esclude de multe orî judecata. Un temperament impulsiv va uita prudența și filosofia și va pedepsi pe cel obraznic, îl va pedepsi cum va putea,

dar nu se va lăsa insultat. În tot cazul, desfid ca un om inteligent să nu găsească chipul de a ieși în mod onorabil din încurcătură. Și pe lângă aceasta sânt atâtea și atâtea cazuri deosebite. Depinde apoi de cine insultă și cine sunt insultații. În această privință, pot să citez un caz al meu personal, dela o campanie electorală la Turnu-Măgurele :

Era în ziua de alegeri și la fiecare pas agenții electorali ai guvernului mă înjurau. Unul mai obraznic mi s'a pus în față și a început să mă insulte, acuzându-mă între altele că sânt ovreiu, mi se pare. Nu știu cum, individul mi a părut așa de caraghios încât am început a râde cu hohot. Râsul acesta a dezarmat pe agent, că a plecat pe ici încolo. Sânt dar o mie și unul de chipuri de a'ți dezarma adversarul și de a nu ajunge ca să devii tu ridicol și să pari că ieștii învins. În tot cazul, orice s'ar întâmpla, o singură normă trebuie de urmat în vieață, aceea ca în totul și în toate *tu să fii învingătorul*. Nu reușești totdeauna, căci războiul nu se câștigă veșnic ; dar trebuie să ai această țintă, cea de a nu fi învins.

Am rezolvit eu însă problema pusă de corespondentul meu? Matematiceste nu, dar pe de-lături socot că am dat câteva norme de conduită în vieață.

23 Decembrie.—Ziua de ieri a trecut, fără să-mi dau seama, ziua mea de naștere. Altă dată era o bucurie pentru mine. Azi mi se pare că e ceva lugubru când ți se urează *vieață lungă*.

Ce poate să te mai aștepte în vieață? E o vârstă la care fatalmente nu mai urci dealul, ci începi să coborî povârnișul spre moarte. Ce

vrei să mai îndeplinești în epoca aceasta de decadență, dacă mare ispravă n'ai făcut în timpul urcușului către culme? Or, eu constat cu oarecare decepțiune, că rolul meu e isprăvit—iar ca ideal și ambițiuni personale aproape nu mai am. Nimic nu mă atrage spre viitor și toată ambițiunea mea este ca cel puțin să consolidez tot ce am făcut,—puținul ce am făcut. O, dacă aș fi cu un sfert de veac mai tânăr, desigur că altfel mi s'ar prezenta vieța și, cu brațele sumecate, în pozițiune de atlet și de luptător, aș intra pe poarta vieței. Când însă iluziile tinereței au dispărut, când altele noi nu mai am, când privesc cu jale la ruina trecutului, înțeleg perfect de ce un an trecut nu mă interesează prea mult: fiindcă n'am făcut aproape nimic, și că de acum înainte și mai puțin voi face.

24 Decembrie. — Trei zile de repauz mă așteaptă. În acest interval de timp mi se pare că sânt alt om, căci sânt scos din elementul meu de muncă și de zgomot. Timp de trei zile nu voi mai auzi uruitul mașinilor, nu voi mai miroși cerneala de tipografie, nu va mai intra nimeni în biroul meu, a cărui ușă de obicei nu se mai închide, iar întreg localul va căpăta tăcerea de mormânt, o tăcere pe care n'o capătă decât la Paște și la Crăciun.

N'aș putea zice că această odihnă îmi face bine. Dimpotrivă, ea mă obosește, căci îmi iea mijlocul înconjurător, îmi răpește aerul care îmi dă vieță, îmi schimbă pentru trei zile întreaga mea fire și—dacă n'aș scrie un paradox—aș spune că odihna aceasta mă obosește.

XLV

DELA 25 DECEMBRIE PANA LA
1 IANUARIE

25 Decembrie. — E ziua de Crăciun. Vizite de familie. Hiritiselă. Daruri. Banalitate și plictis. Când sânt un moment singur, îmi revine o scenă dureroasă la care am fost martor ieri.

Ca orișice român, mă dusesem să târguiască mezeli. E de rigoare pentru bucureșteni să-și strică stomahul cu tot ce cârnățarii au inventat mai indigest în arta de a prepara carnea deliciosului tovarăș al sfântului Antoniu. În așa împrejurări era natural ca prăvălia să fie plină, să fie îmbulzeală, aproape bătaie.

Așteptam cu abnegațiune și resemnare să-mi vie rândul, când deodată văd o mișcare mare, cineva repezindu-se cu violență la un individ care voia să ieasă repede pe ușă.

— Te-am prins, pungașule! Adă înapoi ce ai furat... striga un glas.

— Dar lasă-mă domnule, lasă-mă; plătesc — striga dureros glasul celui prins.

— Cheamă gardistul, cheamă gardistul!... vocifera patronul.

— Iertați-mă, am greșit. Uite plătesc; nu mă nenorociți, se văicărea nenorocitul. Imi mor copiii de foame a casă. Credeți-mă, fie-vă milă.

— La poliție! la poliție! striga unii.

— Sărmanul!.. se înduioșau alții.

— Dați-i drumul. E păcat în ajunul Crăciunului... dădea unii cu părerea.

În acest interval, cel prins se lupta să scape, pusese pe tejghea un corn cu nuci strivit în

luptă și câțiva gologani. Paltonul i se rupsese, nasturii dela vestă săriseră, era aproape cu pieptul gol, gâfâind de spaimă, de durere și de rușine; iar chipul îi era contractat de deznădejde.

Nu părea să fie un pungaș profesionist. Era desigur un muritor de foame, care umbla pe stradă de dimineață, flămând și disperat; care a fost atras de *bunătățile* expuse la fereastră; care s'a gândit că-l așteptau copiii acasă și care a căzut victimă ispitei.

Se vedea închis, pierdut, dezonorat pentru toată vieața, lipsit pentru totdeauna de pâinea zilnică, cu ultima speranță (de ași găsi o ocupațiune) pierdută pentru vecie.

Toate acestea se citeau în ochii deznădăjduitului care plângând se zbătea în mâinile celui ce-l prinsese punând în buzunar cornul cu nuci.

— La poliție! la poliție! strigă din nou câțiva.

— Sărmanul! Iertați-l!.. Interveniră alții.

Deodată, un domn bătrân din mulțime își făcu loc, întrebă pe patron câtă valoare avea marfa furată, o plăti, luă din ghiarele cerberului dela ușă pe cel prins, îl scoase afară din prăvălie și îi dete drumul.

Patronul nu mai spuse nimica, se uită mirat la nebunul care plătise, se miră îngânând și dând din umeri:

— Dacă plătește, ce'mi pasă! Marfa mea trebuie plătită...

Pe fereastra largă am urmărit pe nenorocitul care alerga șovăind, trăgând cu ochiul dacă nu'l urmărea cineva.

26 Decembrie. — Desigur că nu va părea lucru grozav să meargă cineva în piață și să

facă cuvenitele cumpărături de Crăciun. Nu, desigur, dacă ați făcut daraverea aceasta și dacă o pricepeți.

Eă mărturisesc că m'am simțit într'o situațiune absolut pitorească și mizericordioasă, când m'am văzut în hala de pește și în cea de carne, cu însărcinarea să cumpăr morun și nisetru și carne, pardon, de porc. Am confundat nisetrul cu morunul, am plătit mai scump decât târguiea bucătăreasa, și m'am simțit umilit față de un simplu măcelar.

— Să'mi dai costițe și carne de friptură.

— Poftim, domnule. Și măcelarul îmi arată o bucată de carne.

— Bine, văd că'mi dai costițe; dar carne de friptură ?...

— Uite, tot asta.

Mă uit curios la negustor și mă gândesc: orî eă sânt ageamiu, orî măcelarul voiește să mă prostească. In tot cazul daă cu gândul ce trebuie să fac.

— Hei, domnule, ieî saă nu ieî; — că n'o să staă toată ziua cu d-ta?

Față de această interpelație prefer să tac și să cumpăr ce-mi dă omul; căci văd că orice protestare este inutilă...

Apropo de pățania mea, această întâmplare îmi aduce în minte o alta a răposatului avocat Atanasiade.

Era pocit bietul om că în adevăr puteai speria copiii cu dânsul. Cocoșat, cu picioarele strâmbe, cu nasul căzut în gură și scurt cât Statu-Palmă, avea și el obiceiul să târguiească singur din piață.

Intr'o bună dimineață, pe când stătea și privea nu știu ce, sprijinit în micul lui toiag, iată

că simte ceva alunecându-i în mână. Era un ban pe care o precupeață i-l dădea zicându-i :

— Uite, maică, D-zeu să te miluiească, că rău te-a pedepsit D-zeu. Crede că n'am mai mult.

Pățania lui Atanasiade n'are nimic de a face cu a mea, dar prin asociație de idei mi-a venit în minte. Este cel puțin acelaș teatru: piața, piața care m'a umilit alaltăieră atâta de mult.

— Dar bine, îmi vor spune cititorii, ce ne interesează pe noi chestia conflictului d-tale cu măcelarul din hala Ghica?

— Par'că eă zic că poate interesa pe toată lumea? Pe mine nu numai m'a interesat, dar chiar m'a impresionat și — cum și alții vor fi pățit ca mine — de ce să nu pun pe hârtie acest mic incident al unui pretins intelectual care se apucă de prozaica ocupațiune de a cum-păra pește și carne în ajunul Crăciunului?

27 Decembrie. — Fernanda este o copilă de 4 ani. Anton nu are decât abia un an de zile. Mătușa lui Anton și a Fernandei este o mare moralistă. Fetița n'a fost cuminte, s'a certat cu mama ei, a ridicat chiar mâna asupra-î și moralista noastră plănuiește să-î dea o mică lecțiune nepoatei: va da lui Anton jucării de Crăciun și va spune Fernandei că ea nu capătă nimic, fiindcă n'a fost înțeleaptă. Să vedeți însă cât de bine a reușit acest plan. Mătușa a adus băiatului un câine și un elefant și dânsul a primit jucăriile cu oarecare satisfacțiune și dovezi de bucurie. Când însă Fernanda a văzut că se dau daruri fratelui ei și ei nu, s'a repezit cu furie să i le răpească și, în culmea supărării, începu să lovească cu palma pe mătușa ei...

Pas de mai fă morală, doamnă; căci a fost

nevoie de o mică corecțiune, de plânsete, de scandal, de o întregă tragedie și de pază riguroasă ca animalele frățiorului să nu fie răpite de irascibila surioară...

După câteva ore, după calmarea incidentului, morala mătușii dând faliment, Fernanda își capătă și ea jucăriile ei, o întregă cutie cu obiecte de bucătărie. De astă dată, Anton se furișă el din brațele bonei și se repezi la lucrurile surorii sale, voind să pună mâna pe ele, pe când Fernanda îl respingea strigându-i disperată și indignată, ea de astă dată: *astea sânt ale mele!*...

Stând la o parte mă gândeam la toată spoiela civilizațiunei noastre! Adevărul, uite, îl găsești la copii. Egoizmul este atot-stăpânitor, egoizmul și dorința de a acapara totul. În societatea zisă civilizată această patimă este acoperită de convențiile sociale; dar în fond lucrul rămâne astfel cum ni-l arată în goliciunea lui copilul, prea mic ca să se supună formelor și ipocriziei așa zisei civilizațiuni. Recunoștință, iubire frățescă și filială, mofturi toate, mofturi inventate de moraliști, pe când lupta pentru viață se desfășoară în toată ardoarea ei *firească*.

28 Decembrie. — Azi pe calea Victoriei, doi băeți se luaseră la ceartă. Unul ataca, celalt era în defensivă. M'am amestecat în lupta care începea, am gonit pe agresor, am luat subț a mea protecțiune pe cel atacat și l-am făcut scăpat.

După ce am sfârșit această faptă așa zisă umană, m'am gândit—mintea moldoveanului cea de pe urmă—dacă în adevăr procedasem cuminte. De ce adică n'am lăsat ca lupta să hotărască între cei două beligeranți? Cel mai slab ori mai fricos era să cază în luptă;—cum este și

legea naturii. Pentru ce am intervenit dar și am făcut un mișel mai mult? Dacă aș fi lăsat ca lupta să decidă, cine știe dacă cel atacat nu și-ar fi întrunit toate puterile, nu ar fi făcut o sfortare superioară și nu ar fi eșit victorios, căpătând și încredere în el însuși? Procedând cum am procedat, am făcut ca protegiatul meu să facă un act de lașitate, să fie umilit și în ochii mei și în ochii adversarului și să-și piarză, pentru totdeauna poate, încrederea în sine.

29 Decembrie. — Panait Macri, confratele de la *Dimineața*, mî-a adus vești dela Mărcuța, unde a făcut studii timp de trei zile și trei nopți. Il văd chiar foarte emoționat.

— D-le Mille, ce am văzut acolo la nebunii alcoolici poate tăia gustul tuturilor celor cari beau. Uite, eu nu mai pun de acum înainte nici vin nici țuică în gură. Tot organismul este distrus de această otravă.

Pe mine nu prea mă impresionează părerile noului adept al antialcoolizmului; ci îl întreb de vești despre nebuni, căci aproape sigur că am acolo amici și cunoscuți.

— Știi, bietul profesor X e rău de tot.

— X!... Dar cum se poate? De când este la Mărcuța?

— He! He! de aproape un an și jumătate... și probabil incurabil.

De un an și jumătate nebun și eu habar nu aveam că fostul meu coleg dela universitate, eminent ca student, eminent ca dascăl, este astăzi printre nebuni! Ce va să zică viața noastră bucureșteană! Dispar atâția dintre noi și noi nu știm nimic. Îl regăsim câte odată ori la casa

de nebuni ori la morgă, ori fără să știm în vre un cimitir uitat, dăm peste mormântul lor părăsit de toată lumea.

Bietul X! Nebun și el precum nebun a fost și frate-său, un eminent fost student în matematici dela Paris și al cărui chip grimasant și torturat îl am și acum dinaintea ochilor mei, în tabloul fostului grup socialist din Paris, în care regălesc de altfel atâția morți, dacă nu morți deabinelea, dar morți cel puțin pentru sfântul lor ideal.

30 Decembrie.—L'am găsit azi pe stradă și am evitat să-l întâlnesc și să-î vorbesc. Ce i-aș putea spune ca să-l mângâi? Din potrivă, vorbele mele consolatoare i-ar redeschide rana, i-ar mări durerea care îl apasă. Căci ce este mai dureros decât să-ți pierzi copilul și să-l pierzi atunci când l-ai văzut mare, când ai reușit să-î dai un mijloc de existență, când a putut zbura cu propriile lui aripi? Chiar când îl voi vedea, nu-î voi spune nimic.

Poate mă va crede indiferent față de dezastrul lui. E deajuns pentru mine că'l plâng, că știu că nu'l pot consola, pe acest părinte nenorocit din toate punctele de vedere.

Sânt oameni pentru cari vieța nu-î decât o grea încercare. Nu le-a surâs nici odată această mamă vitregă, ci totdeauna i-a adăpat cu oțet și cu otravă.

Toate durerile se uită, timpul este cel mai eficace burete. Totuși rămâne o urmă pe fruntea celui lovit de soartă și eu din colțul meu privesc pe acest fiu al durerei, îl privesc îndelungat și, din pasul lui greoi și nesigur, înțeleg cât de

greu apasă vieața pe cel ce este obligat să o supoarte.

31 Decembrie.—Schimb câteva hârtii în piese de cinci, de doi și de un franc, în băncuțe chiar, și aștept resemnat pe ziua de mâine asaltul tuturor acelora cari socot că aū un drept incontestabil ca să atenteze la clopotul dela ușe și la punga mea.

Sfârșitul Anului 1905.

DE ACELAȘI :

- Versuri** (1878—1883). — *Din caetul Roșu. — Din caetul Dragosteii. — Traduceri.* — Un volum în 8. Iași, 1883. (Epuizat).
- Dinu Milian.** — Ediția I. — Un volum în 8. Editura Ig. Haiman. Buc. 1887. — (Epuizat).
- Dinu Milian.** — Ediția II. — Un volum în 8 de 252 de pag. Buc. Tip. societății *Adevărul*.
- Feciorul Popei.** — *Nuvele.* — Un volum în 8. Editura Ig. Haiman, Buc. 1888.
- Scrisori către iubită.** — Un volum în 8. Editura ziarului *Adevărul*, 1887. (Epuizat).
- Starea țărânilor.** — *Discurs parlamentar.* — O broșură în 8. Buc. 1901. Tip. *Adevărul*.
- Discurs la discuția generală a Adresei din anul 1902.** — O broșură în 8. Buc. 1902. Tip. *Adevărul*.
- Letopisiți.** — Vol. I (1908), 261 pag. — Editura societ. *Adevărul*.

IN PREPARAȚIUNE :

- O viață.** — Roman.
- Letopisiți.** — Vol. III (1907). — Vol. IV (1908).
-